PHILIPPI M. RENAZZI

ADVOCATI ET ANTECESSORIS ROMANI

ELEMENTA

JURIS CRIMINALIS

LIBRI QUARTI

DE DELICTIS ET POENIS
SPECIATIM

PARS I. II. ET III.

EDITIO OCTAVA.

BONONIAE 1826.
EX TYPOGRAPHIA FRANCISCI CARDINALI
ET CAROLI FRULLI

PRÆFATIO

Quod prudenter medici facere solent, qui ad singulos humani corporis morbos investigandos exprimendosque, et ad indicanda atque exponenda remedia, quibus cuique morbo mederi potest, tunc demum accedunt; quando jam antea generalem morborum, remediorumque tractationem sibi assumpserint, et quemadmodum ista parare, illisque depellendis adhibere oportet fuerint persequuti; id aeque profecto videbatur a nobis esse praestandum, aggressis elementa juris criminalis nova ratione tradere, et solidius, quam hactenus factum sit, splendidiusque enucleare. Cum enim civilis societatis, quae morale efficit corpus, velut morbi delicta sint; poenae autem instar remediorum ad ea removenda comparentur; quod demum fit judiciis criminalibus recte institutis, riteque peractis, necesse erat omnino, ut prius de delictis, poenisque generatim, ac de criminalibus judiciis dissereremus, quam singula crimina, et unicuique legitima forma probato facinori praescriptas convenientesque poenas enumerare, atque exponere aggrederemur. Quod cum jam exequuti fuerimus tribus prioribus hujus nostri operis libris, qui saepe typis recusi, et in alias etiam linguas translati pedetentim pervenerunt in manus hominum; restat ut quarto isto libro, quem nunc tamdem in publicam lucem emittimus, de delictis, poenisque speciatim agere in-

stituamus. Ac nullus quidem, ut verum fatear, in universa criminali jurisprudentia uberior patet campus, ubi scriptor quicumque amplissime possit spatiari, quam singula explicare delicta, eorum poenas recensere, rationemque persequi, qua cujuslibet criminis inquisitio atque probatio peragenda est. Hinc fere omnes, qui in illo peragrando nobis praeiverunt, argumenti, quod tractabant, ubertate et copia ita sunt delectati, ut magnis voluminibus non solum quod debebat, sed etiam quidquid poterat de eo dici laboriose quidem, ac inaniter ut plurimum inutiliterque complexi fuerit. Contra nos operae pretium fore duximus ab hujusmodi criminalium scriptorum consuetudine recedere, cui potius quam inordinatae rudique scriptioni tribuendum, quod illorum libros pulvere situque squallentes nemo fere, nisi necessitate coactus, nunc legat. Itaque rectiori alia, atque expeditiori via progressi medium quiddam sic tenuimus, ut nec desiderari patiamus, quae scitu utilia sunt, dictuque necessaria; nec videamur vana ostentatione doctrinae supervacanea etiam, aut quae usum non habent, in medium afferre. Tum vero curae nobis magnopere fuit eum in singulis enarrandis delictis ordinem adhibere qui uniuscujusque criminis propriae indoli, peculiari formae inquirendi, diversisque poenis luculentius explicandis, atque referendis foret accommodatior. Tandem visum est opportunum, immo vero necessarium scribendi genere uti dilucido, atque etiam opportune ornato, ut hujusmodi quasi lenimento argumenti, in quo hic liber versatur, asperitatem molestiamque quodammodo mitigaremus.

Sed praeter delectum distributionemque rerum, et quemdam orationis nitorem, parum sane nobis de delictis, poenisque speciatim disserentibus reliquum erat quod praestaremus. Quaecumque enim de singulis criminibus, deque poenis cuilibet flagitio respondentibus possunt quaeri, dici, atque disputari; ea fere omnia, etsi ut plurimum incondite, confuse, incompteque; jamdiu tamen quaesita, dicta, disputataque sunt. Quam ob rem necesse omnino fuit, ut ex operibus illorum, qui ante nos hujusmodi studium ingressi sunt, non solum pleraque mutuarentur nostro more digerenda atque expolienda; sed nonnulla etiam prout jacent cogeremur transcribere, quae alia forma, aliisque verbis melius clariusque nequibant prorsus efferri. Id autem voluimus hoc loco lectores nostros monere, ut omnem plagii suspicionem prudenter fugeremus. Quis enim non indignatur nequaquam deesse qui aut audacter aliena pro suis venditant, aut arrogantia pleni erubescunt ingenue profiteri per quos profecerint; ut auctor *quidam nuper visus est erubescere profiteri se quidquid fere solidum luculentumque de rebus criminalibus scripsit, hausisse ex superioribus operis nostri libris, quorum idcirco ne mentionem quidem existimavit esse faciendam? Quod si quid novi a nobis excogitatum, vel animadversum est circa aliquod crimen, ejusque probationes, et poenas legibus praescriptas, forensique usu receptas; id non nisi quam timide, et cautissime extulimus. Nam aestus nova solum proponendi, laudandi, docendi, quo omnes pene fervent, qui nostra hac aetate legislatoriae prudentiae, disciplinaeque criminalis praecepta tra-*

dere contendunt, ita eos non raro transversos abripit; ut serio putent quaecumque sibi meditando, commentandoque visa sunt recta, opportuna, necessaria minuendis cohibendisque delictis, ac gubernandis civitatibus; eadem facili negotio posse sanciri legibus, fieri a magistratibus, ad quotidianum fori usum traduci, et communibus civium moribus accomodari, immemores non in Platonis republica, quemadmodum Tullius *innuebat*, (Epist. ad Attic. li. 1.) *sed in Romuli nos faece versari.*

Sic ergo tandem, juvante Deo, cui omnia debent accepta referri, absoluta et perfecta erunt nostra haec elementa juris criminalis, quibus elucubrandis evulgandisque non alia nos caussa potissimum impulit, quam ut cumulatius impleremus obventam nobis ejusdem juris in patria romana accademia publice docendi provinciam, et quantum vires paterentur ingenii, communi aliorum hominum bono, reique publicae utilitati serviremus. Nemo enim jam est, qui haud intelligat, atque fateatur non civilis solum societatis, sed universi etiam humani generis summopere interfuisse, ut quae superioris aevi sive inscitia sive duritie diu falsis opinionibus, exitialibusque erroribus misere oppressa squallebat scientia juris criminalis, unde incolumitas rerum publicarum, civium securitas, omnium hominum salus vel maxime pendent; ea e puris hausta fontibus, certis innixa principiis, ab errorum falsarumque opinionum faece repurgata, suo denique nativo restituta splendori, rursus caput extolleret, et concinne, solide, eleganterque traderetur. Id porro si nobis, quemadmodum sedulo enixi fuimus; ita etiam aliqua

saltem ex parte feliciter praestitisse contigerit ; si nostro hoc ex opere ad criminalem jurisprudentiam illuminandam nova quasi lux prodierit, cujus radii inter nostrates aeque ac externos diffusi clare splendescant ; si demum prodesse miseris, qui in reatu pendent, potuerimus, et vim simul punientis justitiae, atque humanitatis caussam tueri ; jam nihil fere est quod ultra exoptamus. Quippe non patriae, non aliis hominibus inutiles, nos vixisse laetabitur ; istaque praeclara cogitatione, velut si amplissima essemus praemia consequuti, summas compensabimus difficultates, gravissimasque molestias delebimus, quas in suscipiendo toto hoc opere nostro, prosequendo, perficiendoque, ac publici juris faciendo plurium annorum spatio patienter tulimus, et fortiter superavimus ; nobisque, ut apposite cecinit sapiens *ille*, (Gnom. Graec. lit. φ. cap. 3. v. 6.) ,

Suavis erit laborum praeteritorum memoria.

LIBRI QUARTI

QUI EST

DE DELICTIS ET POENIS SPECIATIM

CONSPECTUS.

PARS I.

De delictis, quibus religio violatur.

CAP. I. *De Blasphemia.*
CAP. II. *De Perjurio*
CAP. III. *De Apostasia.*
CAP. IV. *De Haeresi.*
CAP. V. *De Schismate.*
CAP. VI. *De Sortilegio, et magia.*
CAP. VII. *De Simonia.*
CAP. VIII. *De Usura.*

PARS II.

De delictis, quae bonis moribus adversantur.

CAP. I. *De Stupro.*
CAP. II. *De stupro pueri, seu sodomia.*
CAP. III. *De Adulterio.*
CAP. IV. *De Lenocinio.*
CAP. V. *De Incestu.*

Cap. vi. *De Venere monstrosa.*
Cap. vii. *De Osculatione.*

PARS III.

De delictis, quibus reipublicae tranquillitas perturbatur.

Cap. i. *De Crimine laesae majestatis.*
Cap. ii. *De Crimine perduellionis.*
Cap. iii. *De Collegiis illicitis.*
Cap. iv. *De Vi publica, et privata.*
Cap. v. *De falsa moneta.*
Cap. vi. *De peculatu.*
Cap. vii. *De Crimine repetundarum.*
Cap. viii. *De Annona fraudata.*

ELEMENTA JURIS CRIMINALIS LIBRI QUARTI

DE DELICTIS ET POENIS SPECIATIM.

PARS I.

De delictis, quibus religio violatur.

Instituenti mihi postremo hoc libro elementorum juris criminalis graviora speciatim enarrare delicta, quaeque frequentius ab hominibus committuntur, et poenas simul referre, quibus illa coerceantur, necesse est, ut quam suo loco (Lib. I. cap. XV. §. II.) proposuimus criminum divisionem, ea heic tandem utamur. Divisimus autem universa delicta quatuor in genera, in illa nimirum I. quibus religio violatur, II. quae bonis moribus adversantur, III. quibus reipublicae tranquillitas perturbatur, IV quae singulorum civium securitatem laedunt, quemadmodum lectores nostros meminisse arbitramur. Quod si hujusmodi divisione primum tribuimus locum delictis, quibus religio violatur, id jure ac merito a nobis factum est. Nihil siquidem religione prius debet esse hominibus, nihil sanctius in civili societate. Etenim et ad bonos mores custodiendos, et ad tuendam

reipublicae tranquillitatem, et ad civium denique securitatem sartam tectamque servandam maxima est vis religionis. Profecto sanctissima veraque christiana religio, quam singulari divino beneficio profitemur, non solum homines sibi mutuo conciliat, et vinculo omnium firmissimo simul in societate conjungit; sed etiam radicem ipsam circumcidit omnium delictorum (Lib. II. cap. XIV. §. II.). Itaque nostram hanc tractationem de delictis poenisque speciatim exordiemur ab iis exponendis criminibus, quibus, ut alibi declaravimus (Lib. I. cap. XV. §. II.), peculiari ratione laeditur Deus, christianae religionis majestas, certitudo, sanctitas, divina auctoritas, et potissima quaedam ejus praecepta pessumdantur. Scio equidem nunc non deesse qui velint extra hominum animadversionem posita esse debere hujusmodi admissa; neque ignoro veteres illos romani juris magistros et quasi conditores olim dicere solitos (*V. Cujac. observat. II.* 19.), quae Deum ipsum directe laedunt, Deum dumtaxat ultorem habere. Sed licet Deus solus par sit iis sceleribus puniendis, quae adversus eum fiunt; non idcirco tamen prophani ejusdem temeratores humanas poenas effugere debent. Nam quod non possint homines Dei injurias, ut infinita illarum gravitas fert, punire; ex tenuitate oritur humanarum virium, quod vel negligant, vel nolint; id vero non caret impietate. Hoc accedit constare apud omnes statum civilis societatis (*V. Hug. Grot. de jur. bell. et pac. lib.* 2. §. 46.), cujus religio validissimum est fulcrum, si non quibusvis peccatis, quae haud obsunt publicae privataeque saluti (Lib. I. cap. III. §. X.); procul dubio tamen iis vehementissime labefactari

delictis, quibus heic inquimus religionem violari (1): unde hoc quoque ex capite illa oportet civilibus poenis (*V. Mably de la legisl. ou princ. liv. II. ch.* 2.) coercere, atque vindicare.

CAPUT I.

De Blasphemia.

I. *Quid sit blasphemia?*
II. *Variae exponuntur ejusdem divisiones.*
III. *Cur blasphemia gravissimum, omniumque atrocissimum crimen est?*
IV. *Quantopere intersit sacrae, civilisque potestatis in blasphematores inquirere, et animadvertere.*
V. *De poenis, quae jure communi manent blasphemiae reos.*
VI. *Quid moribus fiat, et quid faciendum foret, ut blasphemandi, impiosque libros evulgandi licentia comprimatur.*
VII. *Quando augendae, vel temperandae adversus blasphemantes sint poenae.*
VIII. *Quaenam circa hujus criminis probationes observanda?*

I. *Quid sit Blasphemia?*

Compertum est tot inter scelera atque facinora, quibus nefarii homines misere irretiuntur, nul-

---

(1) Sapienter, gravissimeque *imperatores Arcadius, Honorius, et Theodosius in leg.* 4. *tit.* 4.

lum gravius esse, horrendiusque blasphemia flagitium. Quare operae pretium erit ab ea exponenda heic disserendi capere exordium. Est autem plasphemia quidquid impie aut de Deo dicitur, aut fit adversus Deum. Etenim cum re, tum verbis blasphemiae crimen committi potest, (*V. Decian. tract. crimin. tom.* 2. *lib.* 6. *cap.* 2. *n.* 11.); re quidem, si quae ad facilius humanis in mentibus excitandam divini numinis ideam, cultumque fovendum adhiberi solent imagines animo malevolentia suffuso, et impietate inquinato commaculentur, percutiantur, lacerentur, vel si ea, quam dedeceat, ratione pingantur; verbis vero, quando Deus ipse ausu nefario, ut ita dicam, invaditur, et injuriis probrisque iniquissime afficitur.

2. Eae quoque contumeliae atque convincia, quae in Deiparam Virginem Mariam, Coelitesque audacter irreligioseque proferuntur latiori sensu pro blasphemiis accipi poterunt. (1) Ut

---

lib. I. cod. asseruerunt *in omnium ferri injuriam, quod in religionem divinam committitur.*

(1) An vero injuriae quoque, maledicta, convicia in sacros ecclesiae antistites jacta tamquam blasphemiae *reductive* saltem, ut loquuntur et contendunt nonnulli juris canonici interpretes habendae atque appellandae erunt? *V. Amoen. de delict. et poen. tit.* 5. §. 2. Si quis eorum divinitus constitutam potestatem dignitatemque inficiaretur: ille non blasphemus, sed haereticus foret dicendus. Ex altera autem parte horror minuitur adversus crimen omnium gravissimum, si ad convincia quoque pertrahatur, quae in homines proferuntur.

enim opportune docet D. Tomas, maledicta (2a2. *qu.* 13. *art.* 1.) et injuriae, quibus improbi homines non raro sanctos heroes lacessunt, Deum quoque afficiunt; quemadmodum iis tributae laudes ad ipsum referuntur, cujus summo ac singulari munere ad sanctitatis fastigium, gloriamque feliciter pervenerunt.

II. Variae exponuntur blasphemiae divisiones.

1. Bifariam profani homines virulantem linguam in Deum acuere solent. Etenim aut negant quae Deo insunt conveniuntque attributa, et illa contra eidem affigunt, quae a perfectissima sua divina natura sunt quam maxime aliena: aut per summam amentiam mali aliquid Deo imprecantur. Hinc orta est prima, et communior blasphemiae divisio in enunciativam, et imprecativam. (*V. Auct. novis. inst. canon. lib.* 3. *tit.* 16. §. 20 *Neap.* 1776 *ap. de Dominic.*) Si quis perire exempli gratia, Deum cuperet, idque diceret se exoptare, blasphemiae imprecativae reus foret. Huc vulgo refertur illorum audacia, qui veri quidem aliquid de Deo assererent, sed convicii contemptusque caussa, quae etiam blasphemia dehonestativa ab hujusmodi rerum scriptoribus appellatur. (1)

2. Duplex vero species distinguitur enunciati-

---

(1) Hujus generis blasphemiam praeseferunt verba a *Judaeis* in *Christum* morientem jacta: *vah qui destruis templum Dei, et in triduo reaedificas illud*! Matth. XXXVII. 40.

vae blasphemiae. (*Gonzal in cap.* 2. *de Cleric. maledic.*) Et solet blasphemia attributiva vocari, quando quis Deo tribuit quod ei repugnat, exempli gratia, crudelitatem; derogativa vero blasphemia nominatur, quando quis ea negat, quae insunt conveniuntque Deo, veluti justitia. Sic *Cotta* ille epicureus, qui apud *Tullium* (*de nat. deor. lib.*) inficiabatur Deum providum esse, resque mortalium curare, in eum, qui providentissimus est, injurius erat, et stultissime blasphemabat.

3. Tandem cujuscumque speciei blasphemiae sint, eae a rerum criminalinm scriptoribus in simplices, et haereticales generatim dividuntur, (*Alphan. jur. crimin. lib. II. tit.* 1. *cap.* 1. *p.* 51.) Si blasphemiis insit error repugnans dogmatibus hortodoxae religionis, eaeque haeresim sapiant ac praeseferant, haereticales sunt; ceterae vero blasphemiae simplices habentur, et nuncupantur.

III. Cur blasphemia gravissimum, omniumque atrocissimum crimen est?

Cur autem cetera humana facinora blasphemiae crimen sua et gravitate et atrocitate vincat (§. I.), quisquis facile potest intelligere. Nam numen esse quoddam, conditorem, opificemque mundi, a quo humana omnia pendent, reguntur, conservantur, sic cuilibet se ipsum, universarumque rerum naturam intuenti statim mente observatur, ac veluti in oculos vividissime incurrit, ut ejus idea atque notitia, non tam tracta a sensibus, et reflexione acquisitia, quam in hominum animis quodammodo impressa, al-

teque infixa esse videatur. Ex quo fit neminem adesse qui vel solo rationis lumine illustratus non agnoscat cum animo amandum colendumque esse Deum, tum ore jugiter laudandum, summasque ei gratias referendas; contra vero nefario, omniumque indignissimo scelere se contaminare, qui audent Deum injuriis conviciisque prosequi*, et iniquissime blasphemare. Itaque blasphemiae crimina non solum divinitus revelata, quam fortunate noscimus et profitemur; sed naturalis quoque humanis in pectoribus quasi insita religio violatur. Quandoquidem utraque docet jubetque casta Deum mente, purisque sceleris manibus colendum esse ab hominibus; qui quidem cultus non intra animum contineri solum debet, ibique latere, (*Heinec. elem. jur. N. et G. lib.* 1. §. 136.) sed ex eo oportet, ut in externas quoque erumpat actiones, seque sermonibus prodat ac verbis, quibus cumuletur perpetuis laudibus Deus, atque extollatur, eique maximae perennesque gratiae referantur.

IV. Quantopere intersit sacrae, civilisque potestatis in blasphematores inquirere, et animadvertere.

1. Quamquam blasphemiae crimine praecipue, ac directim religio violetur; simul tamen eo stabilitas concutitur socialis status, cujus illa est basis, atque validissimum fulcrum (Lib. II. cap. XIV. §. II.). Quae enim contempto numine, et qua illud coli debet, reverentia religioneque violata hominum societas institui, diuque incolumis vigere posset? Huc accedit ob hujusmodi facinus vehementissime Deum hominibus ira-

sci, atque ut commemorat *imperator Justinianus* (*Novell*. 77. *cap*. 1.) fame, terrae motu, pestilentia, aliisque saevissimis calamitatibus ab eo civitates castigari, et penitus etiam deleri. (1) Quare non solum sacrae, sed etiam civilis potestatis interest maximopere homines a tanto scelere avertere, et in blasphematores judicia instituere, poenarumque vim exerere.

2. Hinc moti omnes fere scriptores rerum criminalium (*V. Dahomuder prax. crim. cap*. 61. *n*. 20.) tradiderunt blasphemiam mixtum crimen esse, seu mixti fori, cujus nempe cognitio et animadversio ad saecnlares aeque, ac ad ecclesiasticos judices pertineat. (2) At iis in locis ubi, quemadmodum apud nos, tribunal viget, quod vocant s. inquisitionis illi pluribus romanorum pontificum constitutionibus peculiariter tributum est jus, commissaque cura (*Bordon. manual. san. offic. tom. I. cap*. 26. *num*. 23.) cognoscendi de crimine blasphemiae haereticalis, ejusque reos coercendi.

---

(1) Hanc ob caussam idem imperator *Justinianus cit. novel.* alearum ludos severissime prohibuit, unde frequentissima blasphemandi nascitur occasio, cujus severitatem christiani principes hac in re utinam nunc imitarentur.

(2) Sed alicubi civilis solum magistratus in blasphematores inquirit, et animadvertit. In *regno neapolitano* judices laici *privative* quaerunt de crimine blasphemiae, illudque puniunt ex *pragm*. 3. *de jurisd. invicem non turband*. nisi res sit de blasphemia haereticali, cujus judicium episcopo defertur V. *Sanfelic. decis* 232.

X. *De poenis, quae jure communi manet blasphemiae reos.*

1. Si autem contra homines factae blasphemiae (verbis utar *imperatoris Justiniani*, cujus supra §. IV. meminimus) impunitae non reliquuntur, multo magis qui ipsum Deum blasphemant digni sunt supplicia sustinere. Quod justum necessariumque visum est omnium fere gentium legislatoribus, qui prophanos divini numinis temeratores graviter corripiendos, puniendosque esse voluerunt. (*V. Gonzalez in cap.* 6. *n.* 2 *de blasph.*) Jure quidem romano sacrilegii poenae maneat blasphematores. Etenim eo jure blasphemia speciem audit criminis sacrilegii, quod crimen omnia complectitur quae violant legis divinae sanctitatem: eam autem blasphemiae vel maxime violant. Tandem novissima laudati *imperatoris Justiniani* constitutione poena ultimi supplicii diserte imposita est in blasphematores. (1)

3. Antiquitus sacri canones depositionis poenam in clericos blasphematores indixerant, laicos vero excommunicationi subjecerant. (*Can.* 12. *quaest.* 1.) Sed jure canonico recentiori in hujusmodi poenarum locum aliae subrogatae sunt coercitiones, ac testo celeberrimo *Gravina* (*instit. canon. lib.* 3. *tit. ult.*) nostro nunc blasphematores publica poenitentia damnati ad fores ecclesiae producuntur.

---

(1) Jampridem mosaicis legibus poena mortis apud *Haebraeos* manebat blasphematores, qui lapidibus obruendi erant ab universo populo, ut habetur *Levitic. cap.* 24.

3. Coeterum unaquaeque fere europea gens, quae christianam religionem profitetur, suas habet leges, quibus peculiares poenae adversus blasphematores praescribuntur. *Germaniae* legibus ad ultimum usque supplicium perducta est hujus criminis poena: In *Hispania* fit notatio labiorum ferro candente. Qui saepe convicti fuerint blasphemasse inter *Gallos* praeterita aetate, ut refert Bohemerus, (*El. jurispr. crimin. sect.* 2. *cap.* 2. §. 39.) linguae tanti sceleris administrae abscissione multabantur, triremes ut plurimum blasphematores in *Italia* damnantur. Apud nos iis edictis perpetuis, quae nuncupantur *bandi generali*, vices enumerantur, quibus quis ut blasphemiae reus in judicium delatus fuerit et pro prima vice poena pecuniaria, et *della berlina*, altera vice trium ictuum funis, tertio demum poena damnationis ad triremes in praescriptum tempus, atque etiam in perpetuum imponitur.

VI. Quid moribus fiat, et quid faciendum foret ut blasphemandi, impiosque libros evulgandi licentia comprimatur.

1. Sed deferbuit adeo inter homines pietas erga Deum atque religio, ut nullibi fere amplius praescriptis insontes a legibus poenis animadvertatur; unde fortasse rerum criminalium scriptores occasionem arripuerunt affirmandi hujus criminis poenam moribus arbitrariam evasisse. Quod eorum nonnulli jure ac merito nequaquam tollerandum esse scribunt; quin immo censent posse ac debere judices legitimas transgredi poenas, atque ad extremum usque supplicium irrogandum per-

venire, (*Clar.* §. *blasphem. n.* 3. *Farinac. quaes.* 20. *n.* 64.) si blasphemia horrenda et gravissima sit, reusque egregie improbus, ac diu blasphemare assuetus. Profecto quis aequo animo ferat tanta cura ac severitate quaeri de injuriis et contumeliis, quibus homines ab aliis hominibus afficiuntur; si vero homines in Deum insurgant, eumque audeant blasphemare, id supine negligi, atque aut nihil aut levissime puniri? Hinc enim fit, ut nullum blasphemia frequentius sit scelus, quodque latius grassetur per civitates summo cum dedecore christiani nominis.

2. Neque vero immorigeri solum homines, atque ex faece plebis blasphemandi vitio, ut antea, contaminantur; sed familiare nunc istud factum est viris quoque honestioris conditionis, quique nec doctrina carent, nec animi cultu. Nonne vehementer dolendum nostra hac aetate haud paucos numero inveniri, qui non ita quidem ruditer atque aperte, quemadmodum faciunt vulgares homines, sed pari tamen scelere, ac saepe fortasse majori audacia blasphemant, et de Deo rebusque divinis impudentissime loquuntur? Nonne copia jam fere librorum opprimimur, quibus nihil fere aliud sibi nequissimi auctores proposuisse videntur, quam atrocissimas in Deum blasphemias evomere, easque modo elatas declamatorio stylo, modo rectas sub callido verborum involucro legentes docere? (*Valsecchi la Religione vincitrice* §. *I. n. V. pag.* 9.) Quid quod? Eo usque nefarie loquendi scribendique licentia furorque pervenit, ut (quod videretur incredibile dictu, nisi tristi esset experientia compertum) non desint,

qui non solum blasphemare Deum, sed etiam eum existere inficiari haud vereantur, atque atheismum pertricta fronte sermonibus, scriptisque profiteri. Oh tempora! oh mores! Ac tempus jam foret, ut tandem expergiscantur qui praesunt civitatibus, nec amplius sinant horribilem ac religioni et reipublicae exitialem pestem latius serpere, atque ad juveniles praesertim animos suo veneno inficiendos propagari. Revocandae igitur quantum hodierna morum rerumque conditio patitur, ad usum sunt poenae, quae pie prudenterque omnium christianarum nationum legibus praescriptae sunt in blasphemos; nemini liceat impium esse, (1) impietatemque impune efferre; observandum denique sedulo est quinam, quibusque doctrinis referti libri sive edantur, sive spargantur in vulgus, ne pietas et obsequium erga Deum, religionis cura atque cultus languescant, et paullatim ex civium animis evellantur, ac simul pax et stabilitas corruant civilis status.

---

(1) Id vel solo rectae rationis lumine ducti veteres sapientes probe agnoverunt. Gravissime *Tullius de nat. Deor.* 1. 3. scripsit. „ pietate adversus Deum sublata et contempta aut deleta, „ qua is sancte pieque ab hominibus colendus „ est, religione, perturbatio vitae sequitur et „ magna confusio, ac fides etiam, et societas „ humani generis tollatur oportet. „

VII. *Quando augendae, vel temperandae adversus blasphemantes sint poenae.*

Quandoquidem impunitae relinqui non debent blasphemiae, et oportet in blasphematores animadvertere (§. VI.); jam quaeramus quando juxta communem scriptorum criminalium doctrinam hujus criminis exasperandae sint poenae, quando vero mitius cum reis agi possit. Ac primo quidem recte ab eis traditum est debere judices in illos esse severiores, qui improbam blasphemandi consuetudinem contraxerunt, quique nefario Deum contemnendi, juriisque efficiendi consilio blasphemarunt; aliquando vero mitius agere posse cum illis, qui praeter morem et subito excandescentes verba blasphema fuderint. Nam semper primo casu fit locus exasperandis: (*Matth. ad lib.* 48. *dig. tit.* 10. *cap.* 6. *n.* 7.) altero autem leniendis poenis (Lib. II. Cap. V. §. VI.). Quod pertinet ad temulentos, par distinguendi ratio obtinet. Si quis enim praeter expectationem, et vini suarumque virium ignarus inciderit in ebrietatem atque haud amplius sui compos blasphemaverit huic quodammodo videtur esse ignoscendum. Contra vero nihil justi rigoris remittendum est iis, qui ex more poculis indulgent, et quotidie fere inebriantur: quin immo isti tanto severius corripiendi sunt, quanto imprudentius frequentiusque se blasphemandi periculo objiciunt (Lib. II. Cap. V. §. V.). Tandem audiri non merent, qui poenas a se deprecantur ob consuetudinem regionis, ubi nimirum hujusmodi impietas communis evaserit atque familiaris. (*Clar.*

5. *sent.* §. *blasph.*) Quid ne licebit impune Deum blasphemare quod plures numero sint scelestissimi homines, qui tanto se facinore polluunt? An impia consuetudo praesidio erit blasphematoribus adversus vim legum, quibus derogari sine piaculo nequit?

VII. *Quaenam circa hujus criminis probationes observanda?*

Multa circa blasphemiae probationes animadverti debent, multeque rerum criminalium scriptores comminiscuntur, quae heic postremo breviter referenda sunt, atque ad examen revocanda. Principio de corpore delicti constare potest, quando agitur de blasphemiis, quae re commissa scriptisque elata sunt ex ipsis extantibus prophanis seu pictis tabulis, seu editis libris. At quando agatur de blasphemiis sermocinando prolatis, bene notant memorati scriptores eas nullum post se, ut ajunt, sui vestigium relinquere: quid enim tam volucre atque inane, quam vox? Itaque non aliter, quam per testes hujusmodi blasphemiae probari possunt. Testes autem sive rudes sint, sive aliqua exculti doctrina, distinctione omnino rejecta, quam inter eos *Caballus* (*resol crim.* 180. *n.* 7.) invexit, debent mea quidem sententia, ipsa eadem a se audita verba in judicio referre, quae ut blasphema redarguuntur. Praeterea non ita absolute, quamadmodum vulgo traditur, tenendum est testibus singularibus blasphemiae crimen satis probari; sed solum permitti poterit, ut eorum testimoniis deferatur, cum res sit de pluribus ab uno eodemque reo, varioque tempore

emissis blasphemiis. Secus vero testibus singularibus, licet numero multis et morum probitate spectatis, nequaquam standum erit, (1) nec semel prolata blasphemia videri poterit idonee legitimeque probata. Res siquidem est periculi plena, atque pessimi exempli unius dumtaxat fidere testimonio (Lib. III. Cap. XII. §. X.). Caeterum tanto nonnulli doctores flagrarunt ardore adversus blasphemiae reos, ut non dubitaverint affirmare (*V. Boemer. decis.* 301. *n.* 12.) eos audiendos non esse, si velint se excusare, atque se defendendi jure multandos. Sed illi dum student divinum cultum ardentius tueri, in gravissimas incidunt difficultates. Quippe Deus ipse praeceptis exemplisque suis homines sanctissime docuit, neminem inauditum, indefensumque damnandum esse.

---

(1) Quid ergo dicemus de municipalibus iis quarumdam civitatum legibus, quae idonei unius testis testimonium una cum accusatoris delatione ad blasphemiae crimen probandum satis esse edicunt? Equidem laudamus sedulam legislatorum curam, quid id sanxisse videntur; ne probationum inopia aut difficultate temeratores divinitatis humanis se poenis facile eriperent; jurisprudentiam vero cogimur improbare; cum iniquum sit accusationem pro probatione censeri; nec possit unius testimonio fides haberi, ut jam suo loco (Lib. III. Cap. XII. §. X.) luculentissime demonstravimus.

CAPUT II.

De perjurio.

I. *De jurejurando:*
II. *Quid perjurium, et quotuplex sit?*
III. *Quando nec ne illud committatur.*
IV. *Perjurium quam grave sit crimen exponitur.*
V. *De poenis pejerantium.*
VI. *Quid circa eas nunc usu observetur?*
VII. *Animadversio*

I. *De jurejurando.*

Quandoquidem toties fieri potest perjurio locus, quoties intercesserint jusjurandum; propterea prius de isto quaerendum est, ut quid illud sit postea cognosci commode valeat. Est autem jusjurandum, (1) ut *Tullii* verbis utamur, religiosa adfirmatio cum quid quasi Deo teste aut sponsore asseritur, vel promittitur. (*Offic. lib. III.* 29.) Ac Deus quidem adhibetur velut in testem, quando quis fidem, quam fortasse non

---

(1) Jusjurandum, idem est ac juramentum de cujus postremae vocis latinitate, atque usu grammatici certant. Et siquidem religio intercedit in omni juratoria affirmatione; idcirco saepe occurrunt apud latinos scriptores usurpatae formulae *religio judicum*, *religio militum etc.* Etenim judices jurati judicabant, milites sacramento rogabantur etc.

invenit apud alios homines sermoni verbisque suis divino in medium prolato testimonio, tamquam certissimo argumento vult comparare. Cum vero homines, ut plurimum alii aliis diffidant, quae promittunt se procul dubio impleturos Deo invocato, et tamquam fidejussore dato spondere solent; hoc postremo casu jusjurandum non inopportune ab interpretibus (V. *Ursaya inst. crim. lib.* 3. *tit.* 2. *n.* 7.) promissorium dicitur, priori autem casu assertorium vocatur.

II. *Quid perjurium, et quotuplex sit?*

1. Quid ergo perjurium sit jam liquide patet, atque istud nihil est aliud, quam contempta, quae in jurejurando inest, religione (§. I) Deum aut in falsae rei testem adducere, aut quae ipso veluti sponsore dato promissa sunt vel non implendi animum usque ab initio habere, vel haud unquam revera praestare, seu ut pressius perjurium definiit *Bohemerus*, (*Elem. jurisp. crim. sect.* 2. *c.* 3. §. 40) est dolosa juramenti violatio.

2. Quemadmodum autem jurisjurandi, ita etiam duplex distingui debet perjurii genus, assertorium alterum, alterum promissorium. Committitur assertorium, cum falsa res tamquam vera interposito jurejurando affirmatur: at promissorium perjurium, siquidem jurans animum fallendi habet, (1) statim contrahitur ac jusju-

---

(1) Solet non raro evenire, ut homines lingua

randum emittitur; secus tunc solum cum jurans promissa non implet, fidemque non solvit, vel solvere atque implere detrectat. (*De Angel. de delict. par.* 1. *cap.* 106. *n.* 3)

3. Caeterum donec non constat eum, qui juravit aut mentitum, aut perfidum esse, non poterit ipse traduci ut reus perjurii, de quo detecto demum mendacio, (V. *Otton de perjur. per gen. Princ. c.* 11. §. 2.) vel patefacta perfidia fit locus in foro quaerendi,

III. *Quando nec ne perjurium committatur.*

Sed non semper, quod interponitur jusjurandum, justum est, vimque obligandi habet. Hinc quando jusjurandum initio nutare, nullumque esse deprehenditur; perjurus non erit, qui illius interjecta religione quod promisit postea implere detrectat. Ac primo quidem perjurium non committitur, si ea praestari abnuantur, quae vel contra bonos mores, vel adversus reverendam legum auctoritatem promissa sunt Nam hujusmodi juramenta servare turpius est, quam violare. (*Lampred. jur. publ. un par.* 1. *cap.* 9. Jum

---

tantum jurant, mentem vero agant injuratam; idque sibi licere putent absque piaculo: quod familiare olim fuisse Romanis notat *doctissimus Mazzocchius in Campan. Amphiteat. cap.* 9. Sed falsam hujusmodi, et a pietate alienam doctrinam merito ecclesia improbavit, ut liquet ex propositione 26, inter damnatas a *san. mem. pontif. Innocentio XI. constit. edit. an.* 1679.

etiam cum in omni jurejurando ea tacite insit conditio, nisi superioris auctoritas, vel imperium negotio perficiendo obsistat; de perjurio quis redargui nequit, si illius, qui legitimo jubendi jure potitur, quo minus adimpleat quae jurejurando spoponderat. Quod si necessaria prius adhibita fuerit cura atque sedulitas, et nihilominus non possit quod sacramento solemniter promissum est adimpleri; tunc fieri nequit perjurio locus. (*Clar.* §. *Perjur. n.* 10.) Nemo enim quod natura impossibile vel quod in sua potestate non est, tenetur praestare. (1) Quid vero de iis censendum erit, qui vi metuque coacti jurarunt se aliquid facturos, aut praestaturos, an perjurio obstringuntur, si nec faciant deinde, nec praestent quod promiserunt? Quamquam hi insontes fortasse futuri non sint apud Deum, quem testem et vindicem compellarunt; immunes tamen a perjurio habentur juxta humanas leges. Metu siquidem extorta juramenta ab eis irrita esse declarantur, quemadmodum jure praesertim romàno diserte cautum est. (*Cod. lib.* 2. *tit.* 4. *Leg.* 41.) Sic quoque tenendum quando quis alterius dolo circumventus juraverit se facturum, quod deinceps cognita fraude agere abnuit.

---

(1) Recte observat *Matthaeus ad lib.* 48. *Dig. tit.* 16. *cap.* 2. *num.* 7. cum, qui impossibile aliquid, aut certe ejusmodi, quod non erat in ipsius potestate interposito jurejurendo promisit, coercendum videri propter temeritatem jurandi.

IV, *Perjurium quam grave sit crimen, exponitur.*

1. Jam vero si nefas est venerandum sanctumque Dei nomen frustra, vel non ea, qua decet, reverentia pronunciare; quod quaeso erit scelus aut Deum ipsum, qui est veracissimus, et a quo, tamquam a fonte, verum omne dimanat, in falsi testem inducere, aut fidem ejus invocato nomine datam non servare? Ac parum quidem a blasphematore differt pejurus. Qui enim jurisjurandi religionem contemnit ac violat, is quodammodo inficiari videtur patere Deo hominum cogitationes, eumdemque humana facinora ulcisci. (*S. Thom.* 2. 2. *quaest.* 98 *art.* 2.)

2. Cum autem mutuae fidei, velut cardini, tota fere innitatur moles cujuscumque humanae societatis; cumque nullum vinculum ad adstringendam inter homines fidem arctius jurejurando sit: idcirco nihil hominum paci securitatique inimicius, nihil reipublicae saluti et stabilitati exitialius, quam fallere fidem, et quidem jurisjurandi interposita religione solemniter datam. Itaque perjurio non solum peculiariter, et quam maxime Deus offenditur; sed etiam gravissimum vulnus humanae societati (1) irrogatur. Atque

(1) Hinc receptum est, ut perjurium mixtum crimen sit; seu mixti fori. Nam ad utramque pertinet sacram, civilemque potestatem coercere audaciam improborum hominum, qui datam frangunt fidem, et divini Numinis majestatem peje-

his ex caussis factum est, ut apud omnes pene gentes (V. *Alex. ab. Alex. gen. dier. lib.* 5. *c.* 10.) turpe semper reputatum sit mentiri: turpissimum vero, ac pro magno crimine habitum fidem Deo perfidiae vindice advocato datam fallere.

§. V. *De poenis pejerantium*.

1. Quoniam igitur gravissima injuria Deum afficiunt, et tam male de humani generis societate merentur pejerantes (§. IV.); propterea non solum recentium, sed etiam antiquorum populorum legibus severissimae in eos poenae constitutae deprehenduntur. Constat (*Levit*. XXIV. 14.) sane *Hebraeos* lapidatione animadvertisse in perjuros *Aegyptii*, *Scytae* perjurium morte delinquentium expiabant. Ac de *Graecis* refert *Harmenopolus* (*prompt. lib.* 1. *tit.* 7.) eos poena crimini aptissima linguam pejerantibus abscidisse. Ea autem Quiritum pectora initio imbuta erant pietate, ut fides, ac jusjurandum propulso poenarum metu civitatem regerent. Itaque decemviri legibus XII. tabularum non aliam humanam perjurii poenam esse voluerunt, quam dedecus, quo nihil homini romano gravius videbatur, magisque metuendum. (1) Interea cen-

---

rando contemnunt, ut bene observat *Van-Espen. Jur. Ecclesiast. univer. part.* 3. *cap.* 5. §. 20,

(1) Quantopere veteres Romani, praesertim antequam imperii opumque amplitudine et felicitate corrumperentur, sancte inviolateque fidem et

sores nulla alia de re diligentius Romae quaerebant, quam de perjurio; et si quos invenissent cives tanto flagitio foedatos, severe in eos animadvertebant. Sed postquam censores creari desierunt, (*Aul. Gell. noct. att. III.* 18.) cum iniquum videretur prorsus impunita abire perjuria, etsi non constet quo tempore, quove principe; certum tamen est illa extra ordinem coepisse juxta diversam personarum conditionem levius modo, (*Hansen de jurejur. veter. cap.* 25.) modo gravius puniri. (1)

2. Neque vero mirari oportet, si ex veteri sacro jure ad perjurium expiandum severissimae poenae imponerentur, nec illud inter ac homicidium illum fierat discrimen (*Can.* 12. *distinct.* 81.). Nam christianis eo gravius prae reliquis popülis visum est perjurium, quod praeter rationis lumen ad tanti facinoris turpitudinem nequitiamque detegendam, divinae fidei splendore illustrati sunt. At juxta recentiores sacros cano-

---

jusjurandum servaverint *indicant*, ut scribit *Tullius Offic. III.* 31 *leges in XII tabulis, indicant, sacra, indicant foedera, quibus etiam cum hoste devincitur fides; indicant notiones animadversionesque censorum, qui nulla de re diligentius, quam de jurejurando judicabant*,

(1) Plures doctissimus *Mattaeus ab lib.* 47. *Dig. tit. ult. cap.* 1. *n.* 1. leges recenset, quae occurrunt in libris juris justinianei, ex quibus colligitur tam generatim aliquam esse perjurii poenam, quam speciatim perjuros nunc infamia notari, nunc exui dignitate, tandem fustibus caedi superaddito elogio: *petulanter ne jurato*,

nes poena pejerantium laicorum excommunicatio esse videtur, clericorum depositio, et ad laicam communionem rejectio (*Cap.* 10. *de jurejur. V. Morin Exerc. II.* 21.). Praeterea perjuri arcentur a testimonio dicendo, et tandem infamia notantur.

VI. *Quid circa eas nunc usu observetur.*

1. Ubique fere municipalibus, ac peculiaribus legibus nunc constitutate sunt poenae adversus pejerantes. Et in Germania quidem ex notissima constitutione criminali *imperatoris Caroli* V. perjuris abscindendi sunt digiti manus, quibus jurarunt. (*Bohemer. el. jur. crim. sect.* 2. *c.* 3. §. 49.) In regno autem neapolitano manus ipsa olim amputanda erat; et inter nos iis perpetuis edictalibus legibus, quae pro romanae ecclesiae ditioni subjectis provinciis conditae sunt falsum in civili negotio jurantes quinquennio, in causa criminali septennio ad triremes damnantur. Quod si odio consilioque nocendi reo pejeratum sit; ea poena in pejerantem irrogatur, quae illum mansisset.

2. Sed extincta fere prisca erga Deum reverentia fit, ut cum homines nihil frequentius agant, quam se mutuo fallere ac pejerare; tamen nunquam pene de perjurio in foro quaeratur. Ac plerique rerum criminalium scriptores (*Carpzov. prax. crimin. par.* 1. *q.* 94. *n.* 45.) tradunt moribus arbitrariam evasisse hujus criminis poenam; nec defuerunt inter eos, qui scripserint impunita prorsus relinquenda esse perjuria, (*Clar. sent.* 5. §. *perjur. n.* 11.) un-

de nemini damnum aut obvenire potest aut re ipsa (1) obvenerit.

VII. *Animadversio*.

1. Quamquam postulet pietas erga Deum, atque reipublicae expediat, ut opportuno poenarum exemplo pejerantium audacia coerceatur; nemo tamen diffitebitur sedulo curandum fore, ut quantam fieri potest, pejerandi occasiones removeantur. Id autem pie et commode fiet, si non levi qualibet ex caussa, non ob quodcumque privatum negocium, sine ullo personarum delectu cuivis indiscriminatim, licet nequam ancipitisque famae homini, jusjurandum deferatur, quemadmodum hodiernis moribus, publicisque institutis fieri videmus. Neque enim certior ulla faciliorque ratio est cavendi, ne homines pejerent, quam eos sacramento nequaquam obstringere. Quod praesertim observare oportet cum iis, quorum summopere intersit pejerare, ut grande aliquod sibi imminens periculum damnumque declinare valeant, cujusmodi, exempli gratia, sunt rei (*V. De Martin position. de jur.*

(1) Scite pieque *Cl. Creman. de jur. crim. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 2. §. 32. prophanam hujusmodi perniciosamque refellit doctrinam. Sed quoniam non omnia, quae bonis moribus, legique naturali adversantur oportet civilibus poenis coercere; idcirco, ut ipse subjungit, vel numquam vel raro civiliter in eos animadvertitur, qui pejerando nemini nocent.

civil. cap. 6. §. 161.) Ut alibi siqnidem (lib. III. cap. IX. §. VI.) opportune monuimus, improbari meret, atque penitus abrogari consuetudo illa, quae adhuc viget nonnullis in locis, jusjurandum reis antequam interrogentur, solemniter deferendi, ut illius injecta religione crimen suum facilius fateantur. Nonne enim manifesto pejerandi periculo improvida hujusmodi consuetudine objiciuntur rei, quibus aut contemnendà jurisjurandi religio, ut vitam fortunasque suas tueantur, aut occumbendum, crimen suum confitendo metu perjurii?

2. Cum autem ipsi, qui memoratam consuetudinem invexerunt, vel laudarunt, criminales doctores probe intellexerint raro admodum inveniri homines, qui potius eligant mori, quam foedari; idcirco tradiderunt perjurii poenas minime reposcendas a reis, quos criminis convictos constet pejerasse. (*V. Alphan. jur. crim. lib.* 3. *tit.* 1. *cap.* 1. *pag.* 48. *Clar.* §. *fin. quaest.* 45.) Ac re quidem verà quis memor humanae imbecillitatis non ignoscendum iis esse duxerit, qui sanguinem suum qualiter redemptum voluerunt. Sed nonne convenientius aequiusque foret omnem, hujusmodi consuetudine abrogata, auferre reis pejerandi occasionem, (1)

(1) » Le meilleur secret pour obvier aux per- » jures c' est de ne point exiger des sermens. Je » ne voudrois meme pas sans necessité interroger » quelqu' un, que je soupçonnerois capable de » mentir, et interéssé à le faire: car c' est lui » fournir l' occasion » *Les Moeurs par.* 2 *chap.* 8 *artic.* 1 §. 1.

quam hac ipsis objecta veniae locum dare quemadmodum sapienter apud nos jam alibi (lib. III. cap. IX. §. VII.) monuimus esse receptum?

CAPUT III.

De Apostasia.

I. *Quale apostasia, quantumque sit crimen?*
II. *Quinam ejusdem rei evadunt?*
III. *Quae poenae maneant apostatas?*
IV. *De alio peculiari genere apostasiae*.

I. *Quale apostasia, quantumque sit crimen?*

Apostasia, quae graeca vox latine redditur, desertio, ab *imperatoribus Gratiano, Valentiniano, et Theodosio* facinus appellatur violatae (1) ac desertae christiane religionis. (*Cod. lib.* 1. *tit.* 2 *leg.* 2) Quo quidem crimine nullum est profecto ingentius, et christiano homine indignius. Nam ut laudati *imperatores* innuerunt, fidem Deo datam polluere, prodere divinum mysterium, in prophana migrare, res est

---

(1) Haec vulgo appellatur apostasia *perfidiae*, ut distinguatur ab altera, quae dicitur *irregularitatis*, et de qua infra (§. LV.) dicimus. *Miglioruc. inst. jur. canon. lib. IV. tit.* 4. *n.* 171.

adeo nefaria atque impia, ut nihil supra a christiano homine fieri possit. (*V. S. Basil. ad Amphil. c.* 3.) Ac divino ipsiusmet *Christi* oraculo pronunciatum est homini, qui perspectam antea amplexamque veritatem rejicit postea, turpiterque relinquit; longe opportunius fore, si numquam ejus lumine illustratus fuisset.

II. *Quisnam ejusdem rei evadunt?*

1. Is autem vere est apostata, qui christianam religionem, quam sancti baptismatis ablutione amplexus, professusque erat, omnino abdicat, penitusque relinquit. Nam si unum, alterumque ejus dogma quis respuat, non erit habendus apostata, sed haereticus reputabitur. (*Melch. Con. de loc. theol. cap.* 9.) Ac haereticus, ut opportune scribit *Mancinus*, veluti fur aliquid intercipit quidem ex verbis domini, atque contrectat; reliquum vero servat incolume. (*Lib.* 1. *de tripl. jur. col. cap.* 176.) Sed apostata praedonis instar subripit totum, et quasi fugitivus servus suavi, et sanctissimo christianae religionis jugo se prorsus subtrahit.

2. Apostatae primis ecclesiae saeculis, aevoque martyrum vel ad judaeos, vel ad ethnicos secedebant. Et inter hos postremos alii idololatria polluebantur, (*V. Cyril. instit. Can. lib. IV. cap.* 1.) quos *sacrificatos* vocabant; alii autem se christianos non esse professi, libellos securitatis a magistratibus impetrabant; unde *libellatici* vocabantur. Utrosque porro ecclesia tamquam scelestissimos christianae religionis prodi-

tores semper detestata est; praesertim vero qui impia idolis sacrificia obtulissent; quoniam longe gravius eorum videbatur esse peccatum.

III. *Quae poenae maneant apostatas?*

1 Summa initio erat severitas ecclesiasticae disciplinae adversus eos omnes, qui a christiana religione defecissent; praesertim si non metu suppliciorum perterriti, sed sponte sacra christiana repudiassent. His enim, quamquam morientibus venia denegabatur. (*Can.* 1. *et* 36. *concil. Gillibert.*) Verum postea indultum est, ut ii perpetuam agentes poenitentiam, quando in vitae discrimine versarentur, veniam acciperent, et ecclesiasticae communionis participes fierent. Jure autem canonico recentiori, quae in haereticos praescriptae sunt poenae, eadem apostatas manent, in primis excommunicatio. (*Cap. contra de haeret. in* 6.)

2. Christiani quoque principes severissimas edixerunt poenas in reos apostasiae: et imperatoriis quidem constitutionibus, praesertim *Theodosii et Valentiniani*, apostatae, qui sanctam fidem produnt, et baptisma prophanant, utraque testamenti factione privantur, inuruntur infamia perpetua, et suis dignitatibus spoliantur, eorumque bona fisco addicuntur: tandem si alios transduxerint ex cultu christianae religionis in nefandam sectam ritumque, capite puniuntur. (*Cod. Theod. et Justin. tot. tit. de apost.*) Sed juxta ecclesiastica instituta obtinuit, ut apostatis qui admissi sceleris dolore correpti christianam religionem rursus profitentur, venia indul-

geatur, (1) solumque salutaris imponitur poenitentia in carcere peragenda. (*Cap. excommun.* §. 1. *de haeret.*) Quod si quis rursus christianam religionem ejuraverit, nullus patet amplius indulgentiae locus; sed civili magistratui traditur, legitimis poenis (*Cap.* 13. *de haeret.*) afficiendus.

IV. De alio peculiari genere apostasiae.

1. Sed praeter defectionem a christiana religione, apostasiae nomine illud quoque crimen invaluit designari, quod ab iis admittitur, qui ad laicalem statum regredientes clericalem, vel regularem deserunt ordinem, cui nomen dederunt: de quo quidem breviter heic aliquid subnectemus; ut scriptoribus, qui nobis hoc in cursu praeiverunt, morem geramus.

2. Jam vero nemo christifidelium debet meliorem quam fecerat electionem, ut monet D. *Leo Papa* (*Can.* 1. *caus.* 3. *quaest.* 4.), relinquere, et ea non semper praestare, quae Deo se perpetuo praestaturum promiserat, nec a professione perfectioris status sponte suscepta recedere. Itaque clerici sacris majoribus ordinibus initiati, si clericalem statum, habitum, rationemque vivendi deserant, infames fiunt; et si

(1) Ita cum apostatis resipiscentibus agit tribunal inquisitionis, cui soli, ubi viget, pontificiis constitutionibus peculiariter attributum est jus cognoscendi de apostasia. V. *Rieger. jurisp. ecclesiast. part. IV.* §. 315. *et seq.*

ter prius moniti non resipiscant, ammittunt privilegium, quod vocant, canonis et fori, ac tandem deponuntur. (*Cap. contigit de sent. excom.*) At monachi, caeterique regularium ordinum, quibus solemniter nomen dederant, desertores varias in poenas incidunt, seu jure communi canonico sancitas, seu monasticis statutis, et peculiaribus summorum pontificum constitutionibus praescriptas, (1) inter quas praecipua est excommunicatio latae sententiae, in quam non solum ipsi incurrunt apostatae, sed etiam qui eos receperint, occultaverint, atque defenderint.

CAPUT IV.

De haeresi.

I. *Quid sit haeresis enucleatur?*
II. *Quinam haeretici dicendi, atque existimandi?*
III. *Variae referuntur haereticorum divisiones.*
IV. *Nonnulla observantur circa rationem haeresis crimen probandi.*
V. *Ad quos spectat de haereticis judicare.*

---

(1) Si quis velit distinctius cognoscere quemadmodum, et quando et quibusnam poenis coerceantur apostatae a regularibus ordinibus, consulere poterit *Rodriguez Tom. I quaest. regul. et de Amoeno tract. de delict. et poen.* qui fuse de hujusmodi argumentis disseruerunt.

VI. *Cur haeresis tam ingens sit crimen, et non religioni solum, sed etiam reipublicae perniciosum.*
VII. *Quae canonicae haereticorum poenae?*
VIII. *Quaenam poenae civiles?*

I. *Quid sit haeresis enucleatur?*

1. Sacrum christianae fidei depositum, quod apostasia funditus dissipat (Cap. III. §. II.), haeresi ex parte disperditur. Haeresis graeca vox est, quae latine redditur secta (1): sed antiquissima scriptorum ecclesiasticorum consuetudine haeresis nomine intelligitur quidquid (*Gagliard. inst. can. lib.* 4. *tit.* 14. §. I.) christianae orthodoxae religionis dogmatibus adversatur.

2. Quamquam quid haeresis sit, ut testatur *D. Augustinus*, definitione comprehendi difficillime possit, (*Praef. lib. de haeres.*) unanimi tamen consensu theologi omnes, et canonistae haeresim esse definiunt errorem volontarium circa fidem: quae quidem definitio sic enucleatius luculentiusque potest efferri. Haeresis est error intellectus circa fidem seu christianae ortodoxae religionis dogmata, cui voluntas pertinaciter adhaeret. Re enim vera creditur intellectu; quemadmodum et erratur. Quam ob rem haeresis, quae error

(1) Hoc sensu vox haeresis adhibetur a *Tullio init. paradox.* cujus auctoritatem scriptores omnes heic certatim adducunt. „*Cato* scribit, *perfectus mea sententia stoicus etc. in ea haeresi est, quae nullum sequitur florem orationis.* „

est, gignitur intellectu, atque exseritur. Oportet vero errorem, unde constat haeresis, circa doctrinam et dogmata catholicae fidei versari: (*Can.* 24. *quaest.* 1. *D. Thom.* 2. 2. *q.* 11. *artic.* 2.) secus enim error, quicumque is demum sit, numquam poterit ut haeresis haberi, atque redargui. (1) Coeterum error, humanae germen ignorantiae delicto adscribi non potest, nisi voluntas ipsum amplexetur, foveat, eique pertinaciter adhaereat. Itaque non alius error ut haeresis traduci potest, quam ille, a quo voluntas pertinaciter impedit, quin intellectus recedat, et quem quis ex nequitia vult sequi. Pertinax profecto in errore perseverandi voluntas adeo requiritur ad haeresim constandam, ut si illa desit, jam nullum haeresis crimen intercedere intelligatur, nullumque peccatum. Quo allusit laudatus *D. Augustinus* scribens (*Lib.* 1. *de Trinit.*),, *errare quidem potero, sed haere-* ,, *ticus non ero* ,, quod scilicet cognito errore haud pertinaci voluntate eidem adhaesurus foret.

---

(1) Hinc evenit, quemadmodum aliquando evenisse testantur historiae, ut imbecilles indoctique homines id non raro haeresis nota inurant, quod cujuscumque haereticae labis omnino expers esse constat apud probos eruditosque viros. V. *S. Augustin. epist.* 122. *ad quod vult Deus*, *S. Gregor. lib.* 9. *epist.* 39., *Van. Esp. jur. ec. par.* 3. *de del. eccl.*

II. Quinam haeretici dicendi, atque existimandi.

1. Ab haeresi est haereticus, quod nomen illi solum convenit christifidelibus, qui superbe renuunt suum intellectum captivare in obsequium fidei. Etenim dum falsas, ut ait *D. Augustinus*, (*Lib. de utilit. creden. ad Donat.*) ac novas opiniones praeseferunt iis contrarias, quas immota fide credendas Catholica ecclesia proponit; non quam ex ejus auctoritate acceperunt, sed quam suo sibi ingenio effinxerunt, et elegerunt sententiam de christiana religione profitentur.

2. Atque in haereticorum censum ii quoque jure ac merito referuntur, qui scientes prudentesque de dogmatibus dubitant orthodoxae religionis. (*V. Gonzal. in cap.* 1. *de haeret. n.* 3.) Quippe hoc ipso deficiunt a fide de iis dubitantes, quae extra omnem dubitationem esse posita certissimum est christianae fidei dogma. Quo sensu intelligi debet vulgatissima illa *Stephani Papae* sententia, (*Cap.* 1. *de haeret.*) dubium scilicet in fide esse infidelem. Nam quos contingit dubiis circa fidem irretiri, si illa neque foveant, neque rata habeant, ii nequeunt tamquam infideles censeri. Quod tunc praecipue tenendum est, quando dubia sciscitandi, vel discendi, docendique alios, ut saepe fit, caussa proponantur; vel denique praeter voluntatem mente obversentur. Utroque enim casu stat fides incolumis, nullumque deprehenditur intercedere vitium voluntatis, quae exortis dubiis improbe adhaerescat, quemadmodum ad contrahendam haeresis labem necessario requiritur (§. I.)

3. Qui vero „ sententiam suam, quamvis fal-
„ sam nulla pertinaci animositate defendunt,
„ nequaquam sunt inter haereticos deputandi :
„ unde invaluit apud canonistas axioma illud nem-
„ pe „ non errorem, sed erroris pertinaciam hae-
„ reticum (1) facere „ (*Van-Espt. jur. eccl. par.* 3. *tit.* 4. *n.* 25.) Quae cum ita sint jam constat multo minus haereticos eos dijudicandos esse, qui de iis quae nondum proscripsit, aut fidei dogmata esse ecclesia definivit ita disserunt, atque disputant, ut proferendo ab ipsa judicio obsequi prompti sint. (2) Tandem diligenter o-

---

(1) Concilium lateranense damnatis opinionibus *abbatis* Joachim, immunem eum ab haeresi declaravit, quod „ *omnia scripta sua nobis*, ut inquit *PP. Innocentius III. in cap.* 2. *de sum. Trinit.* „ *assignari mandaverit apostolicae sedis judicio approbanda*, *seu etiam corrigenda*„

(2) Illustre hujus rei praebet exemplum controversia super validitate baptismi ab haereticis collati, quae medio saeculo III. inter *D. Cyprianum*, *Firmilianum*, *episcoposque asianos atque orientales*, *et D. Stephanum romanum pontificem*, ac *occidentales episcopos* diu exarsit. Quippe divus Cyprianus, aliique episcopi acerrime contendentes haereticos et schismaticos, qui ad catholicae ecclesiae unitatem redirent, rebaptizandos esse, etsi sententiam tuerentur apostolicae traditioni contrariam : tamen quia quid esset de hujusmodi controversia sentiendum ecclesia nondum definierat, nemo numqam dubitavit, quin ii immunes fuerint ab omni haeresis, atque schi-

portet dogmata ab ecclesia christifidelibus ab credendum proposita ab opinionibus diversarum scholarum sectarumque secernere, quae in theologiam irrepsere, et a singularium theologorum, doctorumque sententiis distinguere, (*Bossuet exposit. de la foi*) ne, qui his refragantur, perperam et invidiose haeresis criminentur. Haeretici enim ii solum sunt, ut opportune innuerunt *imperatores Gratianus, Theodosius, et Valentinianus*, (*Cod. lib.* 1. *tit.* 2. *leg.* 6.) qui a judicio catholicae religionis et tramite detecti fuerint deviare.

III. *Variae referuntur haereticorum divisiones.*

1. Caeterum plures occurrunt apud theologos et canonistas haereticorum divisiones, quae heic referendae sunt. Principio enim animadverti debet eos peculiariter haereticos nuncupari, qui errores profitentur, quos circa catholicae fidei dogmata alii invexerint; (*Can.* 24. *q.* 3. *Albit. de incon. in fid. par.* 1. *cap*, 17. *n.* 8. 9.) qui vero errorum auctores fuerunt, aut illos docent ac defendunt, haeresiarchae appellantur. Omnes autem haeretici in natos, ut ajunt, et in factos dispertiri solent. Haeretici nati sunt illi, qui vitales auras iis in locis hauserunt, ubi sanctissima christiana religio haeresibus misere polluitur, quique errores cum vita a parentibus acceperunt. At qui integrum, quod maximo Dei

---

smatis labe. V. D. *August. de unic. baptism. lib.* 1. *cap.* 18. *et lib.* 2. *cap.* 4.

beneficio ipsis concreditum est, christianae fidei depositum ex parte disperdunt, atque in haeresim labuntur, ii haeretici facti nuncupantur. (*V. Gagl. inst. can. lib.* 4. *titul.* 14. *n.* 27.)

2. Plures autem postremi hujus haereticorum generis species distinguuntur. Non enim infrequentes sunt, nostra praesertim aetate semidoctis, liberiorisque ingenii viris feracissima; qui gravissimis circa fidem erroribus mente taciti adhaerent; quin eis imbutos se atque implicitos esse verbis factisque demostrent. Hos non innopportune vocaberis haereticos mentales, qui si ecclesiae animadversionem evadunt, haud tamen terribile effugient Dei judicium, cui corda hominum, latentesque patent humanarum mentium cogitationes. Caeteri, qui externis praeterea actionibus ostendunt, quibusnam erroribus animo adhaerescant, in haereticos manifestos, et in suspectos de haeresi dividi solent. Nam qui factis, verbis, scriptis palam evidenterque indicant se haeresi laborare, ii haeretici manifesti reputabuntur.: contra vero qui nullam haeresim peculiariter profitentur, sed sic agunt, sic loquuntur, ut fidei suae suspicionem injiciant, hi suspecti de haeresi dicentur. (*Decian. tract. crim. lib.* 5. *cap.* 50. *n.* 1.)

3. Verum enim vero suspicio haeresis, quae in aliquem cadit, vel levis est, vel vehemens. Levis suspicio oritur ex parvi momenti conjecturis, quae impares sunt indole sua, ut is existimetur haereticus, qui levi hujusmodi suspicione laborat. (*V. Gothofred. comment. ad leg.* 28. *cod. Theod. de haeret.*) Quid quod? Non ne hominum partim nequitia, partim praejudicatis opinionibus saepe haeresis apud vulgus insimu-

lantur qui sunt vel maxime orthodoxi? Sed vehemens suspicio ex pluribus proficiscitur iisque gravibus argumentis, quae ubi adsint, satis caussae erit cur aliquis tamquam suspectus de haeresi habeantur, atque in eum agi possit. (1) Sic jure canonico qui sepeliunt haereticos in loco sacro, (*Cap.* 3. *et* 7. *de haeret. in* 6.) quique eos occultant, fovent, defendunt, vehementer suspecti de haeresi habentur et instar haereticorum canonicae inquisitioni, et animadversioni subjiciuntur.

IV. *Nonnulla observantur circa rationem haeresis crimen probandi*

1. Age nunc, si de quocumque delicto nemo reus debet pronunciari, quem evidenter non constiterit deliquisse (Lib. III. cap. XVIII. §. II.); id profecto in crimine haeresis diligentissime animadvertere oportet. Difficillima enim una omnium est probatio haeresis, cujus crimen non tam seu ex factis seu ex verbis scriptisque constat, quae haereticalem labem praeseferant, (*Van. Espen. jur. eccles. par.* 3. *tit.* 4. *n.* 27.) quam pendet ex animi sensu illius, qui ut hae-

---

(1) Nuperrime quoque *S. Concilium Tridentinum sess.* 15. *cap.* 3. *de reform.* praescripsit, ut « *in fidelem excommunicatum, qui post legitimas monitiones non respuerit etc. et obdurato animo censuris innexus, in illis per annum insorduerit, etiam contra eum tamquam de haeresi suspectum procedi possit.* «

reticus accusatur (§. II.). Animi autem sensus cognosci, et assequi haud facile potest. Ac non raro fit, ut longe alia quam verba sonent, mens animusque scriptoris, aut illius sit qui loquutus est. Verba quidem audiuntur, leguntur scripta; animum autem nosse, intueri quis potest? Hinc bene conclusit *Amoenus*, (*de delict. et poen. tit.* 2. §. 7. *n.* 17.) et adversus turbam criminalium scriptorum fortiter propugnavit, haeresis crimen haud nunquam plene, ut ajunt, posse probari.

2. Quod si tanta est in crimine haeresis ambiguitas probationum, tantaque debet cura adhiberi, ut nemo, nisi legitime evidenterque convictus, tamquam haereticus condemnetur; jam quis cordatus vir rejecta illorum interpretum opinione, qui testibus singularibus hujusmodi delictum legitime abundeque probari volunt, non alteram amplectatur a gravissimis doctoribus proditam sententiam, qua requiritur, ut testes de his quae testantur conformes sint, atque inter se consentientes. Qui quidem testes, licet ex illarum personarum vulgo sint, quae a dicendo testimonio generatim repelluntur, ut perjurii, socii criminis, infames etc. (Lib. III. cap. XII. §. III.); tamen jure canonico singulariter invectum est, ut in crimine haeresis recipiantur, (1) atque audiantur. *Cap. in fidei, cap. accu-*

(1) Sed prudenter *Gloss. ad cit. cap. in fidei verb. deponitur de haeret. in* 6. notat ex duobus hujusmodi furfuris testibus perfectam, numerisque omnibus absolutam probationem nequaquam coa-

satus de haeret. in 6.) Cum autem eodem jure expresse cautum non invenerim filium in patrem, uxorem in virum, fratrem in fratrem cogendos esse ad testimonium ferendum, si alii testes deficiant; nos non tam adhaerebimus nonnullis rerum criminalium scriptoribus, qui id in crimine haeresis faciendum docuerunt, quam auscultabimus naturali pietati, quae vetat, ne inter hujusmodi conjunctissimas personas quid simile fiat.

V. *Ad quos spectat de haereticis judicare.*

1. **Pertinet** autem solum ad episcopos de haeresi cognoscere: unde inter delicta, quae ecclesiastica dicuntur, quoniam a judicibus ecclesiasticis peculiariter cognoscenda sunt (Lib. I. cap. XIV. §. VIII.), praecipuum locum haeresis obtinet; neque fas est laico magistratui de ea judicium exercere. (*Cap.* 18. *de haeret. in* 6.) Cum enim haeresis sit error circa fidem seu christianae orthodoxae religionis dogmata (§. I.); jam ejus cognitio sacris dumtaxat competit antistitibus, quorum est ministerii, ut inquit *D. Ambrosius*, de dogmatibus (1) judicare. (*Epist.*

---

lescere posse: nisi aliorum quoque testimoniis, variisque conjecturis, quae ab iis testificata sunt, comprobentur: quod generatim locum habere debet in probatione quorumcumque criminum, ut alibi (Lib. III. cap. XII. III. et V.) docuimus.

(1) Quicumque historiam haeresum, atque conciliorum consulat, id a prima usque ecclesiae

xxxii) Quod non impedit, quin civiles quoque magistratus de illis, quos ab ecclesiasticis judicibus haeresis damnatos deprehenderint, cognoscant, atque in eosdem agant pro tuenda religionis integritate, et reipublicae pace, quemadmodum paullo infra (§. seq.) notabimus.

2. Caeterum saeculo XII. quo haereticorum, praesertim Albigentium, ingens multitudo acerrimum bellum religioni indixerat, praeter episcopos, novi alii summorum pontificum auctoritate constituti sunt judices, qui in catholicae fidei integritatem custodiendam incumberent; atque de haeresi, ac haereticis judicium exercerent. (*Spondam. ad Baron. ann.* 1208. *natal. Alex. Hist. Saec.* XIII. *cap.* 7. *art.* 5.) Illorum tribunali, quod S. Inquisitionis vocatur, iis in regionibus, ubi viget, ac praesertim apud nos, multis eorumdem pontificum constitutionibus peculiariter tributum jus est cognoscendi de crimine haeresis, atque in haereticos animavertendi.

---

aetate servatum deprehendet. Ex quo eorum refellitur error, qui episcopos olim putant ex cristianorum Imperatorum placito, et constitutionibus consuevisse quaestionem juris definire, utrum scilicet doctrina, opinio, sententia, de qua quaereretur, haeresim saperet, an non: quaestionem vero facti, utrum quis in crimen haeresis incidisset, unde damnandus vel absolvendus foret: usque ad saeculum VIII. apud civiles magistratus discussam fuisse. V. *Gagliard. instit. jur. canon. lib.* 4. *tit.* 14. §. 15.

VI. *Cur haeresis tam ingens sit crimen, et non religioni solum, sed etiam reipublicae perniciosum.*

1. Quandoquidem dogmatibus divinitus revelatis, atque ab ecclesia ad credendum propositis catholica fides innititur et superstruitur; ideo haeresis, qua quidpiam perhibetur eisdem repugnans (§. I.) tam atrox peccatum esse jure ac merito existimatur, ut illud *D. Ambrosius majus adulterium* denominandum esse contendat. (*Sermon. 2. de Christ. accusator.*) Gravius est enim sanctam orthodoxam religionem adulterare, quam alienam uxorem; et longe iniquis integritatem divinae doctrinae violare, quam conjugalem fallere fidem.

2. Neque vero ecclesiam solum, cujus unitas novis falsisque opinionibus dissolvitur; sed etiam civilium rerum statum haeresis magnopere perturbat propter semina discordiarum, quas inter cives serit dissensio religionis. Qua in re qui secum discrepant, se mutuo tamquam hostes intuentur, atque alius alium contra sentientem sacrilegum, ac impium arbitratur. (V. *Rieger. jur. eccl. par.* IV. 290. *et seq.*) Et saepe quidem evenit, ut qui moliri aliquid adversus reipublicae statum tentaverint, atque legitimam principum auctoritatem evertere, ii a novis coeperint haeresibus in ecclesia invehendis, propagandis atque defendendis. Nemo ignorat quot urbes, quot florentissima regna civili bello impio, atque teterrimo diu exarserint nequitia astuque illorum suscitata, qui haeresibus favebant, ut suae ambitioni cautius validiusque satisfacere possent.

3. Quae cum ita sint, mirum esse non debet si ecclesia a suis usque incunabulis severissime in haereticos animadverterit, et principes quoque christiani gravissimis indictis poenis haereticorum audaciam coercendam esse praescripserint. Ac christiani quidem principes non solum, ut publicae tranquillitati consulerent, haereses improbandas exstirpandasque esse prudenter censuerunt; sed etiam ad munus suum pertinere sunt rati propositis in haereticos poenis (1), religionis ecclesiaeque, quarum patroni defensoresque esse debent, integritatem unitatemque tueri. Quidne? nefas erit sine poena abire contemptum civilium legum, bonorumque morum violationem; impune vero licebit orthodoxam doctrinam corrumpere, (*V. Fleury inst. can. liv.* 3. *chap.* 8.

---

(1) *Nemo sit qui objiciat*, ut graviter opportuneque scripsit *claris. Creman de jur. crim. lib. I. par.* 3. *cap.* 2 §. 26. *not.* 1 „*errantis poenam tantum esse doceri nec unquam errori sceleris nomen datum sit. Nam erroris promulgatio res est, quae a voluntate proficiscitur; ac proinde dolosa esse potest; et eo quandoque comparata, ut seditiones excitentur. Ex quo magis magisque planum sit errorem qui ad haeresim pertinet, civiliter quoque esse puniendum, praesertim quum heic ponatur errantem esse pertinacem, nec velle, licet monitum, resipiscere*. Cum *D. Augustinus* experiendo cognovisset civilium poenarum metu multos, qui a recto fidei tramite deviaverant, ad resipiscendum adduci, et ad bonam frugem rediisse magnopere laetari: haud quaquam amplius dubitavit approbare morem sua aetate inolescentem

n. 1.) et in divina christianae religionis dogmata insurgere? Sed tandem sigillatim poenas recensemus, quae juxta sacros canones, civilesque leges haereticos manent.

VII. [illegible]

Prima, et praecipua [illegible] cris canonibus adversus [illegible] est anathema, seu [illegible] dem latae sententiae, [illegible] defensoribus, fautoribus [illegible] ibus [illegible] ipso [illegible] jure incurritur. (*Can.* [illegible] *cau* [illegible]) Ac [illegible] apostolica institutione [illegible] ne totus Christi grex corrumpatur [illegible] ves ab eo separentur. Quod si ille, qui in haeresis crimen [illegible], clericus sit, [illegible] et beneficio [illegible] ponitur. [illegible] haeretici [illegible] jure infames fiunt, [illegible] *Can.* 17. *caus.* 6. *q.* [illegible] *ret. in* [illegible] irregularitas non modo [illegible] et qui haereticis favent, sed etiam [illegible] afficit per paternam quidem lineam [illegible] usque secundum; per maternam [illegible] ad primum [illegible]. His poenis [illegible] que poenae adjunguntur, scilicet [illegible] pulturae in loco sacro, prohibitio [illegible]

---

propositis [illegible] poenis haereticos ab errore revocandi, et ad semel amplexam catholicam fidem, jugiter retinendam compellendi *V. ejus epist. ad Bonifac.* 185. *et epist.* 100. *ad Doneat. procons. Afric.*

ferendi in caussa ecclesiastica, et tandem vetatio paternam acquirendi haereditatem. (*Can.* 22. *cod. can. Afric.*)

[illegible] Quaenam poenae civiles.

[illegible] Jam vero plures [illegible]que sunt poenae, quae [illegible]peratoriis [illegible]us, communique civili jure manant [illegible], quaeque fere omnium [illegible]doxarum [illegible]tium legibus olim adscitae, [illegible]habiteque fuerunt. Ac primo quidem [illegible] notantur infamia, unde fit ut a quocumque publico sive civili, sive [illegible]litari [illegible]nere exercendo arceantur (*Cod. lib.* 1. *leg.* 4. *tit.* 6.) [illegible] con-[illegible]re, [illegible], atque e[illegible] te-[illegible] donationibus qui[illegible]quirere. [illegible]sa amittunt haereditat[illegible], quo[illegible] modo [illegible] modo ce[illegible]unt propinquis orthodoxis. (*Cod. lib.* 1. *leg.* 9. *tit.* 6.) Tandem poena mor[illegible] in haereticis constituta est, qui [illegible] pec-[illegible] etiam publicum [illegible] invol-[illegible] exemplum illorum qui [illegible] [illegible] majestatis humanae [illegible] notissima *Friderici II.* con-[illegible] (*Auth. credentes* [illegible] *de haeret.*), [illegible] nec [illegible], nec ubique [illegible] est, sive [illegible] servat[illegible].

[illegible]. At quemadmodum apostasia (Cap. III. §. III.), sic etiam crimen haeresis poenitentia expiatur. Haeretici siquidem errorem suum confitentes, ac ejurantes evadunt civiles poenas. Solet tamen eis poenitentia aliqua a judice eccle-

siastico imponi, (1) ac ut plurimum carceri in perpetuum mancipiantur. (*Cap.* 15. *de haeret.*) Quod si ii rursus in haeresim labantur, haud amplius veniae locus manet (2), sed puniendi traduntur civili magistratui. (*Cap.* 9. *de haeret in* 6.)

CAPUT V.

De Schismate.

I. *Quid schismatis nomine veniat?*

II. *Qualia ex schismate mala in ecclesia nascantur?*

III. *Quibus schismatici poenis afficiendi, et cui jus sit de eorum crimine cognoscendi?*

---

(1) Quaenam esset vetus disciplina circa haereticos ad catholicam ecclesiam redeuntes exponit collega olim praestantisimus; nunc ananiensis episcopus *Joannes Devoti lib. IV. tit* 3 §. 12. *insti canon.* quo egregio opere, caeterisque ejusdem generis adhuc evulgatis longe antef[illegible] multa exhibentur opportuna ad illustrandam tractationem de delictis, quibus religio vitiatur,

(2) Observat *Gonzalez in cit. cap.* 9. *de haeret. in* 6. *num.* 6. » quod licet relapsis venia » non concedatur, ut mortem aut relaxationem » evitent; petentibus tamen poenitentiam quoad » salutem spiritualem ecclesia non denegat; quia » nemini claudit gremium. *Can dico caus.* 23. » *quaest.* 4. »

I. *Quid schismatis nomine veniat?*

Haeresi affine est schisma, de quo propterea crimine nunc agere oportet. Schismatis graeca vox scissuram latine significat, seu divisionem, ac separationem. Quaecumque igitur divisio, et a quacumque societate separatio potest schisma vocari (1) Verum enim vero veteri more ecclesiasticorum scriptorum (*Gonzalez. in cap.* 2. *de schism.*) schismatis nomine peculiariter venit divisio a communione ecclesiae catholicae, id est universalis. Et quoniam romana ecclesia ob ei adnexum universalis ecclesiae primarium est centrum catholicae unitatis, (*D. Thom* 2. 2. *q.* 39. *art.* 1.) ejusdemque antistes romanus pontifex *D. Petri* Apostolorum principis successor, et verus *Jesu Christi* vicarius, divinitus est constitutus mystici ecclesiae corporis caput; idcirco toties ab universalis ecclesiae communione divisio facta intelligitur, quoties a communione discedit romanae ecclesiae, atque ab obedientia erga romanum pontificem, quo cum, ut innuit *D. Hieronymus*, (*Can.* 25. *caus.* 24. *q.* 5.) qui non colligit, spargit.

2. Caeterum aliae non desunt in ecclesia species divisionum, quae quasi schismata reputantur, et quarum plura occurrunt exempla in ecclesiastica historia. Etenim non raro olim eveniebat, ut nonnulli christifideles sponte suoque

---

(1) Hoc sensu excommunicatio quoque, qua quis a cristifidelium consortio separatur, schisma dicitur in *can. sacer. quaest.* 1.

arbitrio se dividerent a peculiari ecclesia, cui erant addicti, et schisma cum ea facerent. (1) Saepius vero episcopi, et particulares ecclesiae cum aliis episcopis, et particularibus ecclesiis communicare recusabant, (*Can.* 11. *concil. sardic. V. Cyril. inst. can. lib. IV. tit.* 11.) unde schismata oriebantur, quale illud fuisse videtur, quod controversiae caussa utrum una in Deo, an tres hypostases deberent admitti, saeculo IV. inter episcopos ecclesiasque orientales exarsit.

II. *Qualia ex schismate mala in ecclesia nascantur?*

Constat autem schismatis crimen inter gravia delicta referendum esse. Eo enim quemadmodum haeresi, unitas ecclesiae dissolvitur. Dissipatur quidem haeresi fidei depositum, et dogmata subvertuntur, quibus orthodoxa religio superstructa est; at schisma eam extinguit, quae mutuo inter omnes christifideles fidei unitate consociatos intercedere debent, charitatem, et ecclesiasticae disciplinae vim evertit. Hinc schismatici a pontifice *Gelasio* (*can.* 43. *caus.* 23. *q.* 5.) dicti sunt *corpus Christi lacerare.* Etsi autem schismaticos non diversa fides ut loquitur *D. Augustinus*, (*cap.* 2. *in Matth.*) sed communionis abrupta societas faciat, tandem nullum est schisma, praesertim diuturnum, quod non

(1) De his, eorumque poenis agitur in *Can vulgo apostol.* 7. *et can.* 2. *concil. antiochen.*

aliquam sibi confingat haeresim, (1) ut recte ab ecclesiae unitate recessisse videatur. Quin immo pervicacia ipsa, qua schismatici unitati ecclesiae, atque obedientiae erga summum pontificem adversantur, indicat manifeste credere eos posse se, extra utramque, adipisci aeternam salutem; quod absque haeresi (*Extravag. unam sanct. de maj. et ob.*) affirmari non potest.

III. *Quibus schismatici poenis afficiendi, et cui jus sit de eorum crimine cognoscendi?*

1. Quae cum ita sint, jam patet cur eadem ferre a sacris canonibus adversus schismaticos impositae sint poenae, quas ab iis in haereticos inflictas esse suo loco (Cap. IV. §. VII.) narravimus.

2. Nemo autem inficias ibit jus de crimine schismatis cognoscendi peculiare esse judicum ecclesiasticorum: id tamen non impedit, quin etiam juxta sacrorum canonum censuram (*Can.* 23. *quaest.* 5.) civiles magistratus possint de hujusmodi delicto quaerere; praesertim si judices ecclesiastici negligant munus suum adversus

---

(1) Id asserit D. *Hieronimus in cap.* 2. *epist. D. Paul. ad Tit.* idque experientia confirmatur schismatis Novatianorum Donatistarum, Graecorum, aliorumque recentiorum quoque schismatum; et praesertim, Angliae, quae narrantur ab omnibus ecclesiasticae historiae scriptoribus.

schismaticos exequi, vel isti ecclesiae judicium poenasque audacter contemnentes in schismate perseverent. (V. *Decian. tract. crim. lib.* 5. *cap.* 67.) Caeterum schismatis cognitionem atque animadversionem peculiariter spectare ad tribunal inquisitionis juxta summorum pontificum constitutiones tradit *Bordonus*, (*Lib. IX. Sac. Trib.*) idque ibi servari deprehenditur, ubi illud viget.

CAPUT VI.

De sortilegio, et magia.

I. *Etymologia, acceptiones, divisionesque sortilegii.*
II. *Divinatorium sortilegium quid, et quae ejus species.*
III. *De sortilegio malefico seu venefico, et de amatorio sortilegio.*
IV. *Quid magiae nomine veniat apud scriptores rerum criminalium.*
V. *De poenis illorum, qui sortilegii, et magiae criminibus irretiri habeantur.*
VI. *Quae in hujusmodi delictis coercendis, probandisque oporteat cavere.*

I. *Etymologia, acceptiones, divisionesque sortilegii.*

Si nominis etymologia spectetur, sortilegium eam solum divinationem designat, quae per sortes fit. Sed uso criminalium scriptorum sub nomine sortilegii generatim venit genus omne su-

perstitionis, artiumque (1) magicarum (*Ursaya inst. crim. lib.* 3. *hoc tit.*) Sic latissime acceptum sortilegium ii in divinatorium distinxerunt, in maleficum seu veneficum, et denique in amatorium. Quodcumque vero sortilegium rursus a memoratis scriptoribus divisum est in sortilegium quod manifestam haeresim adjunctam praesefert, atque in illud, quod est haeresis expers. *Damhoud. prax. crim. c.* 61.) Qua quidem altera partitione id innuere voluisse videntur, in constandis nempe sortilegiis quandoque actiones admitti, ex quibus apparet illorum auctores haeresi manifesta laborare, veluti si in sortilegiis parandis conficiendisque daemonio imploretur auxilium, sacrae res temerentur, atque adhibeantur.

II. *Divinatorium sortilegium quid, et quae ejus species*

Scriptores rerum criminalium illud esse definiunt divinatorium sortilegium, quo quis futuras res vaticinari contendit. Plures vulgo numerantur species hujus sortilegii, quae ex diversis rebus, ex quarum superstitiosa futilique inspectione divinatio erueretur, diversa quoque nomina sumpserunt. (*Alphan. jur. crim. lib. II. tit.* 1. *cap. de sort.* §. 55.) Sic *necromantia* appel-

---

(1) Sortilegii nomen in latissima hujusmodi acceptione usurpavit *Plinius hist. nat. lib. XXVIII. cap* 4. et adhibitum quoque occurrit in *Can. si per sortiarias* 33. *quaest.* 1.

latur ea divinatorii sortilegii species, qua ad divinationis perficiendum opus daemones evocantur, et lemures, idest, mortuorum animae in specie acciuntur. Species autem illae ejusdem sortilegii, quae ex syderum motu atque adspectu praesagia educunt *astrologia*, *acromantia* quae ex aere, *hydromantia* quae ex aqua, *pyromantia*, quae ex igne, ac demum quae ex terra *Geomantia* dictae sunt, (1) Quod si ex lineis manuum, aut oris configuratione futuros eventus quis colligat, tunc *chiromantia*, et *metoscopia* hujusmodi divinatorii sortilegii species vocantur.

III. *De sortilegio malefico seu venefico*, *et de amatorio sortilegio*.

1. De sortilegio malefico, seu venifico traditum est a scriptoribus criminalibus institui illud, atque comparari ad mala quaevis tam hominibus, quam brutis animantibus, atque inanimis etiam rebus irroganda (*Carpzov. prax. crim. part.* 1. *quaest.* 48.) sive diris carminibus, sive praeparatis pharmacis, sive praestigiis impiisque deprecationibus, obcantationibus, atque

---

(1) Auguria, quando scilicet ex avium volatu cantuque haruspicia, quando ex caesarum hostiarum extis futura res conjiciuntur, nec non omnia, vaticinationes, hariolationesque; quae omnes aliae species divinatorii sortilegii maguo olim apud veteres romanos in usu erant, atque celebritate, huc referri possunt. V. *Thiers. trait. des superst. tom. I.*

defixionibus. Hinc hujusmodi, sortilegio fieri illi dicunt, ut calamitates morbique gignantur, quibus saebe vires corporibus adimuntur, et aliquando nunc repente, nunc pedetentim post graves diuturnosque labores mors denique infestus. Contra vero quidquid ad maleficia solvenda, expellendos morbos, sanitatemque recuperandam, repellendas tempestates, attrahendum imbrem, impendentia quaecumque mala amolienda futiliter aeque ac superstitiose adhibetur, (V. *Del Rio disquis. magic. lib.* 2. *quaest.* 6.) veluti numismata, cereae imagines, potiones narcoticae, arcana verba, amuleta; id omne juxta eosdem scriptores ad hanc sortilegii classem referri debet.

2. Quo tandem sortilegio foeminae, aliquando etiam mares in libidinosum amorem proclives fieri dicuntur, illud a rerum criminalium scriptoribus amatorium sortilegium appellatur.(1)

IV. *Quid magiae nomine veniat apud scriptores rerum criminalium?*

1. Etsi magia, quae persica vox est, sapientiam atque doctrinam proprie significet; vulgi tamen consuetudine, usuque criminalium scriptorum alio sensu usurpatur, et peculiariter adhibetur ad crimen denotandum illorum, quos ferunt commercium cum daemone habere. (*Bo-*

---

(1) Veteres adeo persuasi fuerunt de vi hujusmodi amuletorum, ut quemadmodum *Marcellinus Lib. VI. cap.* 18. testatur, *illa quondam medicinae admiserit auctoritas*.

hem. elemen. jurispr. crim. sec. 2. *c.* 4. §. 57.) Hujusmodi porro commercium memorati tradunt scriptores nunc tacito, nunc expresso cum daemone initio pacto a magis, lamiis, caeterisque maleficis sortilegisque iniri. Et expressum quidem cum daemone pactum tunc, ut pergunt illi narrare ineunt omnes hujusmodi sycophantae, quando Deo religioneque juratis sese totos ii subjiciunt daemoniacae potestati, obsequium daemoni pollicentur, ut ipso adjuvante quaecumque optant ac volunt sortilegiis suis, magicisque artibus agere, et consequi valeant. (1) Ac nihil est arduum adeo atque prodigiosum, nihil tam impium atque nefarium, quod plerique rerum criminalium scriptores facere illos non posse reantur (*De Amoen. de del. et poen. tit.* 8. §. 6. *Berlich. par.* 7. *concl.* 3.), qui amicitiam foedusque cum daemone pepigerint. Scribunt enim magos strigesque potis esse quascumque aerumnas hominibus inferre prestigiis artibusque suis, transmutari in hyrcos, volitare per aera, cum incubis vel sucubis cacadaemonibus amatorios ludere lusus; et ne persequar omnia, statis noctibus ad inferna celebranda mysteria simul convenire.

---

(1) Si fides eisdem adhibeatur scriptoribus, quorum antesignani sunt *Trithem. in antipal. melefic.* et *Martin. Del Rio disquit. magic.* expressum cum daemone pactum in conventu magorum (Sabbathum vocant) solemniter stipulatur, infernisque initiato mysteriis character quidam imprimitur, veluti tessera daemoniaci foederis.

2. Tacitum vero cum daemone pactum contrahere censentur ex doctrina criminalium scriptorum reliqui omnes sortilegi, qui licet commercii cum daemone expertes; tamen iis sortilegiis peragendis dant operam, quae non vi propria, sed daemoniaca solum opera censentur praeconceptos gignere effectus.

V. De poenis illorum, qui sortilegii et magiae criminibus irretiti habeantur.

1. Quoniam jure romano poena capitali punitos qui de salute principis, vel summa reipublicae vaticinati essent. *J. C. Paulus* meminit; (*Sentent. V. cap.* 21.) caeteros vero divinatores inflicta prius fustium correctione civitate pulsos fuisse. Sed tandem christianorum imperatorum constitutionibus in sortilegos omnes, augures, aruspices, vates, ariolos, incantatores poena ultimi supplicii indiscriminatim imposita habetur. (1) Hujusmodi enim hominum genus, ut *Tacitus* scribit, (*Annal.* 2. 32.) potentibus est in-

---

(1) Poena capitalis apud *Hebraeos* quoque mosaicis legibus indicta erat in sortilegos omnes atque divinatores, qui ab universo populo lapidibus obruendi erant, *Deuteron. IX.* Refert *Plato lib. II. de legib.* ex antiquiorum gentium institutis morte multatos quicumque ausi essent improbis sacrificiis, et maleficis incantationibus hominum vitas oppetere. De Persis narratur a *Plutarco in Artaxerse* illos cervicem fregisse studiosis artium maleficarum.

fidum, sperantibus fallax, quorum responsis leves animi ad novas res facile impelluntur ingenti cum pernicie publicae tranquillitatis. Quicumque vero magiae, aut magicis artibus operam dantes ex recentiori *imp. Constantii* constitutione peste ferali, id est, vivicomburio absumendi sunt. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 1. *leg.* 9.) Leges quoque ecclesiasticae severe admodum in eos omnes animadvertunt, qui sortilegas artes exercent. Ii enim contendentes futuros eventus nosse atque divinare impiis artibus, futilibus signis, accitaque daemonis opera non solum frustra et irreverenter divinae providentiae secreta pulsant, sed etiam gravissimis erga Deum infidelitatis, sacrilegii, apostasiae sceleribus obstringuntur. Et laicos quidem excommunicatio manet, clericos autem degradatio; et si sortilegium, manifestam, ut ajunt, haeresim praeseferat, reus haereticorum poenis subjicitur.

2. Tandem tradunt criminales scriptores (*Carpzov. quaes.* 50. *n.* 89.) arbitria poena plectendos qui daemoniaci commercii expertes superstitiosis solum artibus, sigillo, cribro, ligaturis maleficia fascinationesque depellunt. Qui autem damnum hominibus, aut jumentis intulerint sive carminibus, sive diris imprecationibus, sive pharmacis praeparatis, sive alio quovis magico artificio, eos capite plectendos docent. Quod si quis expresso inito pacto commercium cum daemone inierit, ut magi lamiaeque, tunc ab eisdem scriptoribus (*Berger. elem. crim. c.* 11. *struv. dissert. crim.* 7. §. 14.) horrendum facinus feralibus flammis expiandum esse affirmatur.

VI. Quae in hujusmodi delictis coercendis probandisque oporteat cavere.

Sed quod spectat ad poenas, quibus plerorumque rerum criminalium scriptorum traditione mox retulimus illos esse afficiendos, qui magicis artibus operam navant, et inito foedere commercium cum daemone habent, non admodum liqnet, an eis ita facile nunc locus rite recteque esse possit. Non enim deferunt unquam, multoque minus nostra hac desunt aetate, probi et doctissimi viri gravissimique jurisprudentes, (1) qui, ut de priscis quibusdam Romanis refert *Horatius* (*Lib.* 2. *ep.* 6.) somnia, timores magicos, miracula, sagas, nocturnos lemures portentaque thessala ridentes, aliquam magicis artibus indole sua vim esse inficiantur; ac propterea contendunt nullum propriae magiae crimen extare, et quaecumque de daemoniacis foederibus, de magis strigibusque sive narrantur, sive leguntur, inter vulgares errores technasque referenda (2) esse. (*Scot. detec. art. mag. Wier. de praestig. daemon.*). Profecto si blasphemia superstitio, stellionatus, veneficium, aliaque similia facino-

---

(1) En verba *Arnoldi Vinnii* emunctae naris jurisconsulti in notissimis *Comment. ad Instit. lib.* 4. *tit. ult.* §. *Item lex Cornelia* „ Multa nimis « temere credi, multa illis (magiae accusatis) « vane affingi, multa falsa per tormenta illis ex- « primi, nec paucos per injuriam ignibus tradi « mihi persuasum est. «

(2) Non vacat nobis hoc loco magnis animis in-

ra magiae nomine traducantur; oportebit ea sedulo discernere, et reos legitimis meritisque poenis devovere, perversamque eorum voluntatem superstitiosis nefariisque actionibus manifestatam castigare. Nullo autem horum, similiumque criminum extante, quod mereat pro communi exemplo puniri, caute admodum cum iis, qui fortasse de magiae crimine accusarentur, procul dubio erit agendum, ne justa illorum reprehensio incurratur qui idem crimen extare mordicus impugnant, deque ipso accusatos, nisi de impio eorum animo, noxiisque factis (1) liquido constet, contendunt medicis potius tradendos, ut dieta helleboroque curentur, (2) quam carnifici, ut igne misere crudeliterque exurantur. Ac re

---

ter doctissimos scriptores haud multis abhinc annis agitatam quaestionem de vi artium magicarum ad trutinam revocare, quorum alii summam illam daemoniaca opera esse affirmabant: alii vero futilem nullamque prorsus contendebant. V. *Maffei art. magica dileg. Tartaret del Congres. notturno delle lamie.* Id enim jam nos abunde praestitimus *singulari libro de sortilegio, et magia*, qui an. 1792. Venetiis apud Fratres Coletios typis evulgatis, deinde statim recusus in *Tom. Italic. Collection. Opuscul. Ferraren.* tum insertus senensi nostrorum operum editioni rursus exhibebitur *Tom. V.* hujusce tertiae editionis romanae.

(1) Inter noxia hujusmodi, impiaque facta merito referenda sunt magica sortilegia, in quae sacra tribunalia inquirunt, et animadvertunt.

(2) *Illustr. aulic. Archiat. Antonius de Haen*

quidem vera inficias iri nemo potest eos, qui magna vi pollent phantasiae, ut foeminae potissimum, rustici robustior vulgus, sibi facile persuadere, se quae nunquam fecerant, nec facere poterant, maleficia patrasse.

2. Atque hinc prono velut alveo sequitur in hujusmodi crimine tantam habente perplexitatem atque obscuritatem nequire judices auscultare iis rerum criminalium scriptoribus qui docuerunt indiciis atque argumentis satis illud probari, fidendum esse testibus etsi rudibus, indoctis, praejudicatisque vulgi opinionibus imbutis (*Speus Caut. crim. dub.* xx.) In primis vero erit aequi prudentis sollertisque judicis nosse confessiones ipsas illorum, qui de magia accusantur non illico amplectendas esse atque pro veritate tenendas; sed oportere eas cum omnibus cognitis facti circumstantiis convenire (Lib. III, cap. X, §. IV.)

CAPUT VII.

De Simonia.

I. *Simonia unde dicta, et cur summopere detestanda?*
II. *Quae simoniae definitio, communiorque divisio.*
III. *Quot modis simonia committatur?*
IV. *Quando haud contrahitur simoniae labes?*
V. *Quibus poenis simoniaci afficiantur?*

In rat. meden. part. XV. diss. de mag. par. 3. cap. 5. non semel ita nuper factum Vindobonae providissimo consilio, felicique exitu narrat.

I. *Simonia unde dicta, et cur smmopere detestanda?*

1. Crimen illorum, qui res spirituales vel quasi commercio hominum exemptas audent venales habere, simonia vocatur. Quod quidem nomen notissimum est ei venisse a *Simone mago*, qui in ipso nascentis ecclesiae exordio, potestatem impartiendi divini spiritus dona, atque charismata pretio oblato ab apostolis comparare adnisus est, ut quaestui haberet. (*Act. apost. cap.* 8.) Profecto hujusmodi re nihil excogitari poterat turpius; nihilque fieri scelestius. Divinus siquidem ecclesiae fundator *Christus* sacram potestatem, quam apostolis gratuito contulerat, gratis quoque ab eis exercendam, aliisque communicandam esse diserte praecepit, (*Matth. c.* 10. *vers.* 8.) ne si pretio aestimaretur apud homines vilesceret. (1) Hinc ecclesia simoniacam labem semper gravissime detestata est, et instar sacrilegii atque haeresis jure ac merito habuit (*Can.* 11. *caus.* 1. *quaest.* 13.) Fieri enim vix posse videtur, ut sacras res vendere, ac emere non vereantur; nisi qui a fide aberraverint. Huc accedit quod ex simonia, tamquam ex infecto fonte, innumera propemodum ingentia mala in ecclesiae agrum redundant. Ac ea inter Illud quidem summum est, atque exitialissimum, quod a sacris muneribus, ac ministeriis ii procul arceantur, qui ab urbano aulicoque strepitu extor-

---

(1) Gravissime D. *Gregorius M. Lib.* 7. *Ep.* 114 *quis veneretur,* inquit, *quod venditur, aut quis non vile putet quod emitur*.

res necessariis doctrinae, gravitatis, vitaeque sanctimoniae ornamentis splendent; contra vero ad officia obrepant; dignitatesque ecclesiasticas qui omnium fere virtutum expertes audacia pollent, potentium virorum patrocinio fruuntur, divitiisque affluunt. (*Van-Esp. jur. eccl. par.* 2. *tit.* 30 *cap.* 30) Ex quo fit, ut Christi grex pessimis pastoribus regendus tradatur, qui nec exemplo, nec doctrina, nec animi robore ovibus suis prodesse, easque tueri possint.

II. *Quae simoniae definitio, communiorque divisio?*

1. Solet simonia communiter definiri studiosa voluntas emendi, vendendique pro temporali praetio aliquid spirituale vel spirituali adnexum. At expeditius concinniusque recentissimus quidam *auctor* simoniam esse scripsit pactionem rei temporalis pro re spirituali. (*Instit. Canon. lib.* 3. *tit.* 16. 27. *Neap. de Dominicis*) Profecto simoniae crimen, de quo heic quaerimus, constat solum et coalescit ex promissione, pacto contractu, quicumque is demum sit, quo convenit de permutatione rei spiritualis cum re temporali: si pacto desit, jam nullum adest crimen simoniae. Quamvis enim multis in mentem veniat spirituales sibi res comparare simoniacis artibus, quo casu simonia mentalis, ut vocant, habetur; si tamen nunquam ii audeant cum aliis de hujusmodi rebus pacisci, peccato quidem irretientur, cujus ad Deum pertinet ultio; sed nequaquam poterunt teneri de crimine cognoscendo in foro, atque puniendo. (*Cap.* 33. *et* 34. *de simon. Fleury. inst. du dr. canon. par.* 3. *chap.* 1. *n.* 3.)

2. Caeterum pactio, qua simoniae crimen conficitur, vel sine nullo exitu evanuit, vel ab uno tantum ex paciscentibus, vel utrimque impleta est. Primo, et altero casu simonia dicitur conventionalis; postremo autem realis vocatur, quae praecipua est simoniae divisio, quam interpretes juris canonici exponunt. Et realem quidem simoniam prae conventionali sacri canones vehementius insectantur, quorum censura non solum contrahentes; sed etiam proxenetae, depositarii, caeterique, quorum opera eadem patrata est, aeque simoniaci habentur. Ad simoniam conventionalem illa alia poterit referri simoniae species, quam confidentialem (1) appellant, (*Gravin. inst. can. lib.* 3. *tit. ult.*) quaeque hoc nomen ideo sortita est, quod ipsa alterius fidei penitus innitatur.

III. *Quot modis simonia committatur?*

1. Quoniam vero in permutatione rerum temporalium ac spiritualium, vel quasi simonia

---

(1) Multifariam admitti posse simoniam confidentialem dictarant notissimae constitutiones *summorum pontificum Pii IV. et S. Pii V. incipien. Romanus pontifex, et intollerabilis* adversus eam promulgatae: et praecipue cum quis beneficium aliquod recipiat, aut retineat; ut illud postea alteri resignet, ut illius fructus, pensionemque super eo impositam sine apostolica auctoritate alteri solvat.

versatur (§. II.); idcirco operae pretium nunc erit quaenam eadem spirituales, ac temporales res sint breviter indicare. Res omnes incorporeae, quae proficiscuntur a Deo, vel quae ad Deum referuntur, tamquam aeternae futurae hominum beatitudinis auctorem, largitoremque spectatum a scriptoribus ecclesiasticis spirituales dicuntur. (*V. S. Thom.* 2. 2. *quaest.* 100. *art.* 2.) Multiplex harum genus theologi, et canonistae distinguere solent, quemadmodum et rerum quasi spiritualium, sive quae spiritualibus rebus adnexae sunt; quarum omnium enumerationem persequi nec hujus loci, neque nostri est instituti. Res autem temporales *muneris* nomine designantur apud memoratos scriptores, qui de simonia tractantes illud accipiunt pro praetio, quod in rei spiritualis permutatione rependitur. (*Van. Esp. jur. eccl. par.* 2. *tit.* 30. §. 1.) Ac triplex vulgatissimi hujus muneris genus esse perhibetur, munus scilicet a manu, a lingua, et ab obsequio. Est munus a manu pecunia, cujus nomine non solum aes publica auctoritate casum venire docent jurisconsulti, sed etiam res omnes sive corporales, sive incorporales, quae ab hominibus possidentur. (*dig. lib.* 50. *tit. leg.* 178.) Ad munus a lingua pertinent blanditiae, assentationes, laudes ad colligendam illius benevolentiam profusae, qui res spirituales, vel quasi impertiendi potestatem habet; munus tandem ab obsequio constat famulatu seu servitute ei praestita, a quo rem spiritualem, vel quasi se quis obtinere posse (1) sperat.

---

(1) Bene igitur solideque B. *Petrus Damian. lib.*

Atque ob triplex hoc muneris genus trifariam quoque simoniam committi posse à theologis, et canonistis traditum est: et munere quidem a manu patratur potissimum simonia quando res spiritualis emitur soluta pecunia; munere vero a lingua, si res spiritualis vel quasi alterius gratia, rogatu precibusque concedatur. (*Cap.* 20. *de Sim. Cap.* 6. *de pact.*) Tales enim preces succedunt loco praetii, ut bene *Glossagraphus* notavit. Hinc licet spirituales res collatae fuerint viris, qui iis augeri merentur; tamen si non tam hanc ob caussam, quam metu, vel gratia rogantis id factum sit, simoniaca labe aderit. Tandem munere ab obsequio contrahitur simonia, subjectione, nimirum, ut ait *D. Gregorius M.*, ac servitute indebite impensa. (*Can.* 117. *caus. et quaest.* 1.) quia idem est quod aliquis det rem spiritualem pro aliquo obsequio temporali exhibito vel exhibendo; ac si daret pro pecunia data vel promissa, qua illud obsequium aestimari posset.

IV. *Quando haud contrahitur simoniae labes?*

Jam vero nihil interest utrum ante, an post collatas res spirituales oblatum munus accipiatur.

---

11. *Epist.* 1. nonnullos exagitat sibi coaevos clericos aulicarum artium studiosos, qui quamvis beneficia aucuparent obsequio. quod eos dedeceret; nihilominus se simoniacae labis immunes penitus esse perperam existimabant.

Nam bene eos, qui sophistica calliditate divinum *Christi* praeceptum, gratis, scilicet accepistis, gratis date, eludere conantur, redarguunt sacri canones, quibus declaratur „ accipere esse „ quandocumque accipere „ (*Can.* 21. *caus.* 1. *quaest.* 1.) Itaque si pactio intercesserit sive tacita, sive expressa; quocumque tempore tam praestare, quam accipere simoniae vitio non carebit. Quod longe secus se habet, quando munera sponte offerantur. Tunc enim illa praestare atque accipere vacuum prorsus est a simoniaca labe. Non prohibentur siquidem sacri ecclesiae ministri, quae spiritualis officii gratia a cristifidelibus eis sponte offeruntur (1) recipere, (*Cap.* 30. *de simon.*) quemadmodum *Christus* ipse a piis mulieribus ei ministrantibus non est dedignatus oblatas sibi res accipere, quibus vita sustentatur. Quin immo cum, ut inquit divinus idem humani generis Reparator, dignus sit operarius mercede sua; atque aequitas postulet, ut *D. Paulus* apostolus innuit, eos metere temporalia, qui spiritualia serunt; ideo, a simoniaca labe immune esse constat non solum accipere;

(1) Nemo ignorat a primis usque ecclesiae incunabulis invectum receptumque fuisse usum oblationum, quae ab altare fieri dicebantur, quaeque sacra inter mysteria, et sacramentorum administrationem a christifidelibus ultro sacerdotibus tradebantur, ut ex illis omnes clericali ordini adscripti alerentur, et ecclesiae necessitatibus prospiceretur. V. *S August. Serm.* 205. *de temp. Christian Lup. Dissert. de simon. cap.* 11.

sed etiam in judicio persequi retributiones veteri observantia, legum auctoritate, et municipalibus statutis ad sacros ministros alendos, sustentandosque praescriptas. (*Fleury Instit. du Dr. canon. Liv.* 3. *ch.* 11. §. 5.) Quae cum ita sint prohibitum quaestum, interdictumque mercimonium distinguere oportet a spontaneis oblationibus, permissaque retributione. (2) Sed in his quoque accipiendis sacri canones sedulo cavendum esse jubent, ut ab ecclesiasticis viris procul absit quidquid vel sordidi, vel nimium cupidi appetentisque animi notam praeseferre videatur: qua de caussa non semel iisdem canonibus interdictae leguntur nonnullae oblationum species. (*Can.* 104. *caus.* 1. *quaest.* 1.) Decet enim clericali ordini, sacrisque ministeriis addictos viros non solum ab omni avaritiae reprehensione immunes esse, sed nec ejus suspicione apud laicos laborare.

---

(2) Hinc liquet annatas, coeterasque praestationes, quae veteri consuetudine, et totius ecclesiae orthodoxae consensu summo romano pontifici rependuntur a quavis simoniae nota immunes esse; atque injuria ab haeterodoxis, et quibusdam aliis in apostolicam sedem male animatis scriptoribus ut simoniacas notari. Nam habentur instar subsidii, quod jure ac merito illi praebetur, qui tamquam D. Petri apostolorum principis, successor, et Christi vicarius regimini praeest, curamque sustinet universae ecclesiae; quam ob caussam assiduos ingentesque erogat sumptus *V. Gerson. de stat. Eccles. Tom. II. Nut. Alexand. Hist. saec. xv. et xvi. disser. de annat.*

V. *Quibus poenis simoniaci afficiantur?*

1. Caeterum non eadem in simonia rerum spiritualium ratio debet haberi, ac rerum quasi spiritualium, seu spiritualibus adnexarum. Res enim spirituales permutare cum temporalibus rebus jure divino interdictum est, quod nequit immutari; hae autem jure tantum humano, nempe ecclesiastico cum illis permutari prohibentur. (V. *Iv. Carnot. Epist.* 236. Ac graves quidem justaeque caussae intersuerunt, cur Ecclesia rerum temporalium, ac rerum quasi spiritualium permutationem vetaret, et simoniae nota inureret. Itaque sive spirituales res, sive quasi spirituales fuerint cum temporalibus rebus permutatae; quod commissum est simoniae crimen pluribus poenis jure canonico coercetur.

2. Antiquitus cum clerici sacra ordinatione alicui ecclesiae, in qua ministerium suum exercerent, addicerentur, partecipesqne simul fierent proventuum atque oblationum quae illi obveniebant; frequentissima erat patrum, et conciliorum de simoniacis ordinationibus querela. Sed beneficiorum institutione sejunctis deinceps a sacra ordinatione ecclesiasticis redditibus, canones ut plurimum conditi sunt de simonia, quae in beneficiorum collatione committitur; quemadmodum *eruditissimus Cyrillo* opportune observavit. (*Instit. can. Lib.* 4. *tit.* 3.) Et ex vetere quidem ecclesiae disciplina ordinator aeque ac ordinatus deponebantur, (1) atque in monasterium

(1) Depositio haec, de qua etiam agit *imp. Ju-*

detrudebantur ad crimen suum perenni poenitentia expiandum : laicis vero. qui sese simoniacis immiscuerint ordinationibus , excommunicatio imminebat. Eaedem poenae locum habebant in simoniacis beneficiorum collationibus (*Can.* 9. *caus.* 1. *quaest.* 3.) jure canonico recentiori quicumque simoniae rei in excommunicationem incurrunt latae sententiae, cujus absolutio romano pontifici reservata est, et infames fiunt. Praeterea qui simoniace ordinati sunt, suspenduntur ab ordinum exercitio quemadmodum et qui illos simoniace ordinaverint. Simoniacae enim ordinationes, quamvis illicitae; tamen juxta communem theologorum sententiam validae sunt. Secus autem se res habet in simoniacis beneficiorum ordinationibus, (*Extravag. detestabilis de simon.*) quae statim, ac ipso jure nullae, ac irritae esse censerunt. Itaque beneficia simoniace acquisita cum omnibus perceptis fructibus, etiam ante judicis sententiam, debent re redhiberi; simoniaceque electi vel provisi incapaces evadunt quaecumque alia beneficia in posterum adsequendi ex novissima constitutione (*in Bul. Rom. incip. Sanctum*) *Xisti V. pontificis maximi*.

---

stinianus in Novel. 6. *camp.* 1. perpetua erat, perpetuamque inducebat irregularitatem: quam passi nec post actam poenitentiam ad sacerdotii exercitium restitui poterant, ut liquet ex *Can.* 5 *caus.* 1. *quaest.* 17. *Vid. Christ. Lup. Dissert. III. proem. praefix. tom.* 3. *Scholior cap,* 17.

CAPUT VIII.

De usura.

I. *De usurae nomine, atque natura.*
II. *Quinam contrahant crimen usurae?*
III. *Usura cur probrosa, atque prohibita?*
IV. *Quae canonicae poenae maneant usurarios?*
V. *Quid jure romano olim obtineret circa foeneratores, et quibus nunc ii civilibus poenis subjaceant?*

I. *De usurae nomine, atque natura.*

Usurae nomen cujuscumque rei usum significat, et partam quoque ex re utilitatem. (1) At metaphorice usura sumitur pro lucro, quod ex mutuo capitur, seu ad denotando quidquid solvitur pro usu foenebris pecuniae; quo sensu usurae nomen a theologis et canonistis adhibetur, (*Gagliard. Inst. can. lib.* 4. *tit.* 17. §. 4.) atque a nobis heic usurpatur : ipsa autem pecunia sub usura hinc data, illinc accepta foenus vocari solet. (V. *Salmas. de usur cap.* 4)

1. Nihil refert vulgo traditas usurae definitio-

---

(1) *Tullius de senect.* „ *Terram nec unquam quod accepit sine usura, id est utilitate reddere dixit* .„ *et* Plautus *in trinum :* ait „ *nec adeo hasce emi mihi, nec usurae meae*, nempe meo usui „

nes hoc loco commemorare, cum quid ea sit a summo totius ecclesiae doctore discere liceat. Itaque immortalis memoriae *pontifex Benedictus XIV*. „ usuram quae in contractu mutui pro-„ priam suam sedem habet et locum, in eo posi-„ tam esse pronunciavit (*in encyclic. ad Epist.* „ *Ital. tom.* 1. *Bul.* 243.), quod quis ex ipso-„ met mutuo, quod sua natura tantumdem red-„ di postulat, quantum receptum est, plus si-„ bi reddi velit, quam est receptum; ideoque „ lucrum aliquid ultra sortem ratione mutui si-„ bi deberi contendat. „ Quae quidem sapientissimi pontificis doctrina illam antiquorum conciliorum enucleatius praesefert, quorum canonibus usuram esse compendiose edicebatur „(*Can.* „ 4. *caus.*14. *quaest.* 3.) ubi amplius requiri-„ tur (subaudi ex caussa mutui) quam datur. „

II. *Quinam contrahant crimen usurae?*

1. Si exposità usurae definitio (§. I.) prae oculis habeatur, jam facile apparebit quinam ejus crimen contrahant. Principio usurae rei generatim sunt quicumque ultra sortem aliquid lucri ex mutuo capiunt. Praeter hos, ii quoque censeri debent usurarii, qui quamvis pecuniam, resque fungibiles aliis re ipsa mutuentur; nihil minus tamen, quam mutuum se iniisse simulant diversis in speciem legitimis stipulatis contractibus, ut criminosum lucrum occultius tutiusque arripiant. Interpretes juris canonici, rerumque criminalium scriptores (V. *Ursaya Inst. crim. lib.* 3. *tit.* 7. *n.* 35.) usuram *apertam* vocant, quae ex mutuo provenit: *palliatam* vero, quae nascitur ex aliis fictiis contra-

ctibus. Et haec quidem aeque ac illa criminosa habetur juxta rectissimam juris romani regulam praescribentem, ut plus valeat quod agitur, quam quod simulate concipitur.

2. Verumtamen nemo inficias ibit (laudatum *pontificem Benedictum XIV*. docentem heic rursus appellabo) „ posse quandoque una cum „ mutui contractu quosdam alios, ut ajunt, ti- „ tulos, eosdemque ipsimet universim naturae „ mutui innatos et intrinsecos forte concurrere, „ ex quibus juxta omnino legitimaque caussa „ consurgat quiddam amplius supra sortem ex „ mutuo debitam rite exigendi. Neque item ne- „ gatur posse multoties pecuniam ab unoquo- „ que suam per alios diversos prorsus a mutui „ natura contractus recte collocari et impendi, „ sive ad proventus sibi annuos conquirendos, „ sive etiam ad licitam mercaturam, et nego- „ tiationem exercendam, honestaque indidem „ lucra percipienda. „ Hinc diversae usurae species vulgo distingui solent. Alia enim lucratoria appellatur, quae solius lucri caussa convenitur, quaeque ea est, de qua tamquam criminis labe infecta hoc capite disserimus: alia punitoria vocatur non propter lucrum petentium, ut ait J. C. *Paulus* (*Dig. lib.* 21. *tit.* 1. *leg.* 17.), sed propter moram solventium irrogabilis; alia denique compensatoria, qua aestimatur, seu sarcitur id quod interest dominum rem suam non habere: Atque postremae hac specie usurae non solum immunes sunt ab omni criminosa macula: (1) sed etiam nihil pugnant cum na-

(1) Plures requiri conditiones, ut compensa-

turali aequitate, (V. *Genet. Tom. I. trac.* 4. *cap.* 4.) si nonnullae intercesserint conditiones, quas theologi, et jurisconsulti fuse exponunt.

III. *Usura cur probrosa, atque prohibita?*

1. Jam vero quae in contractibus omnibus intercedat oportet aequalitas; ea cum a mutuo absit si plusquam dederit mutuans, a mutuatario deinde accipiat, in caussa est; ut usura ex mutuo proveniens probrosum quiddam, ac injustum indole sua esse videatur. (1) In aliis enim contractibus quod eorum deest aequalitati, id pecunia suppletur. At si quidpiam in mutuo ultra sortem accipiatur; tunc nec pecunia pecuniae, neque rei fungibili fungibilis res aequaretur. Quin immo quod, teste *Tullio* (*de Offic. Lib. III.*) natura non patitur, eveniret; ut cum alterius nempe jactura, ac detrimento mutuans fieret locupletior. Huc accedit quod inter officia humanitatis, et beneficientiae, quae inter se invicem

---

toria usura licita sit, nemo ignorat; praesertim vero necesse est, ut vel quid lucri cessaverit, vel damni creditori non ficte, sed vere reque ipsa emerserit. Sed haec satis erit isto loco indicasse; persequi enim, et explicare nostri nequaquam est instituti.

(1) *Seneca* quoque, etsi idolatriae tenebris circumfusus, id tamen agnovisse videtur. *Quid* enim scribit *lib,* 7. *de benefic. foenus kalendarium, et usurae, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina.*

praestare homines debent, illud praecipuum sit, ut res innoxias, quae aliis prosunt, nobis vero non sunt necessariae, earumdem indigis ultro libenterque largiamur. Quo quidem tamquam fundamento, contractus omnes gratuiti, inter quos mutuum principem habet locum, innituntur. Quam ob rem non inopportune *D. Thomas*, (*disp. de mal. quaest.* 13. *art.* 4.) omnesque fere orthodoxi theologi docent usuram naturali justitiae adversari, naturaque sua rem turpem esse, atque interdictam.

2. Quamvis vero fuerit quondam permissum Hebraeis usuram cum alienigenis exercere, vel quod jure belli irreligiosarum gentium bona Deus ipsis addixerit, vel ne avaritia abrepti inter se foenerarentur; tamen vetitum prorsus erat eisdem *a proximo* accipere usuram. (*Levit* 25. 35. *Deut.* 23. 19. Quod cum de contribulibus solum Hebraei intelligerent, postea *Christus* sapientissimus, verusque divinarum legum interpres, et lator docens *proximi* nomine universos homines cujuscumque demum gentis fuerint ac religionis venire, diserte praecepit, *Luc.* VI. 34. X. 29.) ne mutuum dantes quidquam ex eo lucri sperarent.

IV. *Quae canonicae poenae maneant usurarios?*

Itaque ecclesia *Christi* obsequens praecepto usura semper execrata est, erroris que redarguit doctrinam illorum, qui inducentes divinum humani generis Reparatorem consulentem solum, non etiam praecipientem, usuram neque natura turpem, neque jure divino prohibitam

esse tradiderunt. Quin immo severe veteres canones animadvertebant, in clericos foeneratores, qui nullo gradus discrimine deponendi; nec non in laicos qui separandi erant. (*Can.* 20. *Conc. Illiberit. can.* 17. *concil. Nicaen.*) Quamvis autem concilia, patresque sine ulla personarum, quae foenerarentur, distinctione usuram damnaverint; ecclesiasticas tamen poenas non aeque in laicos, ac in clericos inflixerunt, ne praeter necessitatem civiles leges improbare viderentur, quibus orbe romano Gentilibus adhuc referto usurae commerciorum caussa permittebantur. (V. *D. August. Epist.* 54. *ad Maced.*) At jure canonico recentiori liberius actum est ab ecclesia; et primo quidem praescriptum, ut laici excommunicarentur, clerici autem ab officio beneficioque suspenderentur. (*Cap.* 3. *et* 7. *de usur.*) Praeterea in concilio lateranensi cautum est, ne recipiantur oblationes usurariorum, ne hospitio excipiantur, neve aedes iis locentur, et mortuis ecclesiastica sepultura nequaquam tribuatur. Hae porro poenae manifestos solum manent foeneratores. Sed tam ii, quam qui non manifesti sunt usurarii, instar furum, ac raptorum, quibus juxta sacros canones aequiparantur, (*Cap.* 1. *et* 16. *de usur. in* 6.) reddendarum usurarum obligatione tenentur!

V. Quid jure romano olim obtineret circa foeneratores, et quibus nunc ii civilibus poenis subjaceant?

1. Quoniam vero olim Romae permissae erant usurae, quarum modus juxta temporum vicissitudines nunc crevit in immensum, nunc

certos intra limites cohiberi debuit; idcirco jure romano criminis poenarumque expertes habebantur. Cum prisca quidem vitae severitas adhuc vigeret inter Quirites, memoriae prodidit *Livius* (*Hist. rom. lib.* x.) improbiores quosdam foeneratores ab aedilibus curulibus accusatos fuisse, et damnatorum multas in publica opera erogatas. Verum corruptis postea urbanis moribus, qui usuras ultra legitimum modum exigerent, improbumque foenus exercerent, infamia solum inurebantur, nec ulla in eos extraordinaria aderat accusatio. Id tantum constitutionibus imperatoriis cautum invenio, ut nimirum quod quis ultra legitimum modum exegerit, vel imputare sorti, vel debitori restituere (1) deberet (*Cod. lib.* 4. *tit.* 32. *leg.* 25.). Nec res aliter se habuit sub christianis imperatoribus; quorum quoque legibus permissae usurae, atque a criminis nota immunes habitae. *Basilius* quidem *Macedo*, qui in Oriente imperavit saeculo IX. veteres omnes, quae usuras exercere sinebant, leges abrogavit veluti a praeceptis abhorrentes christianae religionis. At ejusdem filius *Leo imperator* usuram trientis centesimae rursus permisit, (*Novel. Leon.* 83.) quod pecuniosi homines videantur, ita difficiles

---

(1) Varii apud Romanos circa usuras juris historiam sedulo persequuti sunt *Salmasius*, *Gronovius*, et postremo *Gherardus Noodtius* scriptis duobus de foenere libris, quibus quidquid pertinet ad hujusmodi argumentum amplissime collegit, atque exposuit.

et immites esse in egenos, quoties nulla eis sit spes ex mutuo lucrandi; ut pejerare non dubitent se pecunia carere, quae ab indigiis mutuo petatur.

2. Tandem dedecere visum est, ut usura, quam evangelica praecepta, sacrique canones interdicebant, civili jure permitteretur; idcirco novissimis christianorum principum legibus ea prohibita est, civilesque etiam poenae in usurarios constitutae fuerunt. Quod non solum christianae pietati convenientius, sed etiam constat longe opportunius esse civili hominum societati fovendae, atque tutandae. Nihil enim magis impedit commerciorum propagationem, amicitias distrahit, simultates parit, cives in pauperiem redigit usurae licentia, quam recte proinde *Lucanus* voracem appellavit. (*Pharsal. lib. I.*) Profecto quicumque vel parum in romana historia versatus non ignorat, quod vetus Urbi erat foenebre malum, creberrimam illud extitisse caussam seditionum atque discordiarum. Apud nos iis edictalibus legibus, quae *Bannimenta generalia* appellantur quicumque contractus, quibus usura etiam nec manifesta subsit, iniri interdicuntur imposita poena dupli, et ammissionis rerum in contractum deductarum. Tum vero contrahentes infamia perpetua inuruntur; poenis quoque corpus affligentibus coercendi, si ita res ferat: (*Band. Gen. cap.* 29. *et* 111.) quibus omnibus poenis obnoxii sunt etiam consiliarii, proxenetae, et notarii, qui scienter foeneratitios contractus stipulati fuerint.

PARS II.

De delictis, quae bonis moribus adversantur.

Plato eloquentissimus, atque idem gravissimus, auctor, *Socratem* suum non aliter de amore rebusque amatoriis disserentem inducit, quam submissa voce obtectoque vultu; (*in Socrate n. 1.*) ut hac exhibita a tanto viro pudoris significatione ostenderet neminem, nisi caute et verecunde in hujusmodi tractandis argumentis versari oportere. Profecto unusquisque intelligit honestatis, quae sola, ut ait *Tullius*, (*de Fin. II.* 47.) in vita expetenda est, non agendo solum; sed etiam scribendo habendam esse rationem. Neque enim audiendi sunt poetae canentes decere ipsos castos: versiculos autem necesse nihil esse. (V. *Catul. Carm. XXX.*) Bonos siquidem mores, quod humanae societatis summopere interest, sancte custodiri, constat tam impudicis sermonibus, quam impudentibus scriptis corrumpi. Quam ob rem de delictis, quae bonis moribus adversantur juxta propositam suo loco divisionem (Lib. I. Cap. XV. §. IV.) nunc verba facturi, sedulo dabimus operam, ut honestatem, cujus natura ipsa homines jubet studiosissimos esse, atque appetentissimos, conservemus, et nostro alienoque pudori parcamus. Id autem magna cum proborum virorum offensione non admodum cordi fuit plerisque rerum criminalium scriptoribus, dum de hujusmodi flagitiis, quae, barbaris, sordidisque usi vocibus delicta carnis appellarunt, disserere

aggressi sunt. (V. *Farinac. de del. carn. n.* 1. *Bonfin. ad Ban. gener. cap.* 6. *num.* 12.) Cum enim existimarent hujusmodi delicta omnes, ut scribunt, tangere, et praesertim jurisconsultos, (1) idcirco fortasse non admodum sibi oportere visum est, ut casta, et verecunda oratione uterentur. At nos ita rationes subdiacemus ut quantum instituti nostri, rerumque exponendarum indoles patietur, obscuriores potius tyronibus esse videamur, quam perìtis liberiores. Quod si nihilominus defuturi non sint qui difficilioris severiorisque ingenii scirpum in nodo quaerant, nobisque velint malitiose succensere, ii monendi sunt perinde boni ac mali exempli res, si sapienter utare, prodesse discentibus pos-

---

(1) Cur rerum criminalium scriptores gravissimo signanter jurisconsultorum ordini hujusmodi notam affinxerint, non facile ratio reddi potest, nisi dicamus vitia, quibus ipsi laborabant, contendisse alieno exemplo excusare. Consulantur quae de *Farinaccio* retulimus *in praef. lib. I.* Contra vero se res habere deberet. Nam legendi ac meditandi labor, jugisque studiis vacandi contentio, quibus Themidis sacerdotes se totos devovent, in caussa est, ut ipsi, quemadmodum reliqui solertes scientiarum cultores, minus proni sint in libidines. Nihil quippe magis corpus debilitat, ejusque vires conterit, quam vita assidue in studiis literisque peracta. Fractis porro corporis viribus atque enervatis, quis non intelligit ardorem etiam cupiditatum restingui potius, quam inflammari?

se. Nam illae quid agendum; hae quid vitandum, fugiendumque sit docent.

CAPUT I.

De stupro.

I. *Stupri significatio, atque definitio.*
II. *Recte illud dividitur in voluntarium, et in violentum.*
III. *Cur non leve flagitium sit stuprum exponitur?*
IV. *Quibus poenis jure romano stuprantium compressa licentia.*
V. *Et quaenam canonicis legibus, hodiernisque moribus vigeant poenae adversus hujus criminis reos?*
VI. *An stupri poenas incurrat qui corruperit impudenter ornatam, vel liberioris ingenii foeminam?*
VII. *Quando stupri poenis exasperandis sit locus?*
VIII. *De stupro violento.*
IX. *De stupro virginis Deo sacrae, seu de sacrilegio, ejusque poenis.*
X. *Quid conatus nomine intelligendum in stupro, ceterisque venereis flagitiis?*
XI. *An, et quatenus in stupro constare possit de corpore delicti?*
XII. *Frequentiora, ac vulgatiora stupri indicia referuntur, atque ad examen revocantur.*
XIII. *Quid circa accusantis, accusatique personas spectandum, et quamdiu jure romano duret stupri accusatio.*

I. Stupri significatio, atque definitio.

1. Quoniam delicta, quae bonis moribus adversantur, et corporis turpitudinem secum ferunt, et famae jacturam: ea proinde omnia sub nomine stupri generatim veniunt. Stuprum enim vox est, quae dedecus notamque significat non corporis modo, sed etiam famae, atque dignitatis. (*Dolet. com. ling. lat. V. stup.*) Sed propter distinctionem delictorum stupri nomen peculiariter quoque adhibetur ad impermissam criminosamque corruptionem significandam virginis vel viduae honeste viventis. Etsi porro corruptionis vocabulum ad animum aeque ac ad corpus referatur; tamen et ad stuprum peculiariter pertinet, (*Matth. ad tit.* 3. *lib* 48. *dig. cap.* 5. *n.* 2.) quemadmodum Graeci quoque per stuprum speciatim intelligunt. Neque aliter stuprum habet locum, quam si agatur de mulieribus, quae honestam vitam traducant. Nam jure romano, cui hodiernae quoque leges moresque adstipulantur, meretricium, quae apud aediles licentiam stupri porfitebantur, (1) consuetudo ex-

---

(1) *Lipsius exerc. ad Tacit. annal. lib. II. lit. c.* jampridem observavit aedilium curae olim Romae fornices popinas, cauponas, aliasque Bacchi, Venerisque palestras commendatas fuisse. Si qua ergo corpus venale haberet, cujus nomen in albo aedilium non legeretur, ipsorum erat hujusmodi procaces foeminas mulcta, exilio, aliisque etiam gravioribus poenis coercere. Exempla habentur apud *Livium lib.* 10. *cap.* 31.

tra crimen poenasque (1) erant. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 22.) Ac quamvis nefas sit cum quacumque muliere, praeter propriam uxorem, consuescere; tolerandi nihilominus sunt in civitate amores lususque meretricii, ut virgineo pudori, et matronali pudicitiae prospiciatur. (*V. Wltys. de toler. mal. in civit.*) Quid enim non auderet impotens virilis libido, si nullum sui frangendi furoris aditum reperire possit? (2)

---

(1) Perperam nonnulli apud *Neys. sp.* 681. *med.* 14. contendunt priscos Romanos non solum habuisse immunes a crimine, sed laudi etiam tribuisse amores lususque meretricios. Foeminae siquidem meretriciam ineuntes vitam statim notabantur infamia, atque, ut scribit *Ovidius*:

Solaque famosam culpa professa facit.

Viros vero vaga venere gaudentes bonorum omnium reprehensio manebat. Quin immo legibus ipsis ii a meretriciis amplexibus evellebantur, quae praemiis poenisque propositis Quirites ad casta legitimaque conjugia ineunda impellebant. V. *Heinec. com. ad leg. jul. et pap. pap. lib.* 2. Quod si *Cato Censorius* notum quemdam hominem e fornice exeuntem, ut narrat *Horatius lib. I. satyr.* 2. commendavit, non eo respexit quia laude dignam rem esse duxerit frequentare lupanar; sed quod illud aequius juvenes impudicos descendere, quam alienas permolere uxores.

(2) Si hac de caussa, atque ad majus malum evitandum toleranda sunt in civitate lupanaria; non idcirco publica auctoritate paranda, et virili aeque ac foeminae impudicitiae fomes praeberi, et

2. Verum enim vero perperam jus romanum instar meretricium habere videtur humiles, abiectasque personas. Cum his siquidem, si corrumpantur; quemadmodum et cum illis eo jure neque stuprum, neque adulterium committi intelligitur; (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 25.) Humiles olim abiectaeque personae extimabantur praeter ancillas, foeminae obscuro in loco natae, filiae ludionis, tabernarii, lenonis, arenarii, quae praepositae essent publicis mercimoniis, ac denique libertinae; quarum proinde omnium amplexus venerem tutam, concessaque furta *Ovidius* esse cecinit. (*de art. aman. lib.* 1. *v.* 30.) Cur enim corruptores mulierum honestae conditionis grande flagitium contraxisse videbuntur; nullum vero in crimen eos incidisse existimabitur, qui viles foeminas seduxerint, atque violaverint? An illis gravior, quam istis, erepto pudore infertur injuria, damnumque irrogatur? An magis interest houestioris, quam humilioris conditionis foeminas esse pudicas? Profecto aequiores fuerunt, atque hac in parte sapientiores reliqui omnium fere Europae gentium legumlatores, castioresque nostri sunt mores, qui foeminarum cujuscumque conditionis, modo eae honestam duxerint vitam, habent ut criminosam, poenisque luendam. Neque enim quisquam in civili societate videri de-

---

opportunitas subministrari debet peccandi, quemadmodum illaudabili sollertia contendit aduiusque est *auctor delle ricerche sulla scienza dei governi tom. I.* §. 56.

bet tam vilis. (*V. Senec. de clem. II.* 17.) ad cujus probra leges moresque connivеant.

II. Recte stuprum dividitur in voluntarium, et in violentum.

Caeterum quacumque ratione seu vi, seu dolo, seu blanditiis, seu muneribus vir virginem viduamque honestam tentaverit, atque corruperit, semper hic in stupri crimen incurrit. Quin immo tunc quoque stupri reus vir erit, cum aut foemineis fortasse irretitus illecebris cupidini cesserit aut ultro fuerit a procaci muliere invitatus ad fructus decerpendos amoris. Scelera enim non solum nunquam aggredienda consulto; sed nec invite sunt audenda: ut *senex comicus* apud *Terentium militi glorioso* sapienter objecit. (*Mil. glor. act. V. Sc. V.* Quamquam si vi illatum sit stuprum, eo casu stuprator longe criminosior evadit. Neque enim solum bonos mores violavit, sed civium quoque securitatem, communemque pacem suo facinore laesit. Hinc duplex a rerum criminalium scriptoribus stuprum recte distinguitur, (*V. Ursaya inst. crim. lib.* 3. *tit.* 5. *n.* 40.) volontarium alterum, alterum violentum. (1)

---

(1) Non bene, ut ego quidem arbitror, doctissimus alioqui *Antonius Matthaeus ad lib.* 48. *dig. tit.* 4. *cap.* 2. *n.* 7. nihil fere differre vult raptum a stupro violento; quia cum qualibet violentia raptio quaedam concurrat. Nam raptum distinguit a stupro violento non tam nomen, quam diversa delicti qualitas, seu diversitas facti cri-

Mulier vero quoties provocaverit, vel sponte cesserit; ipsa quoque, ut vir, stupri rea erit, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 18.) quo casu stuprum videbitur esse voluntarium. At quae vi, aut dolo, qui speciem juris praeseferebat, compressa est; neque irretitur delicto, neque amittit pudorem.

III. Cur non leve flagitium sit stuprum exponitur?

Age nunc, quantum facinus stuprum sit videamus. Conjugium instituit natura non solum ad damna rapacis fati nova semper sobole reparanda: sed etiam ut certae haberentur personae, in quas illius incumberet educatio. Stuprum igitur si non procreationi saltem hominum propositae sibi a natura in conjugio liberorum educationis (1) adversatur, (*Heinec. jur. N. et. G. lib. II. cap.* 2. §. 28.) quoties qui se illo contaminant, nihil aliud intendere solent, quam ut libidinosas suas expleant cupiditates. Praeter quam quod omnis, qui sapit, haud velle censendus est suum vel suorum corpus, animumque corrumpi. Sed non ne ipsamet natura jubet quod tibi,

---

minosi, quod intercedit: etsi stuprum sequutum non sit, quemadmodum inferius part. IV. Cap. VI. late exponemus.

(1) Hinc liquet cur naturali jure improbetur uxorum communio, quam sua in republica civibus *Plato* permisit, ut notavit *Aristoteles politic. II.* 2.

tuisque fieri non vis, alteri non esse faciendum? Quamvis vero prima fronte videatur vim hujusmodi naturalis dictati locum in amantibus nequaquam habere, qui ambo sponte mutuo amori respondere voluerunt; generatim tamen nemo, qui recta utatur ratione, animoque agat affectibus vacuo, intelligendus est sibi quidquam fieri velle, quo infelicior fiat. At infelicior sane fit qui ad voluptates, libidinesque pollicitur; unde ratione voluntatis laeditur, nempe corrumpitur ejus animus. Huc accedit, quod hujusmodi furtivis amoribus laeduntur parentes, et cognati illius, quae se tradidit in amatoris sui potestatem, et saltem, quod ad eos attinet, manifesto violavit stuprator memoratum illud juris naturae praeceptum, quod tibi, tuisque fieri non vis, alteri non feceris. Quin immo gravem eisdem injuriam intulit puella ipsa passa foedari, cujus virginitas, ut cecinit *Catullus*, (*Carmin.* XIX.) non tota ejus est, sed ex parte parentum est. Itaque a stupri flagitio sanctissima naturae lex semper abstinendum esse jubet; tum vero praesertim ubi vis adhibeatur ad alicujus pudicitiam expugnandam. Profecto si regnante *Tarquinio* nulla Romae scripta lex erat de stupris; non idcirco non contra legem sempiternam *Sex. Tarquinius* vim *Lucretiae Tricipitini* filiae intulit. Erat enim, ut monet *Tullius* (*Lib.* 2. *de leg.*) ratio profecta a natura, et ad recta faciendum impellens, et a delicto avocans.

VI. Quibus poenis jure romano stuprantium compressa licentia.

1. Quae cum ita sint, sapienter *Augustus* lata lege julia de adulteriis; (1) qua maculosum omne edomuit nefas, stupri quoque licentiam Romae compressit. (*Horat. carm. lib.* 4. *od.* 5.) Ea siquidem lege stupratores, si honestae sint conditionis, dimidia bonorum parte publicata multantur; humiliores vero, quales servi, infames corpore coercentur, sive ut *Hotthmanus* et *Vinnius* interpretantur, verberibus caeduntur: quas in poenas aeque incidere foeminas, quae pudorem suum supposuerint alienae libidini tam aperte declarant nonnullae, quae adhuc extant, imperatoriae constitutiones, ut merito miretur *Matthaeus* (*ad lib.* 48. *dig. tit.* 3. *cap* 5. *n.* 6.) interpretes fuisse, qui scripserint mulieres ob stuprum jure romano impunitas dimitti. Quid ne lata demum adversus propudiosam venerem lege muliebris impudentia poenis ea civitate soluta fuisset, in qua nulla adhuc extante civili sanctione non raro parentes filiarum dedecus earumdem sanguine expiarunt, ut *Valerius* (*lib.*

---

(1) Nullius ante legem juliam legis memoria extat, quae de stupris, et adulteriis ageret. *Jo. Guill. Hoffman. ad leg. jul. de adult. lib.* 1. *cap.* 1. §. 21. suspicionem movet de vetustiori quadam lege servilia, seu etiam cornelia. *Sed Heineccius jur. crim. elem. lib.* 2. *tit.* 24 §. 137. opportune monet ad eam confirmandam suspicionem accuratiori opus esse disquisitione.

6, *rer. mem. cap.* 1.) narrat de *Pontio Aufidiano*, et de *P. Attilio Philiseo?* (1)

2. Caeterum qui da stupro damnarentur, lege julia fiebant infames, quemadmodum et aliis publicis judiciis condemnati. Praeterea nequeunt aliquid sibi invicem testamento relinquere, eisque relicta auferuntur tamquam indignis. (*Dig. lib.* 40. *tit.* 1. *leg.* 7.) Viduae vero quae intra annum luctus pudicitiam abjecerit quaecumque ipsis prior vir reliquerit, amittunt. Sed an dote quoque, et donatione propter nuptias viduae priventur se passae stuprari, vehementer secum certant interpretes juris romani. Et de donatione quidem propter nuptias dubitari nequit, quin eam vidua amittat; difficilior super dote quaestio esse videtur. At cum eam non amittat juxta novissimam *imperatoris Justiniani* constitutionem (*Novel.* 39. *cap.* 2.) quae intra annum luctus nupsit, propterea accurare arguit *Matthaeus* nec viduam amittere, quae illo tempore stupro cognita est.

---

(1) Veteres illi excusandi quodammodo esse videntur, si tam severe ulti sunt violatam pudicitiam, quam ipsi sancte custodiebant. Verum quis ferat *Horatium* mulieriosissimum hominem, et virili jugo quoque imparibus inhiantem puellis censorio supercilio edicere quod

. . : *levis una mors est*
Virginum culpae? lib. 3. od. 27.

Profecto sic solet ut plurimum in vita contingere, ut in aliis severe animadvertamus, quae nobis ultro permittimus.

V. Quaenam canonicis legibus, hodiernisque moribus vigeant poenae adversus hujus criminis reos.

1. Sed quae olim mosaicis legibus poena constitua erat in eos, qui virginem stupraverint, ut illam et dotarent et ducerent in uxorem; eamdem jus canonicum (1) rursus invexit (*Cap.* 1. *de adult. et stupr.*). Quod si pater nolit stupratori filium tradere in matrimonium; tunc iste pecuniam dumtaxat doti congruam rependere tenebitur. At quando pater nuptiis adsentitur; si stuprator illas inire recuset, corpore poenas dabit, et excommunicatus arbitrio judicis detrudetur in monasterium. (*Cap.* 2. *de adult. et stupr.*)

2. Verum enim vero moribus tandem invaluit, ut liberum sit stupratori corruptam aut ducere, aut dotare; quemadmodum legibus atticis quondam cautum fuisse celeberrimus *Gravina* noster testatur. (*Orig. jur. lib.* 3. §. 97.) Id porro recte potuit usu disjungi: quid enim si virgines

---

(1) Non desunt jurisconsulti gravissimi contendentes canonicis sanctionibus nihil esse juri civili derogatum circa poenas stupri. V. *Wesebech. com. ad leg. jul. num.* 21. Sed aliter ubique fere christianarum gentium in foris observari notat *Odeltoph. contra Carpzov. dec.* 2. *qu.* 3. Adversus vero foeminas stupri reas nulla jure canonico invenitur constituta poena, etsi videatur earum fornicationem non extra mosaicae legis poenam fuisse. *Genes.* 38. 24. *reg.* 1. 14. 24. Filia sane summi sacerdotis moechans, igne punienda habetur *Levit.* 20. 9.

fiducia sacrarum legum licentius peccent, ut in Hollandia suo aevo contigisse *Grotius* narrat, (*Lib. III. Manud. cap* 35.) nonne juxta haec disjunctionis caussa reputabitur? Sed si nuptiarum spes data fuerit, intercesseritque promissio matrimonii, multoque magis si stupro raptus praecesserit; his in casibus stuprator ad solvendam fidem, nuptiasque ineundas cogendus erit. Quod si neque ducere, neque dotare ille possit; tunc a judice extra ordinem coercebitur.

3. Quaeret quis forte hoc loco, quaenam dos a stupratore in poenam sit constituenda puellae, cujus virgineum florem decerpserit. Bene respondent plerique rerum criminalium scriptores (V. *Domohud. prax. crim. cap.* 92.) debere judices pendendae dotis quantitatem juxta morem regionis, et conditionem stupratae ac stupratoris suo arbitrio definire. Oportet autem, ut ii simul aestiment quanto carius integrae, quantoque vilius vitiatae puellae elocentur. Id ne autem tunc quoque prae oculis erit habendum, cum pauperes vilesque foeminae pudore abjectu divites honestaeque conditioni adolescentes primum accendunt amore, deinde tentant, tandem non invitis quandoque parentibus ad stuprum pelliciunt, ut si non immeritas nuptias, grande saltem compendium ex impudenti sua vafritie referant? Me non latet fuisse qui scripserint procaces puellas, quae meritricio veluti more viris inhiaverint, nullatenus esse dotandas. Sed donec castior severiorque jurisprudentia muliebres coerceat dolos, perspicacis judicis erit eam dotem a stupratore solvendam edicere, quam pater constituere potuisset, ne et ipse, et filia ex suis flagitiis marsupium faciat. Mulier vero

etiam extraordinaria poena tunc esset coercenda. Receptum siquidem est moribus ratione circumstantiarum poena pecuniaria, vel carceris in stupratam aeque, ac in stupratorem posse animadverti. (*Bohem, elem. jur. cr. hoc cap.* §. 290. *Berlic. concl.* 336. *n.* 122.) Verum enim vero ut plurimum non aperte interpellant puellae, sed ornatu, vultu, blanditiis id subdole agunt, ut appellentur; atque hoc etiam casu ad eas eludendas nihil opportunius, quam ut non majorem paterna dotem accipiant. Quo pacto nec stuprator ipse prorsus impunitus abibit. Nam viri cavillari semper possent captos se fuisse earum *blanditiis, atque mundiciis,* quae, ut *Cominus* ait, *illecebrae sunt animo amantium.*

4. Caeterum quod cum vidua non inhoneste vivente commissum est stuprum, juxta canonicas sanctiones mulcta, et poenitentia expiatur. (*Cap.* 2. *de excess. praelat.*) Sed moribus hujusmodi stuprum omnium poenarum expers evasit. Sane *Julius Clarus* testatur nunquam illud vidisse puniri. (*Lib. V. sent.* §. *stupr. v. ceter.*) Ipsa quoque infamia, quam paullo ante meminimus de stupro damnatos manere, consuetudine sublata est; unde viduae subactori, atque etiam virginis, neque haec poena (1) nunc est

---

(1) Quid ergo de *Filangierii* doctrina *scienza della legislaz. lib.* 3. *cap.* 48. *e* 51. dicendum juxta quam stupra non solum, sed caetera quoque venerea admissa infamia solum, et quorumdam bonorum privatione forent coercenda? Neque vero defuerunt nuperrimi scriptores, qui eamdem

pertimescenda. (1) Quod etsi undique gliscenti morum licentia sit tribuendum, tamen ex parte

---

praescferentes doctrinam tradiderunt poenas huc usque indictas adversus hujusmodi admissa parum aequas esse, et oppido ineptas, si vis abfuerit, nulla altera noxa praeter amatoriam illata. V. *Servin. legislat. crim. part.* 4. *art.* 2. *Carrard. juris. criminal. sect.* 2. *cap.* 1. §. 5. Profecto quoad virginem stupra, quae liberius, quam deceat, virunt, et quarum parentes custodesque vel segnes sunt, vel conniventes, ut re sequuta juvenalis suis nuptiae insperatae parentur, aut dos saltem supra conditionem obveniat, haud inopportuna videretur esse illorum doctrina; et nos quoque paullo infra notabimus (§. seq. not. 2.) huc spectare legistatoriam nonnullarum gentium prudentiam, juxta quam hujusmodi admissa fere abeunt extra poenam. At peculiaribus iis circumstantiis seclusis stupra ipsa caeteraeque venerea flagitia ecquis non intelligit infamia, aliumque simili ratione incassum atque ridicule coercerit? Nonne plerumque effroenes juvenes eo impudentius glorientur, quo plures virgines expugnaverint, matronasque corruperint? Quod si licenter impuneque fieri posset, actum jam erit de domestica castitate, de pace familiarum, de honestate morum, quibus communis tranquillitas arctissme adhaeret. Itaque non illorum scriptorum, quos supra memoravimus, doctrina non possunt non respuere quicumque sciunt quid a juvenili licentia et audaci sit pertimescendum, et quosque prorumpere possit, ut cecinit ille, *fraenis natura remotis*.

(1) Stupratorem ne quidem a collegio senato-

saltem ratione non caret. Honestae enim foeminae, virique bono pollentes nomine, quorum copia redundamus, rarusculi fortasse essent, si quot quot hujusmodi ludos luserunt, haberentur infames.

VI. An stupri poenas incurrat qui corruperit impudenter ornatam, vel liberioris ingenii foeminam?

1. Solet hoc loco quaestio moveri, an in stupri poenas, quas mox persequuti sumus (§. V.), incurrat qui virginem, viduamque corruperit comptas culto meretricio? Cui quidem instituendae quaestioni rerum criminalium scriptoribus ansam praebuisse videtur uberrima, quae saeculi vitio, ejusmodi mulierum seges latissime luxuriatur. Neque enim in foeminam tam facile incidas, quae ob necessitatem, vel dignitatem solum vestibus nunc utatur; quarum rerum caussa illae primum inventae, adhibitaeque deinde fueruut. Sunt certe non pauci numero doctores, (*De angel. de del. par.* 1. *cap.* 124. *n.* 41. *Sarn. prax. crimin. cap.* 10.) qui tuentur nullis hoc casu stupratorem poenis fieri obnoxium, ea innixi ratione, quod mulier talis praesumitur, qualem ipsam esse indicat (1) ornatus. (*Dig. lib.* 47. *leg,*

---

rum, tamquam infamiae nota inustum, excludi posse scribit *Mev. ad jus lubecent. lib. IV. tit.* 5. *art.* 1,

(1) Mulieres, quae non honestam vitam agerent, diversâ a pudicis foeminis vestitus forma ubique fere gentium distinctas fuisse pluribus collectis

15. *tit.* 10. *V. Kornam. de jur. virg.*) Re enim vera quomodo honesta reputabitur foemina, quae inverecunda vestitus forma meretrici magis, quam matronae similis mavult videri?

3. Id autem fortasse de iis quoque quaeri posset, qui quidpiam in foeminas admiserint, quarum ingenium liberius est, et mores totaque vita sic composita, ut non levem sui ingerant suspicionem. Cum nunc videas, ut impudentissimo *Horatii* saeculo, motus doceri jonicos maturas virgines, artibusque fingi, et de tenero ungui incestos meditari amores, atque eligere cui donent impermissa raptim gaudia, et fuco meretricio turbam ad se amatorum allicere; putabis ne eas posse servare pudorem; nec cogeris ex honestarum mulierum censu (1) exturbare?

---

exemplis erudite illustret *Gothofred. in not ad leg.* 13. *dig. de injur.* Romae certe stupri licentiam professae togam loco tunicae sumere, ac gestare debebant, ut a matronis distingueretur quae vestis meretricia a *Ulpiano* in mox *cit. leg.* 15. appellatur. Hujus disciplinae vestigia adhuc apud nos deprehenduntur in edictis perpetuis, vulgo vocant (*bandi generali*) Praefecti urbis, quibus §. 120, meretricibus interdicitur, ne audeant *portare guardinfante sotto sacco o manto*.

(1) Quicumque foemineos nostrae aetatis mores, et nullo pacto excusandam parentum plerorumque oscitantiam in puellis custodiendis, longeque a virorum oculis manibusque educandis consideraverint, illis prudentiae consiliique plenae poterunt ne non videri leges quarumdam cultissimarum Europae gentium, praesertim vero Gallorum,

Sic olim Romae *Posthumia virgo vestalis* in suspicionem venerat propter cultum amaeniorem, ingeniumque liberius, quam virginem deceret; et ideo quamvis vir crimine innoxia, caussam dicere coacta est.

VII. Quando stupri poenis exasperandi sit locus?

1. Caeterum stupri poenis, quas supra (§. IV. V.) retulimus, tunc solum patet locus, cum illud voluntarium est, atque ob circumstantias, vel conditionem personarum non ingravescit. Ac primo non desunt magni nominis jurisperiti, a quibus traditum est poenas vehementer in eum esse exacerbandas, cujus improbior fuerit dolus in stupro inferendo; veluti si valde honestas illecebris, donis circumvenerit, pravisque persuasionibus expugnaverit. *Quem* enim, ut cecinit *ille*, (*Juvenal sat. VI. v.* 90) *non excitat ignem vox blanda, et nequam?* Hinc factum est, ut lege *Solonis* gravius puniretur persuasio, quam violentia; quoniam violentia corpus dumtaxat, persuasio vero et animum corrumpit. Sed licet id, quemadmodum observavit *Alciatus*. (*V. Paradox.* 15.) non abhorreret a placitis juris romani; acerbius fortasse est, atque inclementius, quam admissi natura patiatur; nec nostrorum morum sive lenitati,

---

quibus tenui dumtaxat aere viri damnantur virgineos expiare amplexus?

sive remissioni nunc convenire videtur. (1)

2. Verum enim vero recte exasperantur poenae adversus tutorem pupillam suam corrumpentem, qui jure romano in insulam deportatur. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 12 *leg. un.*) Gravissimum siquidem facinus est ab ea non abstinere, quam debeas intemeratam a domestica labe, et ab externis insidiis immunem servare. Sic quoque romanis legibus stupri poena summopere ingravescit, cum servus ausus fuerit in dominae amplexus ruere, thorumque penetrare. Huic siquidem amputatur caput, ille flammis imponitur. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 11. *leg. un.*) Opportunus quidem rigor compescendae licentiae ingenuarum mulierum (2) et fraenandae audaciae vilissimorum homi-

---

(1) Raynaldus *observ. crim. cap.* 23. §. 1. *n.* 92 notat, *quod si stuprum persuasionibus commissum puniretur poena mortis, multi sine capite ambularent,* et refert *Bossium* scripsisse, quod *si aliter diceretur, posset capite puniri universus fere mundus*.

(2) Quod pertinet ad ingenuas mulieres alienorum servorum amore bacchantes, eae si invito domino, ancillae: si isto autem consentiente illorum contubernio perseverarent, libertae olim efficiebantur decreto, et adjudicatione praetoris ex S. C. Claudiano, *Paul. recept. sent. II.* 21. Sed *imperator Justinianus*, ut sequiori sexui, in quem *Theodorae* uxoris, scenicae mulieris cura indulgentissimus, faveret; vim illius S. C. parum certe prudenter, absolvit *Leg. unic. cod. de S. C. Claud. tol.* Ingenuis enim foeminis liberam eo ipso viam aperuit ad impares, et valde impudicas nuptias.

num; sed nimia haec legum romanarum saevitia in disparibus castigandis amoribus reprehensa est a multis, qui non tantum civili conditionum discrimini tribuendum esse jubent, ut communis naturae, atque humanitatis obliviscamur. Quid quod? hac ipsa ex caussa moti nonuulli graviores rerum criminalium scriptores non probant, quod quampluribus placuit interpretibus juris romani, scilicet severissime esse puniendum, et quidem morte igne inferenda, qui cum muliere hebraea veneri indulserit. Sed ab omnibus jure, ac merito unanimi consensu traditum est augendas (*Tulden. ad tit. cod. de mul. quae se propr. serv.*) esse poenas in commentariensem, qui carceri inclusam mulierem violaverit; quemadmodum et in alios quoscumque, qui sui muneris auctoritate abutentes sibi obnoxias foeminas temeraverint. (*Cabal. cap.* 283. *n.* 11. *Carpzov. part.* 2. *quaest* 68. *n.* 23.) Populus romanus in *Appium Claudium* vehementer exarsit, ac gravissime animadvertit, quod decemvirali male usus potestate tentaverit *Virginiam* in servitutem asserere, probroque foedare.

VIII. De stupro violento.

1. Quando autem si adhibita stuprum illatum esse constat, tunc sane illius crimen gravissimum evadit, postulatque, ut multo severioribus poenis coerceatur. Atque eo casu ex censura juris romani, quam sequutae sunt leges omnium fere cultiorum Europae gentium, delinquens non solum stupri, sed etiam vis publicae

delicto (1) tenetur. (*V. Bohem. el. jur. cr. sect.* 2. *tit.* 6. §. 120.) Poena autem legis juliae de vi publica erat deportatio, quae proinde violenti quoque stupri reum manebat (*Dig. lib.* 40. *tit.* 4. *leg.* 10.) Cumque raptor mulieris ex eodem jure romano extremo afficiatur supplicio, licet effectu sceleris potiri nequiverit, nihil vetare arguit *Matthaeus*; quin eadem poena possit juxta romanum jus in violentum stupratorem animadverti (*ad lib.* 48. *ff. tit.* 3. *cap.* 5.). Sic placuit recentiorum nationum legislatoribus, sicque cavetur nostris municipalibus atque edictalibus legibus.

2. Quod si juri romano adhaereamus, patebit standum non esse interpretibus, qui distinguunt inter vim armis, et sine armis illatam in stupro patrando, ut severius primo, mitius altero casu delinquens puniatur (*Clar.* §. *stupr. n.* 9. *Coler. decis.* 176. *n.* 80.). Nam sive arma intervenerint

---

(1) Imprudentiae jure ac merito notatus est *Decius*, qui *Com. ad. lib.* 47. *tit.* 19 *dig.* scripsit meretrices cogi posse ad faciendam corporis copiam, sicut caupones recipere coguntur viatores. Nam caupo rei licitae dat operam, meretrix non tam licitum facit, quam tollerandum opus. Aedes vero cauponis quemadmodum fas non est effringere viatori: ita nec illae meretricis queunt a proco expugnari. Hinc rectissime nostra bannimenta generalia praefecti Urbis §. 113. et status ecclesiastici §. 10. exilio multant irruitionem in aedes meretricis vi factam, et poena damnationis ad triremes decennio puniunt violentam meretricis subationem.

sive non; utroque casu stuprator vis publicae reus evadit, inciditque in legem juliam de vi publica. Verum non quaecumque vis stupro violento efficiendo par debet reputari; sed ea dumtaxat, cui resisti non potest, vel cui difficulter resistitur, quaeque non injustum, nec levem metum inducat. (V. *Bohem. loc. cit.* §. 128.) Nam animadvertere oportet vis, metusque aliam in viris, aliam in foeminis habendam esse rationem. Foeminae enim, quoniam viris longe imbecilliores sunt corpore; minus quoque animi habent, qui ab illius compage, roboreque potissimum pendent (Lib. I. cap. I. §. VI.). Verum enim vero sic ut plurimum solent cum amatricibus suis audaciores agere amantes, ut eae ad obsequendum vi quodammodo videantur adductae. Sed etsi hanc amatorum audacium foeminae vim appellent dum facili saevitia negant quae a poscente magis gaudent eripi; (1) ea tamen vis proprie non est, de qua modo quaeritur. Hujusmodi enim vi ea resistere nequit, quae nolit; quod si haud unquam fere resistitur, inde evenit, quia testante *Nasone*, eximio harum rerum magistro, *grata est vis ista puellis*.

3. Tandem scriptores rerum criminalium (*Farinac. qu.* 147. *n.* 45. *Narbon. de aet. quaest.* 4. *n.* 1.) unanimi consensu docent violentum prae-

---

(1) Graphice idem Ovidius fictum hunc amantium foeminarum pudorem descripsit *Lib. I. amor eleg.* 5.

Quumque ita pugnaret, tamquam quae vincere nollet,
Victa est non aegre proditione sua.

sumendum esse stuprum infanti, quae nempe septimum praetergressa non fuerit annum aetatis suae, illatum, cujus neque velle est neque nolle; ac proinde iisdem poenis ulciscendum, quae stupri violenti reos manent. Sed an sicut infantis, ita etiam impuberis stuprum ut violentum traduci, punirique debeat, iidem scriptores inter se dissentiunt. Ego vero putarem in hujusmodi definienda quaestione non tam aetatis, quam habitus corporis habendam esse rationem. Quare si puella corrupta nondum sit viripotens, stuprum violentum poterit existimari, quod ejus, hac saltem in re, par sit ratio ac infantis. Atque hoc casu delinquentem non inopportune stupri violenti poenae manebunt; praesertim cum excusari nullo pacto possit, qui in tanta maturae uvae copia immitis cupidinem noluerit ex animo abjicere. At non videtur pro violento traducendum esse stuprum puellis illatum, quae etsi nondum attigerit pubertatis annos jure communi definitos; tamen praecoces sunt, paresque viri jugo ferendo. Nam haec neque velle carent neque nolle, ac stimulis excitatae amoris quandoque et cupiunt viros, et proterve petunt. Mulieris etiam vel mentecaptae, vel ebriae vel dormientis par censenda est conditio ac infantis, virginisque immaturae. (*Leyser. de stupr. viol. n.* 24. *Caravit. inst. crim. lib.* 4. §. 1. *cap.* 44. *n.* 46.) Re enim vera ejus, quae mente laborat, sicut illarum, nulla est voluntas; nec quae vino somnoque oppressae sunt, tunc vellè posse intelliguntur. Itaque si his omnibus stuprum irrogetur, recte delinquens stupri violenti poenas dabit. Neque enim desunt impudentissimi homines, qui morigeras foeminas, quae re-

cusant foedari; vel quas renuituras intelligunt, data opera obruant vino somnoque, (1) ut eis sine impedimento potiantur.

IX. De stupro virginis Deo sacrae, seu de sacrilegio, ejusque poenis.

1. Caeterum si virgo Deo sacra violetur non ne personae corruptae caussa stupri crimen quam maxime augebitur, et acrioribus poenis erit vindicandum? Ac certe si nobis christianis nefas quamcumque virginem temerare; longe gravius debet videri illam probro afficere, quae suam pudicitiam Deo peculiariter, solemniterque devovit. (2) Hinc jure romano rapiens „ vel sollicitans, vel corrumpens ascetriam, aut diaconissam, aut monasteriam, aut aliam quamlibet foeminam venerabilem habitum habentem capitale periculum sustinere debet„ ut his verbis edicitur constitutione *imperatoris Justiniani.*

---

(1) Dormienti stuprum posse inferri patet ex casu, quem refert *Linch. decis. LXXX.*

(2) Veteres romani, quamquam superstitiosae, falsaeque religionis offusi tenebris; tamen virginum Vestae sacrarum violationem nefarium scelus esse existimarunt: et crudelissimo ac inusitato supplicii genere puniverunt. Nam ex antiquissima regis *Numae Pompilii* lege sacerdotalibus vestibus, sacrisque victis exutae humi vivae sepeliebantur, earumque prophanatores morte mactabantur. V. *Dyon. Halicarnas*. Lib. VIII. cap. 103. *Everard. ott. juris. symbol. exercit.* 2. *cap.* 15.

(*Novel.* 123. *cap* 43.) Et quamvis nonnulli *Doctores* s... ...serint flammis reum esse imponendum; aliis tamen id fieri non oportere visum est; (*Thesaur de poen. cap.* 7.) nisi vis adhibita fuerit, vel alia gravior intercesserit circumstantia, veluti nocturna in monasticas aedes irruptio.

2. Jure autem ecclesiastico stuprum virginis Deo sacrae sacrilegium audit, quemadmodum theologi, et canonistae unanimi consensu docent. Et juxta ejusdem juris censuram laicos tanti facinoris reos poena manet excommunicationis, (*Can.* 27. *quaest.* 1.) quam simul non conveniunt interpretes utrum latae, vel ferendae sententiae debeat reputari: poenae clericorum sunt depositio, infamia, detrusio in monasterium. Tandem virginis Deo sacrae se pollui passae carceri monastico mancipantur modo in perpetuum, modo ad tempus, vocem, ut ajunt, activam et passivam amittunt, (*Sperel. decis.* 136. *n.* 33. *par.* 2.) caeterisque iis juribus spoliantur, quae inter monasticae vitae sectatores locum habent.

X. *Quid conatus nomine intelligendum in stupro, caeterisque venereis flagitiis?*

1. Sed non omnes qui impotenti libidine aestuant, aut coeco aguntur amore, possunt effraenes suas explere cupiditates. Tentant quidem plures virgineum demetere florem, sed alii metu non audent, alii inopinato aliquo eventu prohibentur optati voti compotes fieri. Quid ergo dicendum de iis, qui conati sunt stuprum virgini inferre, quorumque tamen audacia in irritum cessit? Ac facile patet quod si fructu auda-

cis amoris potiti nequaquam fuerint, neque stupri rei erunt dicendi, neque stupri poenas incurrent: idque consentaneum est censurae juris romani. Lex enim julia non de tentato, sed de illato stupro, atque adulterio loquuta est. (*Dig. lib.* 46. *tit.* 5. *Leg.* 12.)

2. Verum enim vero quid conatus nomine in stupro, quemadmodum et in caeteris venereis flagitiis, venire debeat, quidque nos heic intelligamus, sedulo oportet enucleare, ac definire. Recte conatus cujuscumque criminis vulgo dividitur in conatum remotum, in conatum praetergressum, ut ajunt, ad actum proximum (Lib. I. Cap. IV. §. X.). Age nunc, conatus nomine in venereis delictis ille solum conatus. Nobis venit, quem rerum criminalium scriptores de hisce criminalibus disserentes, remotum appellant. Sic qui foeminam melliti sermonis, captiosarumque promissionum illecebris inductam ad abigendum pudorem coeperit blandiri, prostraverit etiam, sed jam jam in eam irruiturus ab ipsa permolenda destiterit: hunc quidem non stuprum, aut aliud venereum flagitium admisisse, sed stuprare dumtaxat adnisum esse dicemus. At conatus, juxta eosdem scriptores ad actum proximum praetergressus, (V. *Amoen. de del. et poen. tit.* 4. §. 4. *n.* 38.) non tam pro conatu, quam pro ipsomet crimine habendus, accipiendusque nobis esse videtur. Itaque foeminam concutere aggressus, si interrupto repente venereo opere se temperaverit a suprema amoris voluptate libanda, tamen is non praetergresssus solum audaci nisu censebitur ad actum proximum sive stupri, sive similis alterius flagitii, ut traditur a rerum criminalium scriptoribus; sed crimen ipsum con-

traxisse debet existimari, (1) haberique tamquam reus ausi facinoris. Quis enim qui rem paullo diligentius consideret, non illico percipit turpem injustamque actionem legibus interdictam, et juxta diversas correorum personas modo stupri, modo adulterii, modo incestus nomine notatam, non tam in semine voluptuose effuso foemineis in locis consistere, quemadmodum vulgus docet criminalium doctorum, (*Carpzov. crim. qu. LXXV. n.* 25.) quam in mutua sexuum conjunctione, atque contrectatione? Etsi enim se vir abstineat a perficiendo veneris opere, nec foeminae loca semine irriget: sola nihilominus concussio (1) marem foeminam-

---

(1) Spadones, et castrati semen naturae vitio non solent effundere. Si igitur ii, quorum natio salacissima est, et quos foeminae avidissime appetunt, quia nullum praegnationis periculum ex illorum amplexibus imminet, atque, ut ait Juvenalis *Satyr. VI. abortivo non est opus*; mulieres subegerint, existimari nequibunt stuprum vel adulterium patrasse; sed solum dicentur ad actum proximum stupri accessisse, quod eas semine non irrigaverint. Nihil autem hujusmodi re inchoerentius absurdiusque dici, aut statui posse nemo sane arbitror erit, qui non intelligat. At id necessario sequeretur, si juxta vulgarem Interpretum, scriptorumque criminalium doctrinam non aliter venerea flagitia perfici absolvique censeantur, quam virilis seminis effusione foemineis in locis.

(1) Quaedam sunt hominum actiones, quae nequeunt velut in partes dividi, atque diduci,

que foedat, ac polluit; idque est quod legibus prohibetur, et ex quo constat venereum qualecumque flagitium. Quae cum ita sint qui fuerit ausus praetergredi ad actum proximum sive stupri, sive adulterii, sive incestus, id est foeminam concutere coeperit, illorum criminum reus jure, ac merito esse existimabitur, legitimasque poenas persolvet. Contra vero qui mulierem adortus, extemplo substitit, neque ad eam concutiendam accessit; hic quidem stupri vel adulterii incestusque criminum poenarumque expers debet dijudicari; sed quoniam conatus est stuprare ac similia flagitia committere, neque insons erit, neque impunitus prorsus evadere debebit. Decet enim coercere eos, qui adnisi fuerint foemineum violare pudorem; ne muliebris pudicitia deficiente saepe praeda fiat audacioris. Hinc recte monent rerum criminalium scripto-

---

quarumque diversi gradus ad unguem metiri nemo potest. Hujusmodi generis procul dubio esse videtur veneris opus; sed intelligitur virili foemineumque corpus (de animo heic non loquimur) statim pollui ac sexus conjunguntur, fitque mutua concussio; quin oporteat quoto gradu corpora polluantur definire. Ac sagax quidem lector facile assequutus erit verbum *polluere* non stricto proprioque, sed generalitatoque sensu a nobis heic usurpari. Porro ex corporum pollutione sic amplissime accepta constare venerea delicta paullo supra declaravimus. Quod si nos nostra haec fallit jurisprudentia, ei saltem castae, morumque honestati validius tuendae peridoneae laus denegari non poterit.

res judicis arbitrio pro audaciae modo, diversisque personarum circumstantiis libidinosos aggressores, extra ordinem puniendos esse: ac scimus ex *Amoeno* (*Loc. cit.* §. 5. *n.* 23.) eos, qui conati fuerint stuprare, modo exilio, modo officii privatione, aliquando etiam fustigatione, ac relegatione punitos fuisse.

XI. *An, et quatenus in stupro constare possit de corpore delicti?*

1. Id modo superest, ut quemadmodum soleat, possitque stuprum in judicio probari, exponamus. Quod nisi methodus ista in capite adhibita postulasset; tamen data opera in extremum hunc locum rejecissem. Hujusmodi enim argumenti tractatio, cum difficilior, tum vero gravior est, quam vulgo putatur.

2. Principio igitur stuprum, de quo querela vel accusatio proponatur, an re ipsa illatum sit virgini investigandum docent rerum criminalium scriptores, scilicet quaerendum de corpore, ut ajunt, delicti. (V. *Alpan. Jur. Crim. lib. II. tit.* 2. §. 5. *n. II. et seq.*) De quo quidem ii fere omnes constare volunt inspectione muliebrum locorum, quae forensi usu obstetricibus peragenda committitur. Censent enim stupri puellae illati et manere conspicua, et certa deprehendi posse vestigia. Ac vetus sane est opinio non vulgi solum, sed etiam totius ferme turbae medicorum atque jurisprudentium. (V. *Schurig. parthenolog. sect.* 3. *c.* 7.) quasdam natura ipsa proditas esse notas, expressaque signa quibus si adsint, incolumis; si vero desint, violata puellarum virginitas manifestissime appareat.

Sed quaenam hae notae sint, atque signa secum medici non consentiunt quos, ut cuique magis arrisit, sequuti sunt rerum criminalium scriptores. Nemo ignorat plerisque visum virginitatis praecipuum atque certissimum signum esse *hymenem*, seu membranam instar diaphragmatis initio vaginae transverse ductam, (. *Wiler. observ. lib. I. Heister. compend. anat. p. m.* 81.) rimulaque intersectam modo sphericae modo oblongae figurae, qua tenuiori in impuberibus, crassiori in adultis foeminis, in aliquibus augustiori, paullo ampliori in aliis sic intercluditur uteri aditus; ut quae integrum habent hymenem, eae intemeratae: contra vero corruptae debeant reputari, quibus hymen deest, discerptusque inveniatur. Pluras autem adsunt medicae artis periti, (*Dion. Anat. demonstr. IV. sect.* 2. *Pempl. fund. medic. II. cap.* 9.) à quibus affirmatur prope uteri oscalum quutuor prominere *carunculas* membranula simul constrictas atque compactas, quas *myrthoides seu myrtiformes* appellant. Atque in hujusmodi caruncularum compagine, et cohaerentia quemadmodum stare foeminei corporis virginitatem docent; sic et violationem innotescere tradunt ab earum distractione, atque dilatione. Quid quod? aliis alia placuit virginitatis signa quaerere, atque in medium afferre. (V. *Schurig. cit.op. et loc.*) quorum opiniones medicinae studiosis vix notae, commode heic possunt silentio praeteriri. Sed non paucis numero, magnique etiam inter medicos nominis, atque auctoritatis, visum est nullam natura proditam esse notam virginitatis. Testantur enim se foemineis in locis innuptarum mulierum cujusvis aetatis, quarum multa sane ca-

davera dissecuerunt, neque carunculas deprehendisse, neque hymenem; et si quando membranulam ibi invenerint, eam affirmant morbosam fuisse ac praeternaturalem . (V. *Pinaeus de not. virg. Riolan. lib. II. Anthopograph. cap.* 38. *Bohn. de offic. med. par. II. cap.* 6.) Quare concluserunt virginitatem non ea quidem, quae virtus est praestantissima animi cujuscumque expertis impudicitiae ; sed quae accipitur pro physica qualitate scilicet integritate locorum muliebrium, in qua vir nemo fructus decepturus amoris penetraverit, non alibi extare, quam in prejudicata hominum opinione : vehementerque mirati sunt tot medicos adfuisse, qui hymenis propinata fabula vulgarem de ea, veluti certo intemeratae virginitatis signo, errorem confirmassent, generique humano tamdiu illusissent. Quae si vera forent, ut isti contendunt, nae actum jam esset in stupro de corpore delicti? Nulla siquidem extante nota, seu signo virginitatis qui posset ex inspectione muliebrium locorum constare, an illa fuerit erepta, violataque virgo?

3. Verum enim vero qui nostra aetate anatomes peritia omnium concessu ceteris longissime praestiterunt, ii solemniter testati sunt membranam hymen inesse, muliebribus in locis, quasi clypeum pudoris, natura ipsa fabricatum, (1)

---

(1) Qui hymenis figuram delineatam exibuerunt eam in puellulis intemeratis formam referre censent calicis parvae rosae; unde fortasse ab antiquis flos dicta virginitas, *derivataque* phrasis

tesseramque virginitatis. (*Ruysch. obs. anat. Chir. n.* 22. *De Graph. de mul. organ cap.* 5. *Svammerdam. de uter. mulieb. fabr.*) quibus si fides potius, quam superioribus illis adhibeatur, tandem quaestio tanto sibi invicem pugnantium opinionum conflictu a medicis agitata dissolvetur. (1) Sed qui sua duce experientia tuentur

---

deflorare virginem, quod pudicitiam expugnare significat. De virgineo hoc flore eleganter cecinit Catull. *Carm. XXI.*

Ut flos in septis secretus nascitur hortis,
Ignotus pecoris, nullo contusus aratro,
Quem mulcent aurae, firmat Sol, educat imber;
Multi illum pueri, multae optavere puellae;
Idem cum tenui carptus defloruit ungue,
Nulli illum pueri, nullae optavere puellae:
Sic virgo dum intacta manet, tum cara suis: sed
Num castum amisit polluto corpore florem,
Nec pueris jucunda manet, nec cara puellis.

(1) Meret profecto audiri *Joannes Baptista Morgagnius* Profess. Patavin. Anatomicorum nostrae aetatis facile princeps, qui *Adversar. anatom. part.* 1. pag. 39. se hymenem in integerrimis virginibus deprehendisse testatur, affirmatque a celeberrimo anatomico Bononiensi *Valsalva* bis intra unius anni curriculum organum hoc desideratissimum palam fuisse ostensum in theatro anatomico Bononiesis Accademiae. *Heisterus* quoque hujusmodi membranam, quam invenit in puella 17. annorum descripsit in *Ephemer. nat. curios. cent. VII.* Sed qui fortasse plura de hac

naturalem hymenis existentiam, ii ipsi ingenue professi sunt persaepe; quae numquam virile jugum passae sunt puellae, in earum locis vel desit hymen, vel non appareat; contra vero fieri posse aliquando, ut hujusmodi membrana praesens conspiciatur in foeminis viri amplexus expertis, atque etiam praegnantibus. (1) profecto non ambigitur, quin ob irregularem muliebrium partium conformationem, aut propter tenuitatem, mollitiem, laxitatem hymenis, vel deficiat hujusmodi membrana, vel in oculos non incurrat. Aliquoties ea corroditur aut effluxu acrium humorum aut morbo, aut casu aliquo, puta, ictu, saltu. Quin immo petulco digito, vel alio instrumento libidinis administro procaces puellae hymeni vim infarunt, eumque dilacerant; unde fit, ut raro admodum ab anatomes professoribus hanc

---

re desiderat consulere poterit *claris. De Haller Access. ad Boherav. method. Stud. medic. pag.* 382 *et Huber. de vagin. uter struct.*

(1) Cur, et quomodo fieri possit ut incolumi hymene puellae priapo litaverint, et in uterum receperint late exponit *Gherard.* Blasius *Observat. anatom. pratic. pag.* 25. *tab.* 2. *fig* 9. quarum exempla refert Schurigius *Spaermatolog. cap.* 10. §. 19. Nicolaus Venette *de la generation part.* 2. *art.* 2. *pag.* 85. „ *Une servante n' avoit pu ètre deflorè par tous ses ècoliers; et une autre jeune femme d' un orfevre de Paris devint grosse, sans que l' hymen fut dechirè: n' etoient pas plus vierges l' une que l' autre, quoiqu' elles eussent des marques de virginitè.* „

membranam in adultis puellis integram reperriri perhibeatur. Quae cum ita sint, licet ultro admittatur hymenem natura foemineis locis inesse indicem virginitatis; si tamen ille desit, vel non appareat; neque semper, neque tuto certissimeque colligendum puellam virilem impetum sustinuisse. (*Trichmeyer. Instit. Med. Legal. cap.* 6. *quaest.* 3. *in fin.*) Quod non fugit doctiores interpretes juris romani, ac praesertim magnum *Cujacium*, (*Observ. XVII.* 27.) qui diserte tradidit arduam, immo vero non assequendam rem esse puellarum virginitatem, vel corruptionem nosse. Hinc suo marte sequitur ex inspectione mulicbrium locorum, quae ad investigandum, an stuprum puellae sit illatum, juxta fori praxim ab obstetricibus fieri solet, non posse de corpore delicti sic liquido, quemadmodum necesse foret, constare. Idque praesertim cum obstetrices foeminae sint ut plurimum vilis conditionis, quae non difficile possunt corrumpi, quaeque omnes necessaria carent anatomes peritia. Porro haec in caussa fuerunt, ut sapientissimi juris canonici conditores edixerint saepe falli manus oculosque obstetricium, (*Can. falli.* 5. *quaest.*15.) neque earum testimonio incunctanter esse deferendum. Si igitur ex inspectione muliebrium locorum, quae natura prudenter voluit latere, non facile, non tuto, non sine magno errandi periculo constare potest in stupro de corpore delicti; cur tandem non exploditur impudentissimus usus ea subdendi oculis manibusque vilissimarum obstetricium, et aliquando etiam rudium medicorum? Profecto violatur virginitas, cujus virtutis custodia puellae potissimum commendandae; (V. *cl. Buf-*

fon. Hist. Nat. Tom. 3. *de l' hom. art. puberté*) dum ea foemineis in locis quaeritur impudenter; omnisque actio, corporisque positio, cujus virgo cogitur erubescere, ingentem infert pudicitiae cladem.

XII. *Frequentiora, ac vulgatiora stupri indicia referuntur, atque ad examen revocentur.*

1. Quoniam aut nequaquam, aut obscure solum et ambigue in stupro constare potest de corpore delicti (§. antec.) ; illud propterea *doctores* scribunt referendum inter crimina esse, quae difficile admodum probantur; et de quibus non aliter fere, quam ex indiciis et praesumptionibus probatio potest haberi (V. *Zacch. quaest. med. leg. lib. IV. tit.* 2. *q.* 3. *n.* 14.) Non est nostrum hoc loco singula persequi stupri indicia atque conjecturas, quas rerum criminalium scriptores operoso, nec inutili labore recensent, atque exponunt. Itaque graviora solum et frequentiora breviter nunc attingemus, quaeque nodis videbuntur peculiari aliqua animadversione prosequenda.

2. Cruentatio apud criminales scriptores praecipuum obtinet locum inter stupri indicia. (V. *Farinac. prax. crim. q.* 14. *n.* 148.) Hi scilicet auctoritatem sequuti quam plurium, praesertim veterum medicorum, affirmant non sine sanguinis effusione virgines primis vicibus viriles impetus sustinere. Si igitur subuculae, si tunica, sudaria, vestes personarum, quae aut intulisse stuprum, aut subiisse dicuntur, vel statim vel non multo post veneream pugnam cruore respersae rubentesque appareant ; id perspi-

cuum esse volunt, certissimumque indicium expugnatae prostrataeque virginitatis, seu commissi stupri. (1) Sed jampridem a sagacioribus

---

(1) Qui cruentationem pro signo certissimo virginitatis habent, ii sententiam tueri suam student auctoritate *Deuteron. cap.* 22. ubi praescriptum a parentibus puellae nuptui traditae virginitatem probandam expansis coram senioribus civitatis linteis, quae ipsa primo cum sponso congressu sanguine suo tinxerit. Sed sacri interpretes non una ratione hunc locum exponunt. Plerique metaphorice ibi loquutum *Moysem* censent, quibus visum nequaquam decuisse secretas hujusmodi foedasque res palam apud judices manifestare; nec proinde illius verba ut sonant intelligenda. Sed quamcumque sequamur interpretationem, liquet conciliari omnino debere. Moysis verba cum experimentis recentium medicorum non perpetuum neque universale hujusmodi signum esse tradentium; ita ut et illius divina auctoritas stet incolumis, et horum doctrina non repudietur. V. *Schurig. Parthenolog. sect.* 3. *cap.* 3. Praesertim cum qui bene norunt foemineos dolos, docent fieri artificio, paratisque remediis, ut jampridem corruptae foeminae sanguinem rursus coeuntes emittant, sicque rerum venerearum tyronibus imponant, ab eisque sese defloratas esse contendant. Caeterum eumdem internoscendae virginitatis morem invaluisse olim apud Romanos innuere videtur *Claudianus*, cujus sequentes versus laudantur;

Et vestes tyrio sanguine fulgidas
Alter virgineus nobilitet cruor:
Tum victor madido prosiliat thoro,
Nocturni referens vulnera praelii.

medicis (*Sennert. pract. lib. 4. par. 2. sect. 3. cap. 1. Riolan Anthropogr. lib. II. cap.* 35.) traditum est fieri posse, ut sanguinis nihil effundat virgo quando primum a viro comprimitur; contra vero non infrequenter contingere, ut copiose rursus ab ea sanguis in veneris palestra spargatur, quae jam saepe antea virile jugum subierat. Observarunt enim puellas graciles, male affectas, fluxibus albis obnoxias, vel quarum genitalia loca sive naturali conformatione lata atque exporrecta, sive casu aliquo morboque, sive demum petulco digito, quave alio impudica ratione divulsa et amplificata sunt; eas omnes in prima venerea pugna aut parum, aut nihil prorsus sanguinis emittere. At mulieres, quarum florentior est aetas, quaeque tereti utuntur succique pleno corporis habitu, si tamdiu a concubito sese abstineant, quamdiu opus est ad genitales partes denuo conglutinandas; hae iterum vehementer compressae sanguinem, quo redundant, spargere rursus non desinent. Quare colligendum esse videtur cruentationem, quemadmodum non necessario juxta medicos demonstrare antea extantem virginitatem; sic apud criminales doctores haberi non posse pro stupri indicio tam certo, ut nunquam fallat.

3. Quod si thorus, in quo vir puellaque cubasse sint visi, sanguine comperiatur infectus, quid ne erit dicendum? (V. *Ros. prax. crim. par.* 3. *cap.* 7.) Profecto vel ipsa sola cubatio manifestum stupri indicium rectissime praebet. (1) Quis enim erit tam hebes ingenio,

(1) Rot. Rom. *decis.* 304. *n.* 4 *Tom.* 1. *Cor. Ca-*

aut in judicando tam timidus, qui juvenem puellamque mutuo incensos amore, simulque in eodem lecto cubantes *arma virumque cecinisse* putet, aut diu optatum frustra terisse tempus; non vero veneris gaudia sumpsisse? Ac licet qui impermissis amoribus daturi sunt operam, satagant claudere faenestras, velis rimas tegere, jungere ostia, tollere lumen, ut testes abigant, concupitaque praeda tranquille fruatur: aliquando tamen aut vehementiori cupidinis aestu abrepti, aut ne fugax abeat occasio, minus curant sibi cavere, furtaque sua aliorum oculis diligenter subtrahere. Si ergo testes in medium proferantur affirmantes vidisse juvenculam procumque aequo animo exercentes veneris opus, non ne ex illorum, se fidem mereantur, testimonio non tam stupri indicium, quam luculentissimam probationem prodire cuilibet cordato viro videbitur? (1) Quod ego vellem animadversum heic esse adversus nonnullos rerum criminalium scriptores (*Hector. Aemil. de test. verb. Test. adult. n.* 9. *Farinac. quaest.* 136. *n.* 6.), qui censent hujusmo-

---

prar. „ *Valet consequentia: Talis fuit in lecto* « *cum muliere; ergo eam cognovit.* „

(1) Sic narrat Ovidius *de art. amand.* lib. 2. constitisse *Vulcano* de uxoris cum *Marte* adulterio.

Fabula narratur toto notissima coelo
Mulciberis capti, Marsque Venusque dolis,
Indicio solis: solem quis fallere potest?
Cognita Vulcano conjugis acta suae.

di testimonium falsi suspicione non vacare, quod de ea re proferatur, quae an fuerit perfecta operantibus solum, haud vero intuentibus possit procul dubio constare.

4. Caeterum quando mulierem innuptam gerere uterum vicinia miretur, parere tandem familiares, quos non facile solent domestica probra latere, audiant videantque; quis amplius eam pro virgine reputaverit, ac non stupro pollutam dixerit? Scio equidem non defuisse inter medicae artis peritos, qui contenderint conceptionem fieri posse sine virili congressu, incolumique virginali claustro, praesertim in atretis; idque nonnullis etiam rerum criminalinm scriptoribus suasum iverunt. (*Schurig. Parthenalog. et tract. de concep. Matth. Sanz. contr.* 53. *n.* 11.) Sed quidquid illi dicant, proculdubio reendum praecessisse struprum, si venter intumerit, si foetus in lucem prodierit. Hoc enim casu experientia docet sophisma non esse argumentari: *post hoc, ergo propter hoc*.

5. Tandem non sum praeteriturus amatorias epistolas, suavia verba, liberiores jocos, blanditias, illecebras, oscula ipsa futuri potius ut plurimum praeludia, quam praecedentis stupri indicia esse. Neque vero infrequentes sunt, qui ut curas omnes aerumnasque caute declinent, id solum, ut cecinit *ille*, contenti sunt petere atque accipere:

Quod poterat salva virginitate rapi:

Sed si fortasse eveniat, ut qui hilari in convivio, vel laeta corona puellam assectatur, omnique vehementiori prosequitur amoris siguifi-

catione, se extemplo cum ea subducat ex sociorum oculis, deinde in horum conspectum ambo redeant, juvencula quidem incompto crine, rubicundo ore, oculisque, ut ait *Poeta* (*Juven. satir.* 11. *v.* 188.) trementibus, vir vero laetitia gestiens, et corpore remissus, magna certe adstantibus stupri suspicio ingeretur. His enim indiciis, refert *Svetonius*, existimatum esse foeminam consularem, quam *Augustus* e triclinio viri in cubiculum abduxerat, ab eo initam esse.

XIII. *Quid circa accusantis, accusatique personas spectandum; et quamdiu jure romano duret stupri accusatio?*

2. Restat, ut pauca quidem animadvertamus circa personas tam accusantis, quam accusati; sed quae multum conferre poterunt ad criminalem stupri quaestionem prudenter recteque instituendam, atque exercendam. Quamquam nefas sit credere fatenti suam turpitudinem; tamen invaluit, ut eae ipsae ad accusandum in foro admittantur, quae flagitii sociae fuerunt. Ac eo non raro muliebris vafrities, ac impudentia producitur, ut foeminae quos subdolis artibus allexerunt ad stuprum, eos (1) accusare postea

---

(1) Nemo tam graphice, quam *Seneca in Hypol. vers.* 322. *et seq.* nefarias hujuscemodi mulierculanum artes pinxit:

Nefanda juveni (mulier) *crimina insonti parat,*

non vereantur, suumque dedecus evulgare. Sed quantum hujusmodi querelis sit deferendum, quam faciant stupri conjecturam judices habere debent perspectum, qui eis assidue fatigantur. Certe sola puellae se stuprum passae querentis accusatio nullius fere ponderis esse debet ad persequendum trahendumque in judicio accusatum; nisi pluribus ea, probabilibusque conjecturis ac praesumptionibus juvetur, quemadmodum bene rerum criminalium scriptores adnotarunt. (*Boss. tit. de Indic. n.* 160. *Ricc. part.* 2. *decis.* 236.) Quod tunc diligentius cavere oportebit, quando scilicet vi sibi stuprum illatum accusatrix contendat. Neque enim hac in re foeminis facile deferendum quae ut a se culpam amoliantur, semper vi cedere se coactas esse objiciunt; aliunde vero satis constat virginem, quae non ficte, sed re ipsa nolit, haud quaquam posse corrumpi. Itaque videndum, ne virilis audacia, cui foeminae simulant, se velle resistere, cum vi confundatur, unde stupri crimen summopere ingravescit (§. VIII.); praesertim si quae de vi sibi illata queruntur mulieres vilis sint conditionis, aut liberioris ingenii. Hisce siquidem sagax judex sic recte poterit cum *Comico* (*Terent. in Eunuch. Act. IV. sc.* 6.) occurrere:

Scio istud; sed tu quod cavere possis, stultum admittere:

In scelere quaerit crine lacerato fidem:
Decus omne turbat capitis, humectat genas:
Instruitur omnis arte foeminae dolus.

Malo ego nos prospicere, quam hunc ulcisci accepta injuria.

2. Porro inter praesumptiones quibus accusatricis querela fulciri potest, multum est tribuendum malae famae, corruptisque moribus viri, qui de stupro accusatur. Quae quidem praesumptio vehementissime urgebit, quando is alias fuerit similium criminum postulatus. Quippe qui soluta venere delectantur, ii vix unquam inducunt animum, ut ab illa se abstineant, seu potius jugum subeant hymenis. Hanc tamen praesumptionem vir eluere poterit, proditamqne adversus se accusationem elidere, si excipiat accusantem aliorum quoque virorum amplexus expertam esse. Neque enim hoc casu amplius de stupro res erit, cum a meretrice nihil aut parum distet puella, quae facilis ingenii plures solata est amatores, sed onus id probandi in ipsum accusatum incumbit. Nam leges, (*Cap. si seduxerit de adul. Clar. §. stupr. verb. sed pone.*) in judicando hominibus longe timidiores, intemeratas semper esse praesumunt mulieres, quae legitimas nuptias haudquaquam inierunt.

3. Jus civile accusando virginis stupro quinquennium praescripsit a die admissi flagitii computandum (*Dig. lib.* 78. *tit.* 5. *leg.* 19.) Aliter statuit de vidua, de cujus stupro intra sex menses utiles stupri debet fieri postulatio, sic computandos, ut non excedant quinquennium continuum. At quoties vi abhibita stuprum fuerit illatum, toties hujusmodi temporis praefinitio non attenditur. Oportet tamen reos intra annum vigesimum accusare (*Dig. lib.* 78. *tit.* 10. *leg.* 12.) vel apud civilem, vel apad ec-

clesiasticum judicem (nam inter crimina mixti fori doctores stuprum recensent) a die admissi delicti similiter computandum.

CAPUT II.

De stupro pueri, seu sodomia.

I. *De nomine, et indole hujus criminis:*
II. *Quae species ad illud referendae?*
III. *De ejusdem criminis turpitudine, atque gravitate.*
IV. *Quid in eo probando cavere, quidve oporteat observare?*
V. *Quibus poenis juxta sacros canones animadvertendum in reos?*
VI. *Et quaenam civilibus legibus poenae illos maneant?*
VII *An ulla unquam caussa occurrat has temperandi, vel remittendi? Animadversio.*

I. *De nomine, et indole hujus criminis.*

1. Si virginem viduamque violare, ut superiori capite vidimus, non leve est flagitium; gravissimum sane turpissimumque facinus jure ac merito esse existimatur puerum corrumpere, eique pudorem auferre. Utinam de hujusmodi crimine idem dici posset, quod olim de altero immanissimo scelere sapiens inquit *Lacaedemoniorum* legislator *Lycurgus*, se nempe nihil de eo legibus suis cavisse, quod vereretur a nemine unquam admissum iri. Sed quoniam eo usque homines transversos rapit vesana libido, ut

nihil sit tam turpe, atque nefandum, quod non audeant perpatrare; vel inventi cogimur in obventa a nobis provincia versari, resque alto perpetuoque silentio premendas heic breviter persequi.

3. Ac jure quidem romano stupri nomine, ut *innuit J. C. Modestinus* (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 34.), pueri quoque corruptio venit. Quod nomen minus nunc frequentatur. Nam criminalium aeque, ac canonicarum rerum scriptores illud vocant *Sodomiam* quo etiam nomine audit in vulgus. Quippe constat ex sacris literis infames Sodomae incolas hujusmodi labe aspersos fuisse universos. (*Genes. XVIII.* 20.).

3. Memores autem nostri, lectorumque nostrorum pudoris praeteribimus definitiones omnes hujus delicti, quas parum verecunde, liberiorique stylo excuderunt legum romanarum interpretes, doctoresque criminales, ejusque descriptionem modestiae plenam mutuabimur ab ipsis *imperatoribus Constantino, et Constante,* qui, ut auribus honos haberetur, data opera illam perplexitate verborum involverunt. Tunc porro castissimi principes peculiari edita constitutione crimen de quo disseritur, fieri inquiunt (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 6.) „ cum vir nubit in foemi-„ nam viris porrecturam quod cupiatur, ubi se-„ xus perdidit locum, ubi venus mutatur in al-„ teram formam, ubi amor quaeritur nec vide-„ tur. „ (1) Atque hujusmodi crimine qui a-

---

(1) Variae occurrunt hujus celeberrimae im-

gunt aeque tenentur, ac qui patiuntur. (1) Par enim utrorumque scelus est; et horum quidem, quod sexum suum turpiter produnt, alienum expetunt; illorum vero, quod naturae metas transgrediuntur, et ibi semen profundunt, ubi radices agere nequit: (V. *Plat. de LL. lib.* 8) unde quatenus ipsis fas est, intercipiunt spem

---

peratoriae constitutiones, de quibus fuse agunt eruditi omnes interpretes juris romani. V. *Gothofr. Comm. ad lib.* 9. *Cod. Theodos. tit.* 7. Sed sic ut retulimus cum *Gravina* nostro legerim, atque emendaverim initium ejusdem constitutionis, cujus haec est explicatio: cum vir foemineo ritu corpus suum viro appetenti subjicit. *Casellius. I. Variar.* 2. monet in veteri membrana legi ubi amor quaeritur nec invenitur, quae lectio responderet *Petronii* phrasi de eadem re in *Satyric. quaerit se natura, nec invenit.* Interea legi meret eruditissima *Diatriba* in dicta constit. Constantini, *Neapoli* typis evulgata an. 1790. a doctiss. *J. C. et Advoc. Neapol. Jo. Ant. Cassitti*, qui in amicitiae pignus eam nobis eleganti epistola nuncupavit. Ea enim nova luce constantinianam hujusmodi constitutionem luculentissime illustravit.

(1) *Paedicones* dicebantur a latinis masculorum aggressores, *Pathici* qui eis muliebrem patentiam praestarent. V. *Catul. Carm* 9. 15. *Cicero Orat. in Pison.* 20. *Gabinium vocat Catilinae* laternarium, quod ut heri pueros, qui laternas gestant a tergo sequuntur: sic Catilina Gabinio adolescenti quasi laternario perpetuo affixus esset a tergo.

animantis, generique hominum propagando dedita opera obsistunt.

II. *Quae species ad illud referendae.*

1. Quamvis jure romano marium dumtaxat corruptio sub hoc crimine veniat, nihilominus unanimi consensu interpretes juris romani, scriptoresque criminales eam quoque nefariam libidinem ad illud retulerunt, quando mas foemina abutitur praeter naturam. (*Clar. V. sent.* §. *sodom. Raynald. Obs. crim. tom.* 2. *cap.* 21 §. 1. *n.* 180.) Quae quidem communis traditio fori usu jure ac merito comprobata est. Utrumque enim probrum ejusdem indolis est, et quemadmodum illud, sic etiam hoc alterum naturalem intervertit veneris usum; et proposito a natura generis humani propagationis fini adversatur. Itaque tam mulier tanta se patiens turpitudine injuriaque affici, quam vir illam non veritus inferre; ambo tamquam infamis sceleris rei habendi erunt.

2. Si auctoritatem sequamur eorumdem interpretum scriptorumque ad crimen, de quo agimus, revocanda quoque foret improba libido foeminarum se mutuo ineuntium atque subagitantium, vel in masculo turpiter lasciventium (*Amoen. de del. et. poen. tit.* 5. §. 11.) Verum enim vero non ita facile ad illud trahi posse videntur hujusmodi species muliebris impudicitiae, ut legitime interpretatione bene trahitur aversa venus, quam mares cum foeminis exercuerint. Omnis certe foeminea libido abhorret a natura, et ad delicta pertinet, quae bonis moribus adversantur. Hinc de his quoque

libidinis speciebus paullo infra suo loco (Cap. VI. §. II.) dicemus. Sed non est committendum, ut latius quam juris postulat analogia, porrigatur nefandum delictum, (1) cujus vel ipsum nomen perenni foret oblivioni tradendum.

3. Caeterum quo casu videretur hujusmodi crimen legitima interpretatione proferendum, eo vulgus interpretum criminaliumque scriptorum illud contrahit. Plerique enim docent exercitam aversam venerem, nisi semen emissum fuerit intra posteriores pathici partes, traducendam non esse pro crimine, de quo heic quaeritur, perfecto; sed habendam solum pro ejus conatu. Quoniam vero jam supra monuimus (Cap. anteceden. §. X.) in venereis flagitiis conatum proximum a nobis accipi pro delicto absoluto, neque ab ipso distingui; idcirco quoties aversae veneri data sit opera, toties intelligendum erit affuisse crimen, cujus nunc mentio fit: quamvis nulla memoratis in locis effusio seminis intercesserit; quod (*Clar. loc. cit. n.* 8.

---

(1) Hac adamussim de causa quamplures sunt theologi morales, qui docentes non solum foeminarum inter se vel in masculos praeter naturam lascivientium peccatum, sed etiam venerem aversam cum muliere exercitam non esse sodomiam; ne scilicet ultra divinarum humanarumque legum sententiam tantum facinus proferatur. Azo *par.* 3. *lib.* 3. *cap.* 19. *qu.* 3. *Floron. de cas. reserv. par.* 2. *cas.* 7. §. 2. *n.* 9. *Belloch. cod. tit. par.* 2. *qu.* 1. *n.* 219. *Mazzucchel. de cas. reserv. disp.* 2. *cap.* 22. *n.* 29.

Sarn. prax. crim. cap. 12. *n.* 43.) et a nonnullis doctoribus video prudenter jampridem traditum fuisse.

III. De ejusdem criminis turpitudine, atque gravitate.

Jam vero non multis opus est verbis, ut possit quicumque intelligere nullum obscaenius, atque homine praesertim christiano indignius, esse flagitium, quam, ut iisdem *imperatorum,* quos mox laudavimus, verbis nunc quoque utamur, (*Leg. non patiamur cod. theod. ad. L. Jul. de adult.*) quod cunctis sacrosanctum esse debet, temerare hospitium virilis animae, aut foemineo corpore extra naturalem usum turpissime abuti. Ac jure quidem meritoque a *Platone* (1)

(1) Plato *cit. lib. VIII. de legibus* „ Abstinendum a maribus jubeo; nam qui istis utuntur „ genus hominum dedita opera interficiunt in lapidem seminantes, ubi radices agere quod seri- „ tur nunquam poterit. „ Castissima haec sanctio *Platonem* a macula abstergit infamis hujus vitii, quo fere omnes graeci philosophi male in vulgus audiebant. Ac inficiari quidem nequit apud Graecos tantum olim a natura descitum esse, ut puerorum amores in leges, moresque transierint. Quamquam *Gravina* noster graecae sapientiae admirator, imitatorque studiosissimus magna vi molitus sit tantum dedecus a Graecis avertere *Orig. jur. civil. lib. II.* §. 79. ejus tamen opera incassum cessit. Quemadmodum enim jampridem acute animadverterat doctissimus *Hugo Grotius de verit. relig. chri-*

reliquisque veris sapientibus hujusmodi crimen contra naturam esse existimatur. Cum enim ipsa veneream cupiditatem ad generis propagationem habendam procuderit; si ea masculos appetierit, vel impares procreationi foeminei corporis partes, perimit generationem, quod ejusdem naturae maximum est opus, unicuique propositum; idque in humani generis cederet interitum. Nec naturae solum adversatur nefanda venus; sed civilem quoque ordinem intervertit, plurimumque obest publico commodo. Quandoquidem mares virilibus artibus, ac generosis exercitiis pro patriae gloria, aliorumque civium tutela instituendi, (*V. Salvian. lib. 7. de gubern.*) per hujusmodi turpitudines assuefiunt vivere molliter, et impudice, eorumque animi a virili ingenio transferuntur in muliebre; foeminis vero tali foeditate inquinatis nullus reliquus esse posset pudor; quo amisso nihil boni speres ab eis, nihil mali non metuas.

IV. Quid in eo probando cavere, quidve oporteat observare?

Sed si contingat de hoc crimine quaestionem in foro institui, quid in eo probando cavere, quidve observare oportebit? Ac primo, si fieri possit ac deceat, curandum erit, ut constet de corpore delicti. Nam stupri tenellis praesertim pueris illati solent, ut plurimum vestigia manere,

---

st. lib. 2 §. 13 in id laboratum videri a Graeciae philosophis, ut rei turpi honestum nomen imponeretur.

quae inspectione posticarum partium a chirurgiae professoribus peragenda deprehenduntur, (*Teichmeyer. inst. med. leg. cap.* IV. *n.* 6.) Qua tamen in re opus est magna acribia, et cautela. Aliquando siquidem ex naturalibus caussis fit, non vero solum ex stupratione, ut anus excorietur, inflammetur, procidat, ac rhagadiis verrucisque repleatur. (1) Hinc prudenter interpretes juris romani, rerumque criminalium scriptores (*Mascard. de prob. lib.* 3. *concl.* 1313) hujusmodi crimen, quemadmodum et venerea caetera flagitia, recensent inter delicta, quae difficillime possunt probari. Quod in caussa esse debet, ut gravissima et validissima argumenta requirantur ad opportunam ejus probationem habendam (Lib. III. cap. XI. §. VIII.); unde videtur non facile esse fidendum levibus, vagisque praesumptionibus; quibus magnopere deferre video plerosque criminales scriptores. Rejicienda vero prorsus sunt quae ipsi horrore tanti flagitii comprehensi tamquam singularia, ut loquuntur, in eo probando induxerunt, (V. *Sabell. sum. dic. tract.* §. *sodom. n.* 9. *Salzed. ad Diaz. cap.* 88.) exempli gratia, quod procedi possit per inqui-

---

(1) Hujusmodi verrucosae cristae, quae stuprationem sequuntur, *mariscae* et *ficus* ab antiquis appellabantur. *Juvenal. sat. II.*

. . . . sed podice levi
Caeduntur tumidae medico ridente mariscae
Martial. Epigr. lib. I.
Dicemus ficus, quos scimus in arbore nasci,
Dicemus ficus Caeciliane tuos.

sitionem, quod testimonia valeant personarum ad testificandum imparium, quod testes audiantur reo non citato. Haec enim, aliaque hisce similia soli eorum innituntur auctoritati, abhorrentque a legitimis regulis criminalium judiciorum (Lib. III. cap. XII. §. III.). Praesertim vero sedulo caveant judices a correorum accusationibus, quibus aut nihil, aut parum deferent, nisi plura et gravissima adminicula simul concurrant; ne calumniatoribus, quorum nunquam copia defuit, facilis pateat aditus ad insontium virorum famam laedendam, periculumque innocentiae creandum. (1)

V. Quibus poenis juxta sacros canones animadvertendum in reos?

Quandoquidem christianos homines, quos castimoniae laude oportet florere, nihil magis dedecet, quam turpissimi vitii infamia laborare; idcirco ecclesiasticis legibus severissimae poenae praescriptae fuerunt adversus illos, qui non erubuerint tanta se macula foedissime inficere. Ac primo eos ferient excommunicatione, maxima canonicarum poenarum magisque timenda, in-

---

(1) Merent heic recoli, quae de *imperatore* Justiniano refert Procopius *histoir. secret.* = *Justinien publia une loi contra ce crime: il fit rechercher ceux, qui en ètoient coupables non seulement depuis la loi; mais avant. La dèposition d' un enfant suffisoit, sur tout contre les riches, et contre ceux, qui ètoient de la faction des verds.*

famesque declarant, atque incapaces testimonii ferendi, (*Cap. clerici de excess. praelat.*) Et si uxorem habeant qui in istud crimen inciderint, jubent eos tamquam adulteros thori separationem sustinere, sive passi sint se inquinari probro, sive ausi illud inferre. (*Can. 32. quaest. 7.*) Clerici autem qui immemores castissimae vitae, cui se adstrinxerunt, turpissimo se flagitio foedaverint ex canone concilii lateranensis deponendi omnino sunt, ac detrudendi in monasterium ad perpetuam poenitentiam agendam; sed posterioribus apostolicis constitutionibus *Divi Pii V.* severius multo actum cum clericis hujus facinoris reis (*Buell. rom. const. S. Pii V. incipien. Cum primum, et horrendum*). Quippe *sanctissimus pontifex* non solum omni officio et beneficio privavit; sed etiam diserte jussit, ut ii a suis ordinibus solemniter degradati curiae saeculari traderentur puniendi. At non defuerunt doctores, qui tradidere hujusmodi constitutionum sanctionibus locum esse non adversus eos, qui semel; (*V. Barbos. de off. ep. par. 2. alleg. 44.*) sed solum adversus illos, qui pluries consueverint tanto se coeno inficere.

VI. Et quaenam civilibus legibus poenae illos maneant.

1. Romae olim haud paucis ante legem juliam annis lata est adversus nefandum crimen scantinia lex, qua, si fides habeatur *Quintiliano, inst. orat. IV. 2.*) ingenuorum puerorum corruptores, ipsique sponte foedari se passi adolescentes decem millibus nummum damnabantur. Postea lex julia imparem tanto facinori poenam

auxit, ut docet *imperator Justinianus*, ad ultimum usque supplicium. (*Instit. de publ. judic.* §. 4). Quod *Gothofredus junior*, aliique interpretes juris romani accipiunt de stupro vi pueris illato. Etenim cum, qui puerum poedicasset non invitum, dimidia bonorum parte multatum fuisse tradit *J. C. Paulus* apud *auctorem* collationis legum mosaicarum. Sed nihilominus tantum est Romae deinceps a virtute descitum, bonisque moribus, ut jam amplius probro non duceretur in pueros lascivire. Ac eo quidem usque masculae libidinis furor pervenit, ut publicis etiam in locis ea palam, et absque metu exerceretur; atque exemplo *Neronis*, aliorumque huic monstro non dissimilium principum, adolescentes officia muliebria usurparent, et quasi sexum omnino mutassent pigmenta faciei, vestimenta mulierum sibi adhiberent, seque viris in concubitum flagitiosissime traderent. (*Minut. Fel. in Octav. c.* 28). Quam vesaniam, et a natura ipsa abhorrentem morum corruptionem *christiani imperatores* non tulerunt; sed gravissimis poenis compescere, atque emendare aggressi sunt. Nam primum *Constantinus* et *Constans*, deinde *Valentinianus, Theodosius, et Arcadius* exquisitioribus suppliciis, id est ultricibus flammis, tantum facinus sanxerunt esse expiandum. (*Leg. 6. cod. Theodos. ad L. jul. de adult.*.) Quo respexit *imperator Justinianus*, qui ipse etiam in hujusmodi flagitium exardescens edixit acerbissimas poenas reos subituros, quos suae pravae consuetudinis cito non poenituerit. (*Novel.* 7. *et* 142. *cap.* 1.)

2. Verum enim vero funestior acerbiorque visa est deinceps poena ignis romano jure praescripta in masculorum concubitores. Itaque

moribus invaluit eos primum laqueo suspendere, (1) mortuos deinde flammis absumendos tradere. Quod genus supplicii forensi usu etiam adhibetur in viros ausos foemineo corpore praeter naturam abuti, nec non in mulieres passas tanto se probro foedari. (*Clar. et. Rayanald. loc. sup. cit.*)

3. Caeterum qui judicis sententia nefandi criminis damnati fuerint, infames fiunt : an vero ex romanis legibus bonorum quoque damnationem subire debeant, interpretes dissentiunt. At cum *imperator Justinianus* novissima sua constitutione solum crimen exceperit majestatis, in quo servari voluit veteres leges de confiscatione bonorum ; ambigendum non est, quin huic poenae non sit locus in aversae veneris reos. Quod quidem rerum criminalium scriptores(*Guazzin. de confic. bon. concl.* 13. *limit.* 45.) tradunt forensi consuetudine comprobatum esse.

VII. An ulla unquam caussa occurrat has temperandi vel remitendi? Animadversio.

1. Quaesitum est de adolescentioribus, qui muliebrem patientiam impudicissimis viris non inviti praestiterint, quibus poenis coercendi sint. Quoniam minor aetas semper legitimam praebet caussam temperandi poenas (Lib. II. cap. V. §·

---

(1) Viris nobilibus de hoc crimine damnatis non gula laqueo fracta, sed caput amputatum fuisse refert *Farinaceius* harumce rerum peritissimus *quaest.* 148. *n.* 7. *et sequ.*

VII.), recte responderunt rerum criminalium scriptores pro modo doli, ac aetatis eos esse citra vitae discrimen puniendos non levi, puta, saepiusque repetita fustigatione, ac diuturno carceris squallore. Sic quoque mitius aliquanto agi poterit cum iis, qui adnisi fuerint tanto se scelere polluere; dummodo conatus eo sensu accipiatur, quo accipi a nobis in venereis delictis alibi (Cap. antec. §. X.) declaravimus. Nam et jure romano minus severe punitur qui stuprum puero persuaserit imperfecto flagitio, ut *J. C. Paulus* luculenter respondit. (*Dig. lib.* 48. *tit. de ex. cr. leg.* 1.) Sed non ita facile *Farinaccio* adherendum, qui docet mulierem tollerantem foedam viri libidinem ab omni poena eximi propter praesumptionem metus a reverentia profecti. (*cit. quaest.* 148. *n.* 8.) Certe nequit inficiari viros vitiorum coeno immersos aliquando vi quoque adhibita ad sibi obsequendum uxores cogere; quae si parvo sint animo, debilique ingenio non audent virili audaciae, iraeque resistere: hoc quidem casu misereri oportebit muliebris imbecillitatis. Quod si non vis illata, non metus injectus; sed nefandae virili cupiditati uxor morem facile gesserit, neque reluctans; tunc non erit permittendum, ut quae praepotenti naturae stimulo, vocique non auscultavit tantam foeditatem radarguenti, conjugalis obsequii excusatione quamcumqne animadversionem evadat.

2. Severior autem est *Farinaccio* turba reliquorum criminalium scriptorum, qui jubent infames pathicos, ac paedicones nunquam eripiendos esse legum vindictae, quamvis eorum ingens multitudo alioqui exposceret poenarum ri-

gorem aliquando remitti (Lib. II. cap. V. §. XIII.) Quorum quidem scriptorum justam severitatem quis non laudaverit, studiumque tuendi bonos mores castigatione impudicissimorum nebulonum? Sed severitas, si sola adhibeatur, atque sejuncta a diligentissima cura juveniles animos caste verecundeque instituendi, parum sane proficiet ad turpissimum vitium eradicandum (1). Quin immo prudenter metuendum videretur, ne publica poenarum exempla noceant potius, quam prosint tuendae morum pudicitiae (Lib. II. cap. V. §. XV). Expedit siquidem ignorare bonos quam parva eorum sit manus, idque concedendum videtur publicae honestati, et innocentium pudori; ut nec severe vindicata ad castas aures perveniant haec generis humani dedecora.

---

(1) Montesq. *espr. des loix liv. XII. chap.* 6,,
,, Que l'on ne prepare point ce crime; qu'on
,, le proscrive par une police exacte, comme tou-
,, tes les violations des moeurs; et l'on verra
,, soudain la nature ou defendre ses droits, ou les
,, reprendre. Douce, aimable, charmante; elle a
,, repandu les plaisirs d'une main liberale; et en
,, nous comblant des delices elle nous prèpare
,, par des enfans, qui nous font, pour ainsi di-
,, re, renaître à des satisfactions plus grandes,
,, que ces delices memes.,,

CAPUT III.

De adulterio.

I. *Quid jure romano adulterii nomine veniat?*

II. *Quando canonicis legibus, communibusque moribus adulterium intelligatur commissum?*

III. *Cur a quibusdam personis hujus criminis nota exulet?*

IV. *Quinam velut rei teneantur de adulterio?*

V. *De accusatione adulterii;*

VI. *Necnon de ejus probationibus.*

VII. *Cur adulterium turpe sit, gravissimumque flagitium?*

VIII. *Quibus poenis adulteri jure canonico plectendi?*

IX. *Et quae eosdem poenae maneant jure civili?*

X. *Sequitur enumeratio hujusmodi poenarum, ubi de amissione dotis.*

XI. *Quid municipalibus legibus, quidve moribus nunc receptum in puniendo adulterio?*

XII. *De jure occidendi.*

XIII. *De divortio.*

I. *Quid jure romano adulterii nomine veniat?*

Quamvis stupri, et adulterii nomina a latinis scriptoribus interdum promiscue adhibeantur; veteres tamen jurisconsulti, qui prae aliis satage-

bant distinguere voces, iis utuntur ad designandas species. Id porro discriminis *Papinianus, et Modestinus* inter utrumque intercedere docuerunt (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 6. *et* 34.) quod stuprum, id est corruptio in virgine, vel vidua, vel puero; adulterium vero in nupta committitur propter partum ex altero conceptum (1) composito nomine. Hinc jure romano adulterium est vitiatio ejus, quae alteri nupta est, seu, ut apertius dicam, concubitus cum aliena uxore, quae nihil intererat justa ne esset, an injusta, ducta nempe contra leges, et cum qua connubium iniri legibus interdiceretur. Nam celeberrima lex julia de adulteriis coercendis (2) ex *Sexti Caecilii* sententia omnia matrimonia

---

(1) Nonnulli adulterium inde dictum docent, quod adulter uterum alterius terat. *Matthaeus ad lib.* 48. *dig tit.* 3. *cap.* 1. *n.* 3. observat pudicius tradidisse *Alciatum* 7. *par.* 5. quod sit ad alterius thorum; vel ut alii brevius, ad alterum ire; quae etymologia habetur ex Festo,

(2) Hac lege uxorum dumtaxat adulteria vindicantur, nam jure romano adulterii crimen in maritis non cadit, quos lascivientes cum innuptis de adulterio accusare nequeunt uxores; sed tantum possunt actione injuriarum agere, et patere hanc ob caussam divortium. *Leg. cod. ad leg. jul. de adult.* . Ratio autem, ut docte observat *clariss. Creman. de jur. crim. lib. I. par* 3. *cap.* 6. §. 162. *not.* 1. cur romani juris conditores plus tribuerint viro in uxorem adulteram, quam uxori in adulterum virum, ea fuisse videtur? quia vir adulter laedit solum fidem conjugalem; uxor au-

spectabat. Ac licet cum injusta uxore non intercederet connubium, quod sine solemnitatibus, et formula juris minime consistebat; tamen erat matrimonium, (*Cujac. III. observ.* 3.) quia usu a viro habebatur ut uxor, velut si peregrina a cive, aut filia familias invito patre ducta sit. Quod de ea quoque uxore *J. C. Ulpianus* affirmat, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 13.) quae vulgaris fuerit, scilicet, ut ego quidem interpretor quae ante matrimonium impudicam professionem exercuerit, sed postea nubens honestam vitam inierit; cum qua proinde committebatur adulterium.

2. Contra vero cum ancillae uxores proprie non essent, sed contubernales, quae romanis moribus legibusque cujuscumque connubialis juris habebantur expertes; idcirco cum eis non committebatur adulterium. (V. *Matth. ad lib.* 48. *dig. tit.* 3. *cap.* 1. *n.* 8.) Quae quidem disciplina locum habebat etiam circa concubinas, quae utcumque uxores imitari videantur; nihilominus uxoris honestate carent, et nomine, et dignitate. Eam solum jure tantum extranei de adulterio postulari permissum, quae se in concubinatum tradidisset patrono; si matronae nomen, matrisque familias honestatem conservasset.

3. Caeterum non in omnibus indiscriminatim, quae nuptae essent, cadebat crimen adulterii; sed in iis solum, quae juris nexibus detineren-

---

tem et fidem conjugalem laedit, et insuper ponit maritum in periculo, ut debeat alere prolem alienam.

tur, et matrisfamilias nomen obtinerent. Nam quas vitae vilitas dignas legum observatione non fecit, cum eis jure romano adulterium minime intelligebatur esse commissum. In hunc censum in primis veniebat, quae priorem impudicitiae professionem post nuptias non desereret, quaeque meretricio more vivens passim venalem formam exhiberet. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 22.) Proximae his erant quae famularentur in cauponiis, nec non quaecumque ignominiosae foeminae, quae stola matronali, id est pudore abjecto, artem lubricam, lenociniumque facerent (1), operasve suas in scenam saltandi vel canendi caussa locarent. Cum enim famae antea fuerint prodigae, atque pudicitiae, placuit eas infra legum curam esse debere, neque de adulterio teneri. (*Dig. lib.* 23. *tit.* 1. *leg.* 44.)

4. Tandem quamvis adulterium proprie committatur cum nupta; tamen jure romano innuitur illud etiam cum sponsa patrari posse. Sapienter enim visum est romanis legislatoribus

---

(1) Eo quondam muliebris licentia Romae pervenerat, ut multae nobiles etiam foeminae ad evitandas legis poenas scenicam artem, lenociniumque profiteri non vererentur. Cui quidem compescendae licentiae S. C. sub *Tiberio* edito, cautum est, ut quae in fraudem legis id fecissent; nihilominus poenis adulterii tenerentur; V. *Sveton.* in *Tiber.* additumque deinde, ut quaestum exercere, licentiamque stupri apud aediles profiteri vilioribus dumtaxat atque plebeis liceret, non vero honestioribus. V. *Tacit. II. annal.*

(*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 13.) par crimen esse existimandum sive matrimonii sanctitas violaretur, sive illius spes falleretur, quam sponsalia praeseferunt.

II. *Quando canonicis legibus, communibusque moribus adulterium intelligatur commissum?*

1. At jure canonico, cui mores legesque omnium christianarum gentium cohaerent, adulterium est non solum si aliena uxor violetur, sed etiam si vir conjugatus mulierem ineat innuptam. (*Cap.* 1. *de adulter.*) Hinc adulterium vulgo definitur violatio fidei conjugalis, quae concubitu fit. Violatur autem conjugii fides tam a viro, quam a foemina alteri nuptis; quoniam ambo servandae fidei conjugalis sibi invicem datae obligatio apprehendit. Periniquum enim esse videtur, quemadmodum *J. C. Ulpianus* jam gravissime adnotaverat; (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 13.) ut vir ab uxore pudicitiam exigat, quam ipse non exhibeat. (1) Ex quo sequitur adulterium bi-

---

(1) *Plautus* quoque juris civilis hac de re constituti iniquitatem redarguit, cum in *Mercator*, sub persona *Syrae* ita queritur.

Ecastor ! lege dura vivunt mulieres,
Multoque iniquiore miserae, quam viri,
Nam si vir scortum duxit clam uxorem suam,
Id si rescivit uxor, impune est viro :
Uxor si clam egressa est foras,
Viro fit caussa, exigitur matrimonio.

fariam committi, primo cum uterque delinquentium conjugali vinculo tenentur; deinde quando sive unus, sive alter nupti sunt. Prius adulterium non incommode vocaveris *duplex*, quod unusquisque reorum, et datam suo conjugi fidem abrumpit, et alterius thoro injuriam infert: posterius bene *simplex* dixeris; quoniam illo unius tantum delinquentis conjugium thorusque violantur.

2. Quin immo juxta sacros canones, receptosque mores omnis exulat penitus apud christianas gentes distinctio conditionis mulierum nuptarum, quae pudicitiam suam prostraverint. Itaque nunc vitiatio foeminae nuptae cujuscumque conditionis sive liberae, sive servilis, sive honestioris, sive vilioris, quae nupta sit alteri, adulterium est. (*Cap.* 1. *de conjug. serv.*) Nam si matrimonia natura introduxit, cui civile conditioni personarum discrimen penitus ignotum; jam ea semper nefas violare inter quascumque personas consistant. (1) Quid quod? an adjectam vitae sociam sibi intactam habere pluris faciunt liberi atque honestiores, quam servi atque viliores; eaque cura magis illos coquit,

(1) Huc accedit, quod matrimonium ex naturali, civilique contractu a Christo Domino ad sacramenti dignitatem est evectum. Quapropter sive mas, sive foemina cujusvis conditionis fidem sibi mutuo datam prodant, eo ipso sacramenti sanctitatem violant, seque gravissimi peccati reos faciunt *Can.* 32. *quaest.* 4. *cap. transmissae de eo qui cognov. consang. uxor.*

quam istos? Ut enim ex *Homero* (*IX. Iliad. v.* 340. *et seq.*) refert paullo ante laudatus *Ulpianus*.

Non soli amant uxores diversivocorum hominum Atridae.

III. *Cur a quibusdam personis hujus criminis nota exulet?*

1. Verum enim vero non semper adulterii possunt redargui qui non conjugalibus sed alienis amplexibus indulserint. Si enim ab eis dolus abfuerit jam nullus factus est adulterio locus. Sic vir, qui cum crederet uxoriúm colere arvum, errore deceptus fundum non suum aravit; sic mulier quae fraudis nescia alteri, quam viro, se fruendam concessit; ambo nulla rectissime censebúntur adulterii labe inquinati, qua procul dubio aspergentur qui utrumque improbe, vaferrimeque fefellerint. (*Matth. ad lib.* 48. *dig. tit.* 3. *cap.* 2. *num.* 5.)

2. At quid statuendum erit de illo, qui innuptam existimans, quae nupta erat, forte quod prostaret in lupanari, aut pro stola togam gestaret, veneri cum ea litaverit, aut cognoverit quam legitime a viro suo repudiatam putaret? Quamvis hic illaudandae, illicitaeque rei utroque casu operam dederit; jure tamen civili pro reo adulterii nequaquam habebitur, quoniam non dolo sibi proposuerat adulterare: contra vero si quis pro nupta, qua se potiri anthumabat, forte deceptus ineat innuptam, ab hoc quoque adulterii accusatio exulabit. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 43.) Lege enim julia de adulteriis, ut

bene *Matthaeus* animadvertit, (*loc. cit. n.* 6.) dolus non accipitur pro ipso facto, sed factum ipsum exigitur, alienae nimirum uxoris corruptio.

3. Tandem qui priori uxori, quam legitime habet, aliam superinduxerit; gravius quidem stuprum juxta romanas leges commisisse videbitur, haud vero adulterium. (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 44.) Aliter tamen obtinet in mulieribus, quae adulterii tenentur. si se duobus viris nuptui tradiderint quippe alia ab eis necessario exigitur ratio pudicitiae ad habendam liberorum procreationem, educationemque. (*Novell.* 111. *cap.* 2.) Quin immo quantocumque tempore vir abfuerit, semper adultera existimabitur uxor, quae novas nuptias inierit; nisi constet non ex vagis rumoribus, sed ex legitimis probationibus illum obiisse. At jure canonico quicumque extante priore matrimonio alias contraxerit (*Cap.* 2. *de secund. nupt.*) nuptias, adulter habetur; quae species *Polygamia* vulgo appellatur. (1)

---

(1) Plures habere maritos *Poliandria* proprie dicitur, quae apud omnes fere gentes olim quoque impermissa, atque punita. *Polygamia* vero vocatur plures ducere uxores, quam nemo ignorat et quondam, et nunc quoque obtinere multas inter Asiae praesertim et Africae nationes, quibus in more positum est uxorem greges habere. Eam *Deum* quoque Opt. Max. in Israelitarum gente tollerasse constat; unde plerique interpretes juris romani post *Accursium* collegerunt polyga-

IV. *Quinam velut rei teneantur de adulterio.*

1. Caeterum multae enumerantur personae, quae licet nihil turpe egerint cum alienis uxoribus, nec propterea adulterae proprie sint; ex jure tamen romano de adulterio tenentur. Atque inter eas primo loco veniunt lenones, qui suaserunt adulterium, quique adulterantibus faverunt, domum, nempe balneum, ubi convenirent, parantes, commodantes; nec non qui ope sua consilio doloque malo egerint, ut vir mulierque in adulterio deprehensi pecunia, aliave se pactione redimerent. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 12.) His succedunt qui post tres denunciationes ipsis a marito missas, ut a sua uxore sectanda, conveniendaque sese abstinerent; cum ea

---

miam adulterii speciem indole sua non esse. Cum enim adulterii prohibitio perpetua sit divino tam naturāli, quam positivo jure indicta; nunquam duas uxores ducere toleraturum fuisse Deum iis visum est, si hujusmodi res adulterium includeret. V. *Menoch. II. de arbitr. cas.* 420. *n.* 103. Sed quomodocumque se res habeat diversa obtinet apud diversos populos bigamorum poena. In Germania bigami capite puniuntur ex constitutione criminali *imperat. Caroli V.* Inter Hispanos stigmate inuruntur in fronte: Gallis superiori aevo furca erat in usu. V. *Mornac. in leg* 1. *dig. de his qui not. infam.* Sed postea mitius, longeque opportunius placuit cum colo et lana, instar mulierum, bigamos spectantium oculis in foro exponere.

nihilominus deprehensi fuerint sermocinare. (1) Praeterea lege julia tenentur tam quae nupserit damnato adulterii, quam qui sciens aliquam istius criminis damnatam; tamen duxerit in uxorem, si nimirum id fiat intra quinquennium a die damnationis. Post hoc enim temporis spatium novissimo jure justinianeo damnatis de adulterio facultas conceditur novas ineundi nuptias. (*Novel.* 22. *c.* 5.)

2. Sed neminem lex julia vehementius persequitur, quam maritum, qui si non socordia vel patientia nimiaque credelitate, sed dolo sui thori injurias silentio practereat, multoque magis si uxoris turpitudini aperte conniveat, tamquam adulterii consors habetur. Quin immo eo usque lex julia processit, ut juxta eamdem adulter teneatur ille quoque vir, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 2.) qui deprehensam in adulterio uxorem non statim dimiserit, sed apud se tacitus retinuerit. (2)

---

(1) Laudanda veterum Romanorum prudentia, qui, ut *Plutarchi* auctoritati innixus refert *Hoffmannus ad leg. jul. de adult. cap.* 6. §. 1. ne viderentur de uxorum probitate diffidere, et ad omne ingratae deprehensionis periculum declinandum, soliti erant, si rure aut peregre domum redirent, nuncium mittere uxoribus, a quo eae de proximo ipsorum adventu admonerentur.

(2) Est et alia species, quae ad legem juliam pertinet. Si enim vir infamandae uxoris suae caussa adulterum subjecerit, et ipsum deprehenderet; et uxor et vir adulterii crimine tenentur ex S. C.

3. Postremo lege julia de adulteriis singulari jure tenentur tutor, qui pupillam suam sibi junxerit in matrimonium; neque enim fas illi esse debet ulla ratione pupillae animum blandiciis mollire, atque ad nuptias secum ineundas parum honeste pertrahere. Sic quoque singulari jure legis juliae rei fiunt christianus, qui judaeam, quive judaeus christianam duxerit in uxorem: (*Cod. lib.* 1. *tit.* 9. *leg.* 5.) quod jus interpretes juris romani, rerumque criminalium scriptores opportune porrexerunt ad matrimonia christianorum cum mahumetanis, aliisque a christiana religione extorribus gentibus. Nam quibus ex caussis connubia cum illis interdicta fuerunt (V. *Farinac. qu.* 139. *cap.* 1.) eaedem urgent, ut cum istis quoque christianorum nuptiae intelligantur esse prohibitae.

V. De accusatione adulterii.

1. Multa jure romano, et quidem singularia constituta habentur circa accusationem adulterii, quae jampridem magna ex parte exoleverant, et fere omnia nunc in usu esse desierunt. Ac olim cuique jus erat accusandi sive adulterum, sive adulteram; uterque enim simul accusari nequibat, excepto minore viginti quinque annis, ut aetatis imprudentia bene consentientia matrimonia non turbaret; (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 15.) nisi sui matrimonii injuriam persequeretur. Quod

---

de ea re facto, cujus meminit *Schaevola in leg.* 14. §. 1. *dig. ad leg. jul.. de adult.*

quidem jus accusandi, et mulieri quoque denegatur, (1) quamvis de suo matrimonio violato queri velit. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 1.) Sed *imperator Constantinus M.* extraneos omnes repulit a proponenda accusatione adulterii, de quibus metuendum, ne potius vulnere saepius acceptae a muliere repulsae, quam ulciscendae publicae labis studio adducerentur ad accusandas alienas uxores; jusque accusandi ad eas solum coercuit personas, quas verus tangit dolor violati thori, vel foedatae familiae, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 30.) nempe patrem, fratrem, patruum, avunculum, atque in primis virum, qui accusare potest tam jure mariti, quam jure extranei. (2) Caeterum facto divortio reviviscere jus extraneorum contendit *Cujacius*, quia tunc de-

---

(1) „ Rationem hujus constituti juris si quis „ requirat (ut scribit doctissimus *Anton. Matthaeus ad lib.* 48. *dig. tit.* 3 *cap.* 4. *n.* 1.) „ ex disparitate injuriae petenda videtur: major „ est injuria, quae fit marito ab uxore adultera, „ quam quae fit uxori ab adultero marito. Ad „ haec sexus iste admodum querulus est, quemadmodum omne infirmum. Itaque ne omnis „ dies accusantem mulierem, reum maritum audiret, freanum impatientiae muliebri fuit injiciendum „.

(2) Longa est inquisitio, ac disputatio quidnam inter se different juxta romanas leges accusatio, quae a marito fieret jure mariti, et accusatio, quae ab ipso institueretur jure extranei. Maritus dicitur accusare jure mariti, si accuset intra duos menses a die divortii facti caussa adulterii. Post

ficit matrimonium, quod non licet ex *Constantini* lege vexare, sed solum superest crimen, cujus persequutio in publicum bonum comparata est. Hanc tamen *Cujacii* doctrinam, quam *Gravina* quoque est sequutus, repugnare verbis ipsis laudatae legis solide *Cremanus* ostendit. (*Jur. crim. lib.* 1. *par.* 3. *c.* 6. §. 166. *not.* 1.) Sed quidquid de hujusmodi re ex censura juris romani videatur esse sentiendum; nihilominus eum matrimonii vinculum inter nos orthodoxos adulterii caussa nequaquam dissolvatur; locus fieri nequit extraneorum accusationi, neque inquisitioni magistratus; nisi a legitimis personis de hoc crimine accusati inter reos jam sint relati: quod quidem juxta canonici juris principia tunc solum fallere docent rerum criminalium scriptores, quando adulterium famosum est, longe lateque pervagatum magna cum proborum hominum offensione. Tandem novissima *imperatoris Justiniani* constitutione cautum est,(*Novel.* 177. *cap.* 8. §. 2.) ut constante matrimonio, factaque in crimen inscriptione uxorem maritus accuset; nec eam dimittat abs se, nisi convictam. Possunt autem simul cum reis adulterii accusari fautores criminis, qui curarunt, vel ut admitteretur flagitium,

---

hoc tempus non aliter accusationem instituere potest, quam jure extranei, scilicet jure quod ante editam Constantini legem cuilibet e populo competebat, post vero illius promulgationem pertinet ad proximas solum, et necessarias personas, V. *Hoffmann. com. ad leg. jul. de adult. cap.* 6. §. 3.

vel ut reus illud redimeret pecunia, sive transactione, quae pro adulterio omnino jure romano prohibetur.

2. Porro quod spectat ad tempus instituendae accusationis adulterii, id circa eam romanis legibus speciatim obtinet, quod scilicet quinquennio hujus criminis accusatio perimitur. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *leg.* 31.) Praeterea in accusatione adulterii singulariter marito indultum est, ut non teneatur libellum accusationis trepidante stylo subscribere; cum aliis publicis judiciis semper cogatur actor inscribere in crimen. Hinc objectum uxori adulterium marito nequaquam probante non fit locus quaerendi de calumnia, nisi evidenter constet eum calumniandi animo accessisse ad accusandum; quo in casu *Cujacius* interpretatur *J. C. Scaevolum* respondisse maritum calumniae periculum non evitare. (*Dig. cit. lib. et tit. leg.* 5.) Sed hujusmodi privilegium indultum maritali dolori ad alios porrigi nequit, quibus reservatum est jus accusandi, quique minus aegre, quam maritus ferre solent istius thoro illatam injuriam.

VI. Nec non de ejus probationibus.

1. Postquam rite instituta sit adulterii accusatio, oportet, ut accusator crimine legitime probet, alioqui calumniae periculum, poenasque subibit. Hoc autem opus, hic labor, et quidem gravissimus est. Nam adulteria parietibus concluduntur, teguntur que tenebris; et idcirco, ut contingit, in reliquis venereis flagitiis, difficillime probari possunt. Ac de corpore delicti non aliter constare posse tradunt rerum criminalium scriptores, quam ex confessione utrius-

que rei, unde liqueat, quod aliunde nequaquam liqueret. Quod si desit reorum confessio, interrogandi sunt servi, ancillae, (1) familiares, qui ut plurimum norunt furtivos dominae amores, illosque conciliant juvantque. Postremo necesse est ad indicia praesumptionesque confugere, quae si plures numero sint, natura sua graves atque vehementes, legitimeque probatae in caussa esse possunt, ut de adulterio accusatae personae non abeant impunitae.

2. Et primo quidem magna inde oritur adulterii praesumptio; si scilicet postquam uxor bis terque a marito monita fuerit (idem die de alio quoquam, cui sit monendi potestas) ne alicujus familiari consuetudine uteretur; interdictam tamen amicitiam pervicaciter colat. Quae praesumptio in immensum crescit, quoties ad fraudem viro suo faciendam uxor cum amico inventa sit intempestivo tempore, secreto in loco colloqui, et familiariter agere. Quando autem adulterii vir mulierque accusati judicium declinaverint, quod inter se conjuncti sanguine essent, ac postea soluto matrimonio ipsi nuptias simul inierint; tanta ex hujusmodi facto antecedentis flagitii praesumptio nasci visa est

---

(1) Ne facile eriperentur judici, sive accusatori criminis probationes olim jure romano prohibitum erat mulieribus, vel earum haeredibus servos manumittere; atque hoc pacto quaestioni, tormentisque subducere. Quod si diutius protraheretur cognitio criminis, manumissiones quoque eam ob caussam protraendae erant. *Leg.* 3. *cod ad leg. jul. de adult Gravin. orig. jul. civ. lib. II. cap.* 86.

Imperatoribus Theodosio, Arcadio, et Honorio, ut edixerint ambos, velut confessos convictosque, puniendos esse. Praeterea quis non intelligit quam vehementem adulterii praesumptionem oscula ingerant, quae uxor sibi figi passa sit a cupido amatore, quaeque ipsa tumentibus labiis huic inusserit? Certe quando civili judicio agitur pro thori separatione obtinenda, docent interpretes juris romani mulierem ex sola osculatione de adulterio convictam haberi, et amittere dotem.

VII. Cur adulterium turpe sit gravissimumque flagitium?

Age nunc, videamus quantum facinus sit adulterium. Recte illud turpe natura esse *J. C. Ulpianus* pronunciavit. (*Dig. lib.* 50. *tit.* 16. *leg.* 42.) Nam sacris naturae dictatis vel maxime refragantur extranei amores, amplexusque alieni, quibus illa animorum corporumque conjunctio dirimitur, quam ipsa introducto matrimonio ad humani generis propagationem, mutuumque sexuum adjumentum sanctam, intemeratamque voluit preseverare. Quid quod? nullum fortasse est flagitium, quo publica privataque pax vehementius perturbetur, quam adulterium. Constat enim per labem propri thori virorum animos adeo exasperari, ut ii flagrantes odio totis familiis exitium interminentur, civitates distrahant in seditiones atque tumultus, et gentem suam universam aliquando provocent ad ultionem, (V. *Brissan. lib. sing de adult.*) bellumque alteri genti inferendum incendant, ut memoriae proditum est de Graecis, qui raptam adulteratamque *He-*

lenam armis, Trojaeque dissidio ulti sunt. Praeterea non ne uberrimam parere solet scelerum messem uxoriae pudicitiae prostratio? Hinc enim incesta oritur seminum commixtio, suppositio adulterinorum, morum corruptio; hinc insidiae pullulant caedesque, (1) hinc demum familiae probro, civitates dedecore afficiuntur. Quod si non tam civilia instituta, quam naturae leges consulantur, liquebit parem in conjugii fide servanda esse debere virorum ac mulierum conditionem, neque has solum, sed illos quoque peccare furtivis amplexibus debacchantes. An non natura ipsa damnantur vagi, vel occulti illorum amores, qui belluarum instar uni explendae intenti venereae cupiditati, hac expleta suarum obliviscuntur sociam voluptatum, fructusque negligunt insontis amoris? Quod apud omnes christianos longe damnabilius esse comperitur, quorum vera castissimaque religione matrimonium a naturali constitutione, et civili contractu ad sacramenti sanctitatem, atque amplitudinem divinitus est evectum.

---

(1) Quae maleficia secum trahat uxoria impudicitia graphice describit *Auctor rhetor. ad Heren. lib.* 4. Enim vero olim M. *Catonis* dictum hujusmodi laudabatur, *nullam adulteram non et veneficam esse*, quod tristis persaepe experientia confirmat.

VIII. *Quibus poenis jure canonico rei adulterii plectendi?*

Severissima erat vetus ecclesiae disciplina adversus prophanos temeratores sacramenti matrimonii: publicae enim poenitentiae, et quidem diuturnae gravissimaeque ii subjiciebantur. (*Can.* 23. *quaest.* 1.) Qui autem in adulterio perseverassent, ab episcopis excommunicabantur, ut tandem aliquando resipiscerent: quod novissime praescriptum est quoque a s. Synodo tridentina, quae sanxit, (*Cap.* 8. *sess.* 24. *de refor.*) ut episcopi eos omnino excommunicatione percellant, quos ter ante facta monitio non everterit a turpi adulterii consuetudine. Clerici autem, si ausi sint se tanto scelere inquinare, deponi debent, et in monasterium detrudi ad perpetuam poenitentiam agendam: quod tamen haud usu frequentari testantur nonnulli rerum criminalium scriptores, (*Panimol. decis.* 24.) dolentque nunc clericos adulteros poena arbitrio judicis infligenda coerceri. Postremo circa foeminas adulterii reas jus canonicum sequutum est sanctiones justinianeas, quarum mox meminimus, statuitque, ut, (*Cap. Gaudemus de conv, conjug.*) eae in monasterium detrusae, (1) ibi maneant

(1) Cum experientia compertum sit minus decere, remque esse periculi plenam, si mulieres adulterae, caeteraeque se passae a viris corrumpi, in monasteria detrudantur, atque honestis virginibus consocientur; idcirco ubique fere constituta sunt re-

flagitium suum perpetua poenitentia expiaturae, nisi a maritis reposcantur.

IX. *Et quae eosdem poenae maneant jure civili?*

Nullum fere est delictum, in quo severe puniendo tantopere sibi leges consenserint priscarum gentium, quam crimen adulterii. Ac ut caeteras omittam, nemo est qui ignoret usque ab initio apud Quirites *Romuli* ipsius lege marito datam fuisse potestatem adulterii convictam uxorem, cognita prius coram propinquis caussa, necandi. (V. *A. Gell. lib.* 10. *cap.* 13.) Sed quousque Romae viguit antiqua vitae probitas ac disciplina, rara admodum erant adulteria, quae morum undique gliscente licentia frequentissime committi coeperunt. Hinc celeberrima lege julia ab *Augusto* lata ad munimentum pudicitiae, omneque compescendum genus propudiosae libidinis, praecipue actum est de adulterio. Quaenam poena maculosum hujusmodi nefas maneret, non admodum liquet. Certe eam non usque ad ultimum protractam supplicium, sed relegationem, puta, fuisse tam historiarum monumentis probatur, quam colligitur etiam ex pluribus locis, qui adhuc prostant in jure justinianeo. (V. *Matth. ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3.

---

ceptacula hujusmodi mulierum, ubi regularem poenitentemque vitam ducant; sin minus cogendae sunt solum vertere. V. *Van-Esp. jur. eccles. part.* 3. *tit.* 4. *cap.* 4.

cap. 2.) Re enim vera constat legislatorem ipsum *Augustum* filiam, et neptem adulteriis famosas relegasse; et cognoscente imperatore *Trajano* *Gallita* quaedam tribuni uxor ob adulterium cum centurione commissum una cum adultero secundum legem Juliam relegata est. Quare eruditiores juris civilis interpretes a communi doctorum recessere opinione, qui *imperatoris Justiniani* fidem temere sequuti (§. *Item lex Jul. Inst. de pub. jud.*) tradiderunt lege Julia in adulteros gladii poenam indictam fuisse. Verum posteaquam senescentem juliam legem rursus, sed nullo fructu, tulit *Domitianus* (1), quippe qui ut ejus auctor ipse *Augustus*, deorum adulteria lusisse credebatur; haud raro facti gravitas a principibus capitalem poenam expressit in reos adulterii. In dies vero ingravescens morum corruptio, et adulterandi libido in caussa fuit, ut imperatoriis constitutionibus capita-

---

(1) Sane mirabitur *Domitianum* tanto apparatu legem renovasse de adulteriis, et severa adversus pudicitiae temeratores judicia exercuisse, qui legerit apud *Svetonium* eum omnium libidinum coeno turpissime inquinatum fuisse. At vero simul saeculi licentiam vehementer oportet mirari, quo stupra atque adulteria pro lusu habebantur, ut *Domitiano* adulaturus cecinit *Martialis lib. II. Epigr. VI*

Lusus erat sacrae connubia fallere taedae,
Fusus et immeritos execuisse mares:
Utraque tu prohibes, Caesar, populisque futuris
Succurris, nasci quod sine fraude jubes.

lis poena (1) in adulterii crimen praescriberetur, nisi, quemdamodum non immerito suspicatur doctissimus *Cujacius*, (*Obser. VI.* 11. *et* 19.) quae in iis leguntur de poena capitali a *Tribuniano* adjecta sint, atque sumpta ex posteriori *imperatoris Constantini M.* lege. Nam ambigi nequit, quin Constantinus exemplo juris Mosaici, quo poena mortis in adulteros diserte imposita erat, gladio ultore violatam matrimonii fidem, sanctitatemque puniendam esse jusserit: (*Cod. lib.* 9. *tit.* 9. *leg.* 30.) quod *Justinianus* pro maribus hujusce criminis reis confirmavit; sed gladium a tenera mulierum, quae fidem conjugalem violaverint, cervice removit, voluitque solum, ut eae verberibus caesae detruderentur in monasterium, facta viris potestate easdem, si vellent, intra biennium inde revocandi, et rursus recipiendi in geniale thorum: (*Novel.* 134. *cap.* 10.) quo tempore transacto tandem ipsas et habitu monastico amiciri praecepit, et monasterio in prepetuum mancipari.

---

(1) Constat jur. Mosaico tam in marem, quam in foeminam reos adulterii poenam impositam fuisse extremi supplicii. *Levitic* 20. 10. *Deuteron.* 22. 22, quod receptum quoque fuit apud alias gentes, scilicet Lydiis, Arabes, Gothiis, Longobardis, Burgundiones visum adulteros morte punire. *Aelian. lib.* 12. *Procop. lib.* 1. Aegyptii non morte quidem, sed plagis adulterum afficiebant; adulterae vero truncabant nasum, ut qua parte maxime placuisset, ea fieret deformissima.

X. *Sequitur enumeratio hujusmodi poenarum, ubi de amissione dotis.*

Caeterum praeter hactenus relatas aliae quoque poenae jure civili manent eos, qui se adulterii scelere obstrinxerint. Nam primum qui adulterii damnantur infames fiunt, et privilegiis privantur hominum integrae frontis: (*Dig.* 48. *tit.* 5. *leg.* 24.) hinc eis interdictum dicere testimonium; et mulieri, ut indignae aufertur, quod ipsi ab adultero relictum esset. Deinde vero de adulterio damnati sustinent jacturam bonorum. (*Dig. lib.* 34. *tit.* 9. *leg.* 13.) Ac constat sane etiam ante latam legem juliam uxori adulterae partem dotis ablatam esse, quae cederet lucro mariti: sed post legis illius rogationem mulieres adulteras placuit dimidia dotis parte multare. Tandem *imperatorum Theodosii, et Valentiniani* constitutione universa dote mulieres privatae sunt, eaque marito addicta, (*Cod. lib.* 5. *tit.* 7. *leg.* 9.) nisi profectitia dos sit, aut adventitia, et quidem data ab extraneo, qui expresse caverit facto divortio dotem sibi reddi. Antiquitus cum in viri potestate es-

---

Apud veteres Germanos, ut narrat *Tacitus de mor. Germ.* poena praesens et maritis permissa Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit publicatae enim pudicitiae nulla venia: non forma, non aetate, non opibus adultera alium maritum invenerit.

set uxorem adulteram aut publici judicii ream facere, aut civiliter convenire, actione nempe de moribus; poterat ille civili judicio dotem adipisci. Sed postquam *imperator Justinianus* constitutione sua actionem de moribus sustulit, (*Cod. iisd. lib. et tit. leg. ult.*) cum sola criminalis injuriae persequutio viro pateat; dotem non aliter ipse adsequetur, quam si criminaliter agat. (1) Nec solam dotem noviisimo jure Justinianeo lucratur maritus, sed tantum ex paraphemiis, quantum respondet tertiae parti dotis; retinebitque praeterea donationem propter nuptias (*Novel.* 117. *cap.* 8. *et.* 10.) Reliqua vero universa mulieris substantia deferretur monasterio, in quod detrusa fuerit, nisi liberi supersint, quibus bes vel ascendentes, quibus triens bonorum addicitur. Quod si adulterii reus vir evaserit, tunc uxor praeter suam dotem, et donationes propter nuptias, tantum ab illius reliquis bonis accipiet, quantum patet tertia pars donationis: nam caetera bona sibi vindicat fiscus, (*Gudelin. de jur. nov. lib.* 5. *cap.* 18.) quando non extent descendentes ad tertium us-

---

(1) Sed totam ne dotem jure romano, an dumtaxat certam dotis partem sibi olim retinuerit maritus non admodum liquere tradit *Matthaeus*; qui tamen videtur existimare sextam solum partem huic concessam ob graviores mores uxoris, nempe adulterium. Igitur quod *Horatius* ait: *cruribus hic metuet, doti deprehensa etc.* tropica locutione dictum censebimus, qua totum ponitur, pars intelligitur.

que gradum, nec non ascendentes, qui fiscum excludunt.

XI. *Quid municipalibus legibus, quidve moribus nunc receptum in puniendo adulterio.*

Quod pertinet ad leges, moresque hodiernos plerarumque Europae gentium, constat illis partim magnopere mollitas, partim vero poenas adulterii jure civili indictas penitus esse sublatas. Nunc enim viri quoque adulterii abeunt immunes a poena gladii, quam imperator Justinianus vigere edixerat pro virili sexu (§. IX.); iique ut plurimum aere, quandoque exilio, aut aliter extra ordinem coercentur. (V. *Jul. Clar.§. Adult. n.* 7.) Foeminae autem haud continuo detruduntur in monasterium; sed solent plerumque fustibus corripi, aut in exilium agi. (1) Alicubi quidem, veluti apud nos, veteres poenae rursus indictae sunt in crimen adulterii. Sed eo ubique fere pervenit morum corruptio, ut recentiorum quoque legum severitatem vicerit. Hinc ortae tot gravissimae scriptorum querelae de remisso rigore adversus

---

(1) Sed nullatenus in mulieres adulteras soeviendum nolunt *Carpzov. Pract. rer. crim. part.* 2. *quaest.* 61. *et ibi Bohemer.* si maritus post initas nuptias impotens forte evaserit, vel ob supervenientem senilem aetatem vim amiserit coeundi; multoque magis si pervicaciter se abstinuerit a conjugali officio cum terete et juvencola uxore exercendo.

adulteros; nec desunt, qui monent christianarum rerum publicarum rectores, officio suo eos graviter deesse, si adulteria sinant abire impunita, (V. *Matth. ad. lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *cap.* 2. *n.* 4.) negligantque poenarum terrore impudicam nationem arcere a matrimonii sanctitate violanda. (1) Ego vero haud diffiteor rursus oportere acrioribus aliquanto, quam nunc fit, poenis procacium muliebrum, quarum ubique messis est satis ampla, licentiam comprimere, et matronalem simul pudicitiam a virili audacia tutiorem praestare. (2) At haec omnia, ut efficacius certiusque assequi possit, necesse est simul publica auctoritate curare, ut faciliores

---

(1) Apud nos constitutione Xisti PP. V. alia constitutione deinde *a ven. pontif. Innocentio XI.* confirmata capitalis poena diserte denuo sancita est in crimen, reosque adulterii: quod tamen in judicio numquam observatum esse de suo aevo *Farinaccius*, et de huic nostrae propiori aetate *Ursaya* testantur.

(1) Certe mulctam, quae usu caepit frequentari adversus adulteros apud plerasque Europae gentes, imparem prorsus tanto flagitio poenam esse nemo non intelligit. Ac bene notavit *Alciatus in Leg. probrum Dig. de V. S.* in civitatibus male institutis majorem pecuniae, quam morum haberi rationem; fures laqueo strangulari, adulteros mulctari pecunia. Recolentur quae paullo supra animadvertimus (Par. II. Cap. I. §. V. not. 1.) de doctrina Filangerii aliorumque recentissimorum scriptorum circa venereorum facinorum poenas.

civibus ad nuptias ineundas aditus pateant, ut mitior leviorque reddatur connubiorum conditio, ut denique accuratior castiorque sit cum publica, tum domestica educatio, unde cives arripiunt mores suos. Ut enim cecinit sapienter *Horatius*, (*III. Od.* 24.)

Quid leges sine moribus
Vanae proficiunt?

XII. *De jure occidendi*.

1. Sed ad jus civile redeamus quo si pater, si maritus, si cognati injuriae magnitudine perciti, justique doloris impatientia victi reorum sanguine conjugalis thori labem ulti fuerint; id extra crimen, atque animadversionem prorsus erit. Ac initio quidem vel *Romuli* ipsius lege cautum *adulterii convictam vir et cognati uti velent necando.* (V. *Dionys. Halicar. lib.* 2.) Sed postea lex julia hujusmodi indefinitam potestatem aliquantisper coercuit. Nam ea patri dumtaxat, maritoque datum est praesentem poenam irrogare, non matri, non avo, reliquisque cognatis. Ac patri quidem, qui filiam in potestate habet, adulterum vel domi suae, vel generi deprehensum occidere licet, dum tamen simul occidat filiam: non enim potest adultero caeso parcere adulterae. At vero nequit maritus quemlibet interficere, sed vilem solum personam, veluti lenonem, arenarium, libertum suum etc. nec alibi quam domi suae in adulterio deprehensum; ei vero fas non est uxorem necare: adultero autem occiso, statim ipse jubetur uxorem dimittere. Diversi inter patrem, et maritum juris ratio in promptu est. Nam patria

charitas mite consilium pro liberis plerumque capit; at mariti impetus, pietatis ut plurimum expers, refraenandus erat. Quod porro vix permittitur patri in filiam ejusque adulterum, atque in istum marito; id porrigendum non est ad internuncios etiam, et ministros adulterii, qui, nisi vim faciant, occidi non debent. Sic quoque patri, et marito occidere tunc solum licet, quando reos in ipsa turpitudine deprehenderint; non vero in praeludiis, praenunciisque flagitii. Nam triste nimis, ac exemplo grave est privatis ferrum porrigere, quo suas ipsi injurias ulciscantur. Itaque legis juliae permissionem oportet, quo fieri potest arctius cohibere, strictiusque interpretari. Sed si in vindicanda matrimonii fide violata nimis indultum fuerit dolori, limitesque legis juliae sint praetergressi; vix, ac ne vix quidem fieri poterit locus extra ordinem animadvertendi in interemptores.

2. Caeterum quibus jure civili licet occidere, multo magis debet intelligi permissum alia quavis deprehensum in adulterio afficere contumelia, non tam verbis inusta; levior enim foret pro admisso, quam re et manu illata, ut si quis pugnis vel loris concidatur, nudus exigatur domo, aut simile quidpiam coactus sit sustinere. (1) Quis sane non percipit cum lex

---

(1) Multa occurrunt apud latinos scriptores exempla illorum, quibus fraudi non fuit irae indulsisse, et non uno contumeliae genere affecisse in adulterio deprehensos V. *Valer. Max. Mem.*

permiserit quod plus est, nempe interficere, videri etiam permisisse quod est minus, scilicet habere ludibrio.

XIII. *De divortio.*

1. Praeter ea, quae huc usque narravimus, moechis imminere pericula poenasque, ex adulterio unius conjugis potestas defertur divortium faciendi. Divortium, ut tradunt jurisconsulti romani vel a diversitate mentium dictum est, vel quod diversas in partes eunt, (*Dig. lib* 50. *tit.* 16. *Leg.* 191.) qui distrahunt matrimonium. Et jure quidem civili divortium solemnem praesefert matrimonii dissolutionem eo animo factam, ne divertentes unquam ad prius vitae consortium reverterentur. Lex julia viris necessitatem imponit uxorem in adulterio deprehensam dimittendi; alioqui lenocinii damnabantur; nisi non tam consilio, quam taedio judiciorum, ac negligentia proprii pudoris inultam reliquerint

---

lib. VI. quorum quidem varios tristesque casus graphice describit suo more. *Horatius lib. I Satyr.* 2.

Hic se praecipitem tecto dedit : ille flagellis
Ad mortem caesus, fugiens hic decidit acrem
Praedonum in turbam ; dedit hic pro corpore nummos
Hunc permixerunt calones; quin etiam illud
Accidit, ut cuidam testes caudamque salacem
Demeteret ferrum. Jure omnes: Galba negabat.

uxoris libidinem: (*Dig. lib.* 48. *tit.* 5. *Leg.* 3.) quod etiam facere cogitur maritus, ut supra adnotavimus, qui adulterum occisit, ne majorem vindictae, quam honestatis rationem habuisse videatur. Quin immo fas non erat viro accusationem adversus adulterum, vel uxorem instituere; nisi hanc ante dimiserit. Verum uxori ob laesam a viro conjugalem fidem accusationem adulterii adversus eum instituere non licebat, (1) solum poterat ipsa actione injuriarum petere divortium. (*Cod. lib.* 9, *tit.* 9. *leg.* 1.)

2. Jure autem canonico etiam caussa adulterii divortium fieri permittitur, non quoad vinculum, ut ajunt, sed dumtaxat quoad thorum, nimirum incolumi matrimonio, quod nisi quam morte nunquam solvitur, secessio tantum fit inter conjuges a convictu, cohabitione, omnique conjugali societate. Nec canonicae leges ullum statuunt discrimen inter maritum et uxorem, (*Can.* 32. *quaest* 5.) sed utique par jus tribuunt divertendi ab altero conjuge adultero. Hac solum re ab uxore differt maritus, quod

(1) Quamvis periniquum videatur, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat; tamen romanae leges voluerunt mulieres extorres esse a jure maritos de adulterio accusandi. Iis enim legibus longe gravius, et exitialius illarum censetur esse peccatum: aliunde vero quotidie fere perstreperent fora uxorum quaerelis, ut accusationibus in viros suos; nisi fraenum impositum fuisset muliebri impotentiae. V. supra §. V. not. 1.

iste cogitur illam non occulti, sed pervagati in vulgus adulterii ream dimittere. (*Cap.* 3. *de adult.*) ne turpis patientiae suspicionem ingerens aliis caussam praebeat offensionis.

CAPUT IV.

De lenocinio.

I. *Quid sit lenocinium, et quando committatur?*
II. *Quinam de hoc crimine teneantur?*
III. *Quando simplex, quando qualificatum dicatur lenocinium?*
IV. *De poenis lenonum romano jure praescriptis.*
V. *Quam flagitiosa, exitialisque ars sit lenocinari; ubi quid moribus obtineat circa lenocinantium poenas.*
V. *Qua ratione possit lenocinii crimen probari?*

I, *Quid sit lenocinium, et quando committatur?*

1. Etsi homines, quos in illicitam venerem rapit coeca libido, satis industria ingenioque ut plurimum valeant in procuranda ratione, qua effraenas suas cupiditates possint [explere non adeo tamen frequentia forent stupra, atque adulteria, nisi haec plerumque aliena opera conciliarentur. Jam vero qui suppetias ferre veniunt impotenti aliorum impudicitiae, et commodum parant, praebentque peccandi, ii di-

cuntur *lenones*, (1) quoniam adolescentium animos deliniendo seducunt. (*Prisc. in* 4. *Isid. lib.* 10.) Eorum ars atque officium vocatur *lenocinium*, quod, si ut solet, quaestus caussa exerceatur, ingens praesefert flagitium, quo boni mores non violantur solum, sed etiam penitus evertuntur. Ac licet latiori sensu lenones mereant appellari quicumque consilio aut ope praesto sunt stuprare, vel adulterare cupientibus, iique sese magno dedecore obruant; nihilominus lenoncinii crimen, cujus in praesentia querimus, tunc solum contrahitur, cum quis alienam prostituit pudicitiam, ut ex turpi officio lucrifaciat. (*Farinac. qu.* 144. *n.* 68.) Quapropter ex proposito fineque lucrandi, quod intenditur a lenone, sic lenocinium constare docent rerum criminalium scriptores, ut eo deficiente, jam delictum evanescat, de quo nunc res est, (2) nisi agatur de exceptis quibusdam personis, quas paulio infra recensebimus.

2. Caeterum nihil interest fuerit ne pacto ex-

---

(1) Leno olim et in bonam partem pro mediatore accipiebatur *Isidoro* teste. *Justin, lib.* 2. *cap.* 3. „ *Praemissis lenonibus, qui hostibus parendi* „ *necessitatem imponerent.* „ Sic quoque lenocinii vox plures obtinebat significationes; sed ut plurimum ponitur pro exercitio lenonis, ut habetur ex *Ulpiano Leg.* 43. *Dig. de rit. nupt.*

(2) *Carpzov prax. crim. part.* 2. *quaest.* 71. *n.* 52. contrarium judicasse refert Scabinos Lipsienses, innixos peculiari censurae juris municipalis saxonici.

presso cautum de lucro, an tacite illud intelligatur conventum. Lucrum vero aeque potest in pecunia consistere, ac in alio quovis commodo et emolumento, quod ex lenocinio referatur. (*Bohemer. El. Jur. Crim. sect.* 2. *cap:* 30.) Quin immo etiamsi forte contigerit, ut neque consequi lucrum, neque commodo frui potuerit leno; tamen lenocinii crimen contrahitur. Hujusmodi quippe delictum non tam constat ex relato lucro, quam coalescit ex proposito fineque lucrifaciendi exercitio turpis officii.

3. Quid vero si lenocinium effectu caruerit, et adhibitae artes incassum ceciderint? Scilicet mulier rarae virtutis non tulit se nec promissis, nec muneribus, nec blandi sermonis illecebris a lenone expugnari, pudoremque solvere noluit, (1) aut casu aliquo nequivere lenocinio conciliata stupra atque adulteria ad exitum perduci; an tunc lenocinii crimen contractum commissumque esse videbitur? Nemo, arbitror, inficias ibit hoc etiam casu constare de crimine lenocinii. Hujusmodi enim facinus in turpi dumtaxat haeret lenocinandi exercitio, cui quaestus caussa data

---

(1) Mulier formosa et pudica, si credimus *Juvenal Satyr.* V. est

Rara avis in terris, nigroque simillima cigno.

At non desunt exempla mulierum, forma simul et pudicitiae praestantium, quae nonnulli collegerunt notissimi scriptores de tuenda gloria amabilioris sexus solliciti.

sit opera. Veruntamen tradunt *doctores* (*Cabal. resol. crim. cas.* 171. *num.* 15.) lenocinium quod caruit effectu non pro perfecto et absoluto, sed pro tentato solum incoeptoque reputandum esse, ac proinde extra ordinem puniendum.

II. *Quinam de hoc crimine teneantur?*

1. Rei sunt lenocinii primo, qui mulieres (idem intelligendum quoque de pueris) undique conquisitas dolis promissisque seductas apud se alunt, ut ex earum scortationibus lucrum capiant. Hi proprie dicuntur lenones, jam olim Romae in suo edicto a praetore infamia notati, et in quos *imperator Justinianus* tantopere invectus est. Nec refert, ut bene notavit *J. C. Ulpianus*, utrum principaliter hoc negotium gerant, an alterius accessione utantur, veluti si caupones sint vel stabulari, et mancipia talia habeant ministrantia, et occasione ministerii quaestum facientia. Deinde lenocinii delicto tenentur ministri omnes, internuncii, medii seu pararii alienarum libidinum. Tandem in lenocinii crimen incidunt qui scientes prudentesque connivent, dissimulant, qui suadent, opem praebent, vel, quod gravius est, alios impellunt ad turpia flagitia.

1. Atque ad hos postremos pertinet in primis maritus, (1) qui jure romano non solum cum

---

(1) Mariti conniventes suo dedecori, italice nominantur *Becchi contenti*, cujus appellatio-

pecuniam, vel quid aliud commodi retulit, obligationis puta liberationem, ex adulterio uxoris suae, leno juxta legem juliam dicitur ac reputatur; sed etiam quando deprehensam in adulterio uxorem retinuit, adulterum vero dimisit. (1)

3. His omnibus, qui hactenus enumerati sunt lenonibus proxime accedunt domum, agrum, vineam, balneum praebentes adulterio vel stupro; nec non scienter lenoni domum locantes, eumque cum primum qualis inquilinus sit suboluerint, non expellentes; qui quidem et ipsi lenocinii crimine irretiuntur.

---

nis originem referuntur *Ursaya instit. crimin. tit. de adult. et Amoen. de del. et poen. tit.* 9. Eos *Juvenalis* absolute *lenones* vocat *Satyr.* 1. *v.* 55. *et seq.*

„ Cum *leno* accipiat moechi bona . . .
„ . . doctus spectare lacunar;
„ Doctus et ad calicem vigilanti stertere naso.

(1) Non semper pro lenone habendus maritus, qui uxoris adulterium dissimulat, vel premit. Nam, ut prudenter animadvertit *Damouderus prax. crim. cap.* 92. „ et hoc singulis a natura „ recto dictamine insitum est, ut domesticos o- „ mnes, atque adeo uxoris propriae vitia tegant, „ et probitatem tueantur, sicubi possint, et va- „ leant. „

III. *Quando simplex, quando qualificatum dicatur lenocinium.*

1. Sed magni refert spectare, quam erga sua libidinosa mancipia personam sustineant qui lenocinantur. Hinc siquidem gravis exoritur, et maxime opportuna criminis lenocinii distinctio. (*Creman. de Jur. Crimin. lib.* 1. *par.* 3. *cap.* 6. *art.* 8.) Si enim qui non verentur lenocinari parentes sint, aut mariti mulierum, quas prostituunt; lenocinium *qualificatum* videbitur. quod jure ac merito censendum est quoque de lenocinio ab iis exercito, in quos civilibus institutis alienae tutandae et custodiendae pudicitiae peculiaris cura atque obligatio incumbit, ut tutores, pedagogi, magistratus. *Simplex* vero dicetur lenocinium, cui qui dant operam nullo cum personis, quas ad peccandum alliciunt, neque civili neque naturali vinculo obstringuntur.

2. Scriptores rerum criminalium contendunt oportere aliquem non semel tantum, sed saepe lenocinatum esse, ut de hoc crimine teneatur. (*Farinac. qu.* 144. *n.* 36. *De Angel. de delict. par.* 1. *cap.* 92. *n.* 16.) At si parentis vel mariti personam gerat qui accusatus est, tunc ultro assentiuntur ei fore delicto abscribendum; vel una dumtaxat vice lenocinium exercuisse. Ego vero pluries lenocinari nihil aliud esse arbitror, quam idem lenocinii crimen vicibus singulis repetere; tantum abest ut pervulgatae huic illorum scriptorum doctrinae calculum meum adjiciam. Ea enim non solum nulli legum auctoritati innititur, sed immo contra earumdem scopo

repugnat, viamque sternit bonis moribus currumpendis. Quare sive simplex fuerit lenocinium, sive qualificatum; semper censebitur contractum esse delictum, ubi quis vel semel alienam pudicitiam quaestus caussa prostituerit.

IV. *De poenis lenonum romano jure praescriptis.*

1. Antiquitus Romae lenocinium exercebatur impune. Nam veteres illi boni, ac sapientes Romuli nepotes satis poenarum adversus lenones, lenasque esse putabant in ipsa professione turpissimi officii. (1) Hinc tamquam infames personae a *praetore* in suo edicto notati ab accusando, ac testimonio dicendo repellebantur. (*Dig. lib.* 2. *tit.* 2. *leg* 4.) Quin immo omnia fere jura civibus integrae frontis communia ipsi denegata constat exemplo *Q. Metelli praetoris*

---

(1) Quidquid honesti erat Romae adeo abhorrebat a lenonibus lenisque, ut *Plautus in Corenl. Act. IV. Scen.* 2. *vers.* 13. *et seq.* scribere non dubitaverit.

Idem genus est lenonium inter homines, meo quidem animo.
Uti muscaeque, culicesque, pedesque, pulicesque
Odio, et malo, et molestiae: bono usui estis nulli,
Nec vobiscum quisquam in foro frugi consistere audet;
Qui constitit, culpant eum, conspuitur, vituperatur:
Eum rem fidemque perdere; tametsi nihil fecit, ajunt.

Urbani, qui *Vecilio* cuidam lenoni bonorum *Juventii* possessionem secundum tabulas denegavit. Nam, ut scripsit *Valerius Max.*(*rer. mem. lib. VIII. cap.* 7.) existimavit vir nobilissimus et gravissimus fori, ac lupanaris separandam esse conditionem; nec aut factum illius comprobare voluit, qui fortunas suas in stabulum contaminatum projecerat; aut huic tamquam integro civi jura reddere, qui se ab omni honesto vitae genere abruperat. Interea tamen maritus, quem lenocinii turpitudo collutulabat, lege julia coercebatur poena adulterii, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *Leg.* 2.) quemadmodum et reliqui omnes, qui suaserint adulterium vel stuprum, qui adulterandi commodum praebuerint, qui opem tulerint hujusmodi flagitiis operam dantibus; quique dolo curaverint, ut vir foeminave in adulterio deprehensi pecunia, aliave ratione se redimerent.

2. Sed lenocinii licentiam, quae sub paganis imperatoribus (1) Romae late gliscebat, sequuti principes, qui verae castissimaeque christianae religioni nomen dedere severissime coercuerunt. Primus imperat. *Constantinus M.* legem tulit, (*Cod. Theodos. Leg.* i. *tit. de rapt. virg.*) ut nutricibus puellas earum custodiae traditas ad se prostituendum instigantibus „ meatus oris et „ faucium, quibus prophana hortamenta pro-

(1) De *Tiberio* tamen, quod vehementer miireris, refert *Svetonius in Tib. c.* 35. et 44. eum exilio multasse qui lenocinii conditionem profiterentur.

„ tulerunt, liquentis plumbi ingestione occlu-
„ deretur. „ Postea *Imperatores Theodosius et Valentinianus* Constantini sanctionem renovantes patria, dominicaque potestate privarunt parentes, et dominos filiarum ancillarumque prostitutores; concesso interea cuilibet jure et in libertatem vindicandi. (1) Tandem interdictum penitus est a laudatis imperatoribus lenocinii exercitium, (*Cod. lib.* 1. *tit.* 4. *leg.* 12. *lib.* 11. *tit.* 40. *leg.* 7.) cui qui dederit operam, si humilior, coercitus in metallum damnaretur, si honestior bona et dignitates ammitteret sive militares.. De publicis lenonibus egit quoque ex professo *imperator Justinianus*, imitatusque priscam *Solonis*, (*Prat. jur. pr. vet. ad leg. Solon* 79.) Atheniensium legislatoris, severitatem, eos jussit capite puniendos esse: quod extremum supplicium maritos quoque voluit sustinere quaestus caussa uxorum copiam aliis clanculum permittentes. (*Novel.* 14. *et* 134.) una

(1) Quod persequutionum aestu fervente ludibrii genus frequenter imminebat christianis mulieribus, ut ad postribula amandarentur; illo domini pagani utebantur odio christianae religionis jam late triumphantis; ut ancillas christianas in lupanaria seu lustra detruderent. Sed *imperat. Constantius* tantam labem detersit, facta ecclesiasticis viris potissimum, et cuilibet christiano homini potestate ancillas a gentilibus dominis prostitutas redimendi soluto pretio quibus necessitatem imposuit illas vendendi. *Leg.* 1 *Cod. Theodos. de lenon. ubi Gothofred.*

cum scelestissimis tanti flagitii parariis, atque administris.

V. *Quam flagitiosa, exitialisque ars sit lenocinari: ubi quid moribus obtineat circa lenocinantium poenas.*

Nemo vir probus, ac frugi non censebit in quacumque bene instituta civitate sedulo esse curandum, ne lenocinii licentia gliscat; cavendumque, ut a flagitiosi officii exercitio infames homines, vilesque mulierculae gravibus indictis poenis arceantur. Bene sapienterque J. C. *Ulpianus* aeque foedum pronunciavit esse flagitium proprio corpore quaestum facere, ac exercere lenocinium. (*Dig. lib.* 43. *tit.* 2. *leg.* 43.) Quin immo si turpe omni se collutulare libidinum coeno; nonne longe turpius debet videri dare operam, ut potervis viris, procacibus foeminis, impuris adolescentibus, ratio, atque opportunitas constet effraenes suas explendi cupiditates? Ac certe sancta lenocinio pudoris solvuntur jura, innocentes inficiuntur animi, corrumpuntur boni mores, universa civitas dedecore obruitur, ac ut vere de se dixit ille apud *Terentium*, (*Adelph. Act. II. scen.* 4.) *Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium; Perjurus, pestis.*

2. Verum enim vero romanorum principum, ac praesertim *imperat. Justiniani* vigilantia, atque severitas in damnandis lenociniis, compescendisque lenonibus, neque diu, neque magnopere profuit. (*Lib.* 5. *sent. qu.* 68.) Quippe *Julius Clarus* testatur poenam capitis esse obroga-

tam sive hujusmodi delicti frequentia, sive corruptione morum, lenonesque nunc extra ordinem exilio, puta, aut publica fustigatione judicum arbitror puniri. Ac prudenter ab *Amoeno* animadversum est debere judices ex diversis personarum, quae lenocinatae sint, et ipsius lenocinii circumstantiis poenas in reos exasperare, ut in maritum vi minisque uxorem ad sui copiam aliis faciendam adigentem (1), vel in eos, qui pueros supposuerint alienae libidini, (2) caeterosque huius furfuris nebulones. Apud nos decreto *Pauli Papa IV.* lenones puerorum, virginumque invitarum, quemadmodum et suasores ministrique delicti vita multari sequuto flagitio; secus vero relegari jubentur: scienter lenonibus domos locantes, dominio aedium privandi, coercendique pecuniaria poena. Hujus pontificii decreti summa translata est in edicta perpetua *Praefecti Urbis*, quibus poena mortis, et confiscatio bonorum omnium indicitur lenonibus lenisque, ac reliquis, qui pueros virginesque seduxerint, si crimen perfectum sit;

---

(1) *Cabal. cas.* 171. *n.* 9. narrat „ quod in A-« lemania lenones uxorum insidentes asino ver-« sa facie per universam civitatem turpiter cir-« cumducuntur, acclamantibus seguacibus, *sic fit lenonibus*.

(2) Mediolani lenonem puerorum sententia senatus recte suspensum, combustumque fuisse idem testatur *Amoenus Follerius* apud *Gabal.* loc. cit. refert patrem consuetum filiae lenocinari flammis consumptum.

eo imperfecto lenae fustigatione, et exilio, lenones damnatione ad triremes in septennium coercentur. At patrem, matrem, maritum, qui filiae vel uxori non erubuerint lenocinari, morte plectendos esse edita constitutione *Xistus V.* sanxit, sed quam infligendam requiri vult *Ursaya,* (*Instit. Crim. lib.* 3. *tit.* 5. *numer.* 102) quod uxor filiaeque pluries a parentibus, ac marito prostitutae fuerint.

VI. Qua ratione possit lenocinii crimen probari?

Quemadmodum lenocinii crimen in judicio probetur omnes fere silent rerum criminalium scriptores. Sed illud difficillime probari posse, ut contingit in venereis delictis, quibus sternit viam, monet *Amoenus;* a quo proinde traditum est lenocinium non aliter, quam praesumptionibus, conjecturisque probari. (*de del. et poen. tit.* 9. §. 4, *n.* 9.) Quod non est diffitendum praecipue locum habere in probando lenocinio mariti, qui simulans stertere vigilanti naso, nec omnibus dormiens; quaestus tamen caussa patitur procos ad uxorem suam accedere. Caeterosque autem sive domesticos sive extraneos lenones seductae accusatio in criminis suspicionem adducet, aliorum opportuna testimonia, (1) qui rem noverint, viderint, audiverint, convincent,

---

(1) Edicta perpetua, vulgo *bandi generali* praefecti Urbis §. 115. declarant, quod ex testimoniis puerorum virginumque lenocinio seductarum pro-

propria denique confessio damnabit. Illorum vero crimen, qui palam mulieres prostituunt, et meretrices habent venales, satis probatur infamia facti, qua vulgo laborant, multis experimento comperta. Caeterum lenocinii probatio magna ex parte pendet a probatione stupri vel adulterii, quod illo conciliatum confectumque arguatur. Quandoquidem communi interpretum juris civilis doctrina in foro recepta, de qua supra (§. IV.) meminimus, si lenocinium, effectu caruerit, nec stuprum vel adulterium sequutum sit, illud magis tentatum, quam admissum perfectumque crimen reputabitur.

CAPUT V.

De incestu.

I. *Notatio nominis, definitio criminis.*

II. *Quando jure naturali, seu moribus gentium, et quando jure civili committatur incestus?*

III. *De hujus flagitii turpitudine, atque nimprobitate.*

IV. *Quibus poenis canonico civilique jure incestuosi sint afficiendi?*

V. *Quid usu fori, quidve nostris peculiaribus legibus receptum circa hujus criminis reos?*

---

batio criminis in judicio satis constabit. Quod an stare possit, consulere oportet quae superiori libro late exposita sunt.

VI. *Cur temperandae, aliquando etiam remittendae incestuosis poenae?*

I. Notatio nominis, definitio criminis.

1. Sed e diverticulo redeamus in viam, caeteraque properemus exponere flagitia, in quae homines rapit effraenis, ac nefaria libido. Et hoc quidem capite *de incestu* agamus, quod nomen scriptores nonnulli a cesto (1) derivant, id est cingulo veneris, quo in honestis nuptiis antiqui utebantur, ad mutuum inter conjuges conciliandum amorem. Turpes enim nuptias ideo incestas dici observat vetus *Statii Scholiastes* (*ad lib. II. v.* 283. *Thebaid.*), quia in iis cingulum illud non adhiberetur, tessera legitimarum nuptiarum. At *Latini* incestum non solum vocabant crimen, de quo nunc tractare instituimus; sed hujusmodi nomen ad alias quoque res transferebant: idemque incestare apud eos erat, ac polluere et impurare. (2) Hoc sensu *imperatores*

---

(1) Fuit cestus cingulus ille pulcherrimus, picturatus, efficax ad illectamenta Gratiarum et Amorum, quo Martem a Venere, ut a Junone Jovem sibi conciliatos poetae fabulantur. *Martial. lib. VI. Epigr.* 13. Sed potissimum cestus dicitur zona illa, qua nova nupta nuptiarum die praecingebatur, a sponso solvenda, unde apud Latinos derivata phrasis: *zonam solvere.*

(2) Plures extant latinorum scriptorum loci, in quibus vox incestus adhibita hujusmodi sensu occurrit. *Livius lib. I. Hist. Plaut. in Poenul. Tacit.*

Gratianus, *Valentinianus*, et *Theodosius* oculos exercitus incestare dixerunt (*Cod. lib.* 12. *tit.* 36. *leg.* 12.) milites, qui in ejus conspectu denudati prope fluminum ripas se lavaverint. Ego vero Festo potius fiderem, quo auctore incestus a Graeco verbo discendit, quo verbo scelus gravissimum et inexpiabile designatur. (V. *Matth. ab lib.* 48. *dig. tit.* 3. *cap.* 6.)

2. Re enim vera est incestus personarum, inter quas alioqui non erat futurum legitimum matrimonium, conjunctio ac venerea commixtio contra pudorem, et reverentiam sanguini debitam. (*Dig. lib.* 23. *tit.* 2. *leg.* 39.) Matrimonium autem stare non potest inter consanguineos, et affines; qui proinde si audeant simul nefarie concumbere, incestu se conscelerant. Nec refert ex justis nuptiis cognatio descendat, an non, aut ex servili contubernio. Contra vero quamvis personae, inter quas civilis vel spiritualis cognatio intercedit, impediantur contrahere nuptias; tamen non haeret in eis, si simul concumbant, crimen incestus; quoniam hujusmodi cognationes non introduxit natura, non sanguinis commixtione sunt conglutinatae, sed a civilibus canonicisque legibus prudenter opportuneque naturalis cognationis instar invectae.

---

lib. VI. Histor. sed notissimus est sequens *Virgilii Aeneid. lib. VI.*

Praeterea jacet exanimum tibi corpus amici,
Heu nescis totamque incestat funere classem.

II. Quando jure naturali seu moribus gentium, et quando jure civili committatur incestus?

1. Incestus porro non solum illicito matrimonio contrahitur, sed etiam esse potest cum stupro vel adulterio conjunctus, veluti si consanguinea ineatur adhuc virgo, vel quae alteri nupta sit. (*Damohoud. prax, crim. cap.* 194. *n.* 5.) Utroque casu vel jure naturae, et moribus gentium incestus committitur, vel jure civili. Quasdam enim personas inter se commisceri ipsa prohibet damnatque natura, et omnium fere gentium consensu improbatur. Aliarum vero personarum venereae conjunctiones jure civili interdicuntur, et solo hominum placito sunt ad incestum relatae. (*Cujac. parat. cod. de inc. nupt.*) Committitur jure naturae, ac moribus gentium incestus inter ascendentes et descendentes in infinitum, atque inter eos, qui horum locum vel affinitate subeunt, vel adoptione. (*Instit.* §. 1. *de nuptiis*) Sic inter vitricum et privignam, quam *Ovidius* pene filiam appellat, inter novercam et privignum, ac adoptivum patrem atque adoptivam filiam incesta jure naturae est conjunctio; nec non inter socrum et nurum, socrum et generum, (1) quoniam hi omnes imitantur liberos,

---

(1) Eleganter, gravissimeque *Tullius* matris A. *Cluentii* nuptias cum genero sic insectatur *Orat. pro Cluent. cap.* 5. „Nubit genero socrus nullis „ auspiciis, nullis auctoribus, funestis ominibus „ omnium. Oh mulieris scelus incredibile, et „ praeter hanc unam, in omni vita inauditum!

atque parentes, quarum quidem personarum simulacrum etiam, ut eleganter scribit *Gravina* noster, naturali honestate munitur. (*Dig. lib.* 23. *tit.* 2. *leg.* 14.) At jure civili incestus committitur inter caeteros cognatos, atque affines, veluti cum amita, matertera, cum fratris vel sororis filia; (1) cum quibus tamen Romae olim quandoque nuptias permissas fuisse liquet ex divalibus constitutionibus, quas *imperator Anastasius* solemniter abrogavit. (*God. lib.* 5. *tit.* 5. *leg* 9.)

2. Sed an fratrum sororumque conjunctiones natura interdixerit, vel gentium consensus, ac proinde num inter eas personas incestus jure na-

---

„ Oh libidinem effroenatam et indomitam, ob
„ audaciam singularem non timuisse, si minus
„ vim Deorum, hominumque famam; at illam
„ ipsam noctem facesque nuptiales; non limen
„ cubiculi, non cubile filiae, non parietes deni-
„ que ipsos superiorum testes nuptiarum! Perfre-
„ git, ac prostravit omnia cupiditate, ac furore:
„ vicit pudorem libido, timorem audacia, ratio-
„ nem amentia. „

(1) *Claudius imperator Agrippinae* amore incensus impetravit primus, ut justae inter patrueles fratrumque filias nuptiae in posterum S. C. declarerentur, quae in illud usque tempus habitae fuerunt incestae. Sed nemo imperatoris exemplum imitari sustinuit, praeter adulatorem equitem romanum unum. *Tacit. annal. XII* Quod jure postea *Domitiano* fratris *Titi* filia in matrimonium oblata fuit, ut narrat *Svetonius in ejus vit. cap.* 22.

turali prohibeatur, aut humanis tantum institutis, quaestio est perobscura, quaeque in diversa distraxit prudenter (*Matthaeus ad lib.* 48. *dig. tit.* 3 .c. 6.) quem semper honoris caussa nomino, mordicus contendit naturam ipsam fratrum sororumque amplexibus adversari; idque manifestare mores omnium fere populorum, qui se ab hujusmodi conjunctionibus sancte abstinuerunt, et confirmari poetarum tragoediis, sententiisque sophorum, (*Plat. de leg. lib. VIII.*) quibus traditum hujusmodi concubitus et Deo invisos, et hominibus funestos esse. Contra non desunt scriptores, qui haud plane demonstrari posse censent sororias conjunctiones naturali jure prohiberi. Secus enim genus omne *Adae* nepotum; unde nos etiam profecti, derivaret ex turpi illius liberorum, incestaque conjunctione.

II. De hujus flagitii turpitudine, atque improbitate.

1. Caeterum seu naturae praescripto, seu humanis institutis vetitus dicatur fratris sororisque concubitus; id certum est, scilicet, divinis positivis legibus illum sanctissime prohiberi. Quod enim propagandi humani generis caussa initio permitti potuisse videtur; hujusmodi deficiente necessitate non erat amplius ferendum. (*D. Aug. de civit. Dei lib.* xv. *cap.* 16.) Ac si paucissimas excipias gentes quarum moribus sororis lectus fratri patebat, ut de *Aegyptiis*, de *Persis*, de *Atheniensibus* memoriae proditum est; (1) con-

(1) *Assyrii* quoque nuptiis non abstinebant.

stat profecto communi reliquarum omnium nationum consensu, et civilibus institutis nuptias inter fratres sororesque, ac caeteros, qui ex latere veniunt, recte sapienterque vetitas fuisse. Conducebat siquidem maximopere ad publicam socialis vitae felicitatem, ut extraneorum conjunctionibus latius spargerentur civium amicitiae, ac sancta simul servaretur et incolumis domestica castitas, nec dulcia furta fraterno sub nomine tegerentur, ut apud *Ovidium* fratri *Cauno Biblys* respondit. (*Metamorphos. lib.* IX. v. 557.) At eas inter personas quae parentum liberorumque locum inter se obtinent, vetita est conjunctio communibus humani generis moribus, seu, ut bene exponit *Cujacius*, (*Com. ad leg.* 14. *Dig. de rit. nupt.*) jure naturali, quo praescribitur in matrimoniis inspiciendum esse pudorem. Pudet autem parentes, quos natura dedit fictores bonorum morum, castimoniaeque custodes innocenti liberorum animo insidiari, et mentem eorum corpusque corrumpere. Quid enim tam pugnat, quam conjugalis amoris familiaritas, et paterna auctoritas veneratioque filialis? Hinc nulla inter parentes, ac liberos existere potest; nisi absurda

---

Lucianus siquidem *de sacrif. Jovem*, scribit, cum *Junone* foedus conjugale percussisse Persarum et Assyriorum egibus. Sed etsi apud plerosque populos monstrosae hae conjunctiones in usu fuissent; tamen non quid ab ignorantiae, falsarumque religionum tenebris offusis placuerit; sed quid cum recta convenit ratione, cum divino naturali positivoque jure cohaeret considerandum, atque sequendum est.

prorsus et monstrosa conjunctio; cujus proinde natura horrorem nobis ingeneravit, et a qua, ut testetur *imperator Justinianus*, plura etiam abhorrere deprehenduntur irrationabilia animantia.

2. Itaque magnum, et nefarium crimen secumferunt nuptiae, caeteraeque conjunctiones incestae, quibus resolvuntur sacra pudoris jura, constitutus a natura ordo confunditur, finisque prorsus evertitur. Quod movit *D. Augustinum*, ut scriberet *adulterii malum vinci ab incestu*. Res est enim longe scelestior cum matre, quam cum aliena uxore concumbere. Deus sane ab hujusmodi facinore adeo vehementer abhorret, ut illud ausos terribili sua execratione singulariter insectetur. (*Levit.* xx. 2. *Deut.* xxvii. 20.) Leve porro visum est *romanis jurisconsultis* nomen incestus ad indicandas illorum nuptias, et conjunctiones, qui amant ultra terminum nobis traditum a natura. Quare eas dixerunt nefarias, illicitas, damnatas, et contrarias naturae; uno flagitio, ut animadvertit *Cujacius*, notato pluribus probrosis appellationibus.

3. Atque indoles incestus turpissima, atque nefaria in caussa fuit; ut romani legumlatores hujus criminis accusationem, quamvis cum adulterio vel stupro conjuncti, quinquennio haud finiri voluerint, quemadmodum reliquorum similium facinorum accusationes, sed vicennio durare praescripserint. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 3. *leg.* 39.) Praeterea servi, qui regulariter in caput dominorum tormentis interrogari nequibant, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 18. *leg.* 5.) in hujus flagitii judicio torquebantur, atque interrogabantur.

IV. *Quibus poenis canonico, civilique jure incestuosi sint afficiendi?*

1. Quaenam olim Romae poena manserit crimen incestus, plane non liquet. Ea forsan fuit capitalis. Nam *Cicero* publicas leges in suas, quas affingebat, transferre solitus, voluit incestum summo supplicio a pontificibus sanciri. Quin immo utrum incestus *lege Julia* (1) de adulteriis fuerit comprehensus, an non; id quoque ambiguum est apud interpretes juris romani. Verumtamen constat priscos jurisperitos suas de incestu disputationes ad legem juliam attexisse, et *J. C. Paulus* (*Lib.* 2. *tit.* 19. §. 5.) Incestus poenam huic legi diserte tribuit. Haec autem poena ad summum fuit deportatio, quam *imperator Justinianus* retinuit, et confirmavit; (*Novel.* 12. *cap.* 1.) quamvis ex nonnullis anterioribus imperatoriis constitutionibus, quas temperavit *imperator Arcadius*, colligi possit eam fuisse capitalem. (2) Aliae praeterea occurrunt romano jure in incestuosos praescriptae poenae. Nam primum si reus vilis sit conditionis, flagris cae-

---

(1) Legis cujusdam *Poduceae* de incestu meminit idem *Tullius lib III. de nat. Deor.* quam *Hottmannus*, *et Calvinus* notarunt.

(2) Certe inter *Hebraeos* incestuosi plectebantur capitali supplicio, quod Deus in illos infligendum demandaverat *Levit. XX.* licet aliquando non capitalis fuerit incestus poena pro diversitate casuum; quos diligenter distinguunt *Talmudici in cod. Sanhedrin. cap.* 7.

ditur; deinde si per nuptias incestus fuerit commissus fisco caducae fiunt dos, et donatio propter nuptias. (*Cod. lib.* 5. *tit.* 5. *leg.* 4.) Publicantur tandem omnia bona propter incestum contra jus naturae patratum. Sed postea cum sanxerit *Imperator Justinianus* ex nullo alio crimine bona fisco cedere, (*Auth. bona dum nat. cod. de bon proscript.*) nisi propter laesam majestatem, et haeresim, ea servantur filiis ex justo matrimonio susceptis, (1) quibus deficientibus demum publicantur. (*Brugiot. inst. crim. lib.* 3. *tit.* 15.)

2. Jure canonico, ut interpretes tradunt, aliter cum laico, aliter cum clerico agitur reis incestus. Ille enim sive per nuptias, sive conjunctim cum stupro vel adulterio incestum commiserit, excommunicandus erit; (*Clem.* 1. *de cons. et affin.*) hic vero deponitur, et beneficiis privatur. Quod *Pignatellus* ad clericum quoque porrigit, qui rem habuerit cum muliere spirituali cognatione sibi conjuncta. Quicumque demum sive laicus, sive clericus incestus macula pollutus, fit infamis. (*Can.* 3. *quaest.* 4.) Ex quo sequitur, ut omnis incestuosus irregularis quoque evadat, (*Thesaur. verb. incest. n.* 2.) quemadmodum *doctores* certatim adnotarunt.

---

(1) Hinc graviter errasse colligitur vulgum interpretum qui recentissima Justiniani sanctione priorem de publicandis incestuosorum bonis constitutionem haud revocatam esse tradunt. V. *Amoen. de delict. et poen. tit.* 4. §. 6.

V. *Quid usu fori, quidve nostris peculiaribus legibus receptum circa hujus criminis reos?*

Scriptores rerum criminalium unanimi consensu docent distinguendum esse ab incestu juris civilis incestum jure naturae, seu gentium commissum. Quam quidem distinctionem *Papinianus*, splendidissimum illud sydus romanae jurisprudentiae, jampridem invexerat. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 3. *leg.* 38.) Ac si mas et foemina incestum jure naturae seu gentium commiserint ex laudati jurisconsulti doctrina, illorumque traditione gravius puniuntur; adeo ut in foro receptum esse *Clarus* testetur sontes summo supplicio mactare. (1) Idque inter nos speciatim cautum a *Pontifice Xisto V.*, cujus constitutione jam fortasse posita extra usum, capitalis poena decernitur in subactores matris, filiae, duarumque sororum, (*Farinac. quaest.* 149. *n.* 108). necnon in mulieres se a patre, filio, aut a duobus fratribus passas iniri, quamvis meretriciam

---

(1) Rerum judicatarum exemplis id confirmat *Petrus Aerodius lib.* 8. *tit.* 2. *c.* 1. *rer. jud.* et refert *Caravita inst. crim. hoc. tit.* in furcis animam egisse virum improbissimum, qui duas filias compresserat. Sunt nihilominus non pauci doctores, qui sustinent incestum non posse gladio puniri, hac adducta ratione, nimirum „ deficit „ lex, ergo nobis non licet occidere quemquam „, *Pistor. par.* 3. *quaest.* 9. *Jacobi Novel. prax. cr. pag.* 113. *n.* 11. *Thomingius decis.* 45. *n.* 1 *et seq.*

vitam palam exerceant. Quod si incestus cum adulterio, vel stupro conjungatur; tunc quoque augebitur poena; quoniam ubicumque duplex est admissum flagitium, ibi locus fieri debet poenae graviori. Jure Justinianeo extremum supplicium, cui subsunt adulteri, multo magis maneat eos oportet, quando cum adulterio insuper concurrit incestus. Et licet capitis periculum foeminis *Justinianus* remiserit propter adulterium; hanc tamen imperatoriam lenitatem a mulieribus experiundam nequaquam esse contendit *Matthaeus*, (*ad* 48. *dig. tit.* 3. *cap.* 6.) quae una cum adulterio incestum commiserint jure naturae prohibitum.

VI. Cur temperandae, aliquandò etiam remittendae incestuosis poenae?

Incestus, sicut reliqua omnia delicta, non aliter quam dolo contrahitur. (Lib. I. cap. V. §. III.) Hinc fit, ut quam hujus criminis rei nequeant reprehendi, qui nescientes cognationem, qua invicem constringerentur, bona fide se se commiscuerint. (*Novel.* 12. *cap.* 1.) Poenae igitur, quae supra (§. V.) enumeratae sunt, nullatenus manent eos, qui simul concubuerint suae conditionis ignari (1) sed infligendae sunt iis, qui scientes prudentesque non dubitaverint tanto

(1) Quid vero censendum erit, si unus sciverit cognationem, alter vero ignoraverit. Rectissime respondit *Creman. de jur. crim. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 6. §. 270. damnari oportere scientem, ignarum vero absolvi.

se flagitio foedere. Et quamvis ignorantia juris ad hujusmodi crimen eliminandum, poenasque evitandas haud facile debeat admitti; tamen non immerito iis ignoscitur, qui mente sunt non adeo compotes, vel abalienati. (*Boemer. elem. jur. crim. sect.* 2. *cap.* 29. §. II.) Secus quoque, ac aetatis oportebit habere reationem in reposcenda incestus poena; eaque semper extra ordinem dictanda erit in illos, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 3. *leg.* 38.) qui non naturali sanguinis, sed civili dumtaxat legum cognatione simul adhaerent, (*Farinac. qu.* 149. *n.* 22.) quales liberi arrogati, et adoptivi.

CAPUT VI.

De venere monstrosa.

I. *Turpitudo, atque improbitas hujus criminis prae caeteris venereis delictis exponitur.*

II. *De tribadibus.*

III. *De concubitu cum cadaveribus humanis, aut cum brutis animantibus.*

IV. *Quid scriptum, traditumque vulgo sit de daemoniaco venereo commercio?*

V. *De mastupratoribus, aliisque foedissimas libines sectantibus.*

VI. *De onanismo.*

VII. *Quando, et quomodo castigandi, qui turpiter lasciviunt.*

I. *Turpitudo, atque improbitas hujus criminis prae caeteris venereis delictis exponitur.*

Nullum est inter delicta, quae bonis moribus adversantur, monstrosa venere turpius, improbiusque flagitium. Nam caetera venerea facinora iis tantum non cohaerent modis, atque cautelis, quae in decerpendis voluptatibus hominum procreationi conjugatis naturali honestate, civilique institutione praescribuntur. (V. *Gomes. L. T.* 80. *n.* 32. 35.) At quot quot sunt species monstrosae veneris, quas hoc capite cogimus enumerare, eas omnes naturae ipsi repugnant. Scopum siquidem evertunt, cujus caussa veneream cupiditatem natura procudit, atque hominibus attribuit. Qui enim monstrosae veneri indulgent, fines transgrediuntur a natura sibi pro positos in promovenda, firmandaque hominum propagatione; et quantum ad eos spectat, spem intercipiunt rationalis nascituri animantis, eoque pacto sunt in genus humanum impii atque crudeles. (1) Quid quod? non ne in semetipsos injurii sunt, qui non erubescunt turpissimis hujusmodi rebus operam dare; cum violent corpus suum, (V. *D. Paul. epist. ad Chorinth. cap.* 6.)

---

(1) Sapide, et vere *Martialis Ponticum* quemdam insectatur tali nequitia infamem. *Epigram. lib. IX.* 15.

Hoc nihil esse putas? scelus est mihi crede, sed ingens
Quantum vix animo concipis ipse tuo.
Ipsam crede tibi naturam dicere rerum:
Istud quod digitis, Pontice, perdis, homo est.

animumque, simulacrum divinitatis, sordidissimarum libidinum coeno inficiant?

II. *De tribadibus*.

Principio ad venerem monstrosam referendum est stuprum pueri, de quo cum jam supra (Cap. II.) peculiari tractatione egerimus, nihil hoc loco dicere restat. Dicendum tamen de foeminis, quas non solum alias inire foeminas; sed mares quoque aversa venere appetere sic contingere posse narratur. Scilicet nonnullae reperiuntur mulieres, quibus caruncula quaedam, seu nymphus perexiguae natura sua molis adeo ingenter aliquando augescit, ut extra muliebria loca se exerat, forisque promineat. Anatomes periti cum nymphum, seu caruncularn vocant clytoridem, (V. *Dominic. Tronchin. Dissert. de Clytor.*) organum in foeminis venereae voluptatis; quod cum praeseferat speciem quamdam sive formam virilis penis (1) fidem conciliavit fabulae Androgynorum ad nostram usque aetatem in vulgus pervagatae. Si igitur foeminae clytoride abutentes virilia tentent imitari, atque exercere officia, (2)

---

(1) *Thomas Bartolinus Tab. Anatom. lib.* 1. *cap.* 34. scribit in Ethyopia, et in Aegypto foeminas nasci clytoride adeo prominenti, ut statim ab obstetricibus caudenti ferro soleat aduri, ne postea virilem congressum impediat: additque Venetiis fuisse meretricem, cui clytoris erat instar colli anserini.

(2) Plures quoque Romae fuerunt fictrices foe-

tamquam monstrosae veneris reae habendae, et castigandae erunt. (*Clar.* §. *Fornic.* n. 29.) Ea dixit Graccia *Tribades*, seu fictrices a τρίβω id est tero, frico. Atque hoc nomine mala audivit apud veteres *Sappho*, (*Ovid. Epist. heroic. VII.*) poetria lyrica formae venustate, et inventi a se plectri sapphicique carminis laude celeberrima.

III. *De concubitu cum cadaveribus humanis, aut brutis animantibus.*

1. Sed (quod ne credi quidem ita facile po-

---

minae ea tempestate, qua pudor prorsus recesserat ab infirmiori sexu, moresque ad summum corruptionis apicem pervenerant. Quod saepe satyricis ansam praebuit nigro sale mulieres perfricandi; quos inter eminet *Juvenalis Satyr. VI. v.* 621. *et seq.*

Lenonum ancillas posita Laufella corona
Provocat, et tollit pendentis praemia coxae.
Ipsa Medullina frictum crissantis adorat.
Palmam inter dominas virtus natalibus aequat.

Neque vero nunc desunt, qui querantur aliquando foeminas ita se mutuo deperire, ut in amore vincere mares videantur. An monstrum (sic illi suspicari non dubitant) rursus enascitur, cui eo se confidentius jam tradunt puellae, quod abest foecunditas, et ut idem dixit *Juvenalis*, quod abortivo non est opus? V. *Cl. Tissol. onanism: Articl.* 1. *sect.* 5.

test) contigit aliquando, ut quis cadavera violaret, eisque libidinose abuteretur. Atque insolens quoque hujusmodi, et impudentissimum facinus ad monstrosam venerem debet omnino referri. (*Muscatel. de cognit. delict. tit. de adult.*)

2. Quid quod? eo usque rapit homines vesana libido, ut non raro tam mares inter, quam foeminas inveniantur qui immemores quantopere ipsi brutis animantibus naturae dignitate praecellant, sui copiam his nequissime foedissimeque facere non vereantur, (V. *Alphan. jur. crim. lib.* 2. *tit.* 2. *in fin.*) et genus humanum dedecorare universum. Theologi, rerumque criminalium scriptores nefandum, immaneque istorum scelus *bestialitatem* appellant, cui inter species monstrosae veneris vel in primis locus est tribuendus. (1) Ac generali quidem Europae gentium consuetudine receptum est, ut qui se homines esse non meminerunt, ab humani generis censu exturbentur, teterrimumque flagitium auctoris sanguine eluatur. (*Damohoud. prax. crim. cap.* 96. *num.* 14.) Quin immo,

---

(1) In orientalibus oris, quae prae caeteris calidissimae sunt, non infrequens hoc crimen fuisse antiquissimis quoque temporibus colligitur ex *Mosaica legislatione*, qua de eo cavetur impositis severissimis poenis. *Levit. c. xx. v.* 15. 16. *Qui cum jumento, et pecore coierit morte moriatur; pecus quoque occidite; mulier, quae succubuerit cuilibet, simul interficietur cum eo: sanguis eorum sit super eos.*

ducto a jure Mosaico exemplo, animal quoque interfici consuevit particeps sociumque nequitiae; non quia illud delinquendi capax debeat reputari; sed ut homines territi intelligerent quantopere sibi abstinendum sit a tanto facinore; neque contaminatum nefario crimine animal admissi sceleris memoriam suo aspectu renovare videretur (Lib. I. Cap. VII. §. X.)

IV. *Quid scriptum, traditumque vulgo sit de daemoniaco venereo commercio.*

Si bestiis, si cadaveribus humanis commisceri nemo potest, quin tantae foeditatis horrore comprehendatur; certe fortissimo, et impavido animo praeditos eos esse oportet, qui cum inferis spiritibus amatorios, ut vulgo creditur, gaudeant ludere lusus. Scilicet nonnulli affirmant rerum criminalium scriptores genus daemonum reperiri, (italice vocant *spiriti folletti*) qui aliquando foeminas marium instar perdite deperiunt, easque postulant ad concubitum: (1) Praeterea asserunt lamiis pacto expresso

(1) Solet ab hisce scriptoribus laudari, atque ad expositas res confirmandas in medium afferi auctoritas. D. *Augustini* qui *Lib. XV. De civ. dei c.* 23. sic scribit. „*Et quoniam creberrima fama est, multi se expertos vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audivisse confirmant sylvanos et faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos saepe extitisse mulieribus, et earum appetisse, et exegisse concubitum.*

caveri, quando prophanis initiantur misteriis, ut quandocumque velint daemoniacis patiri, ac frui amplexibus possint. Daemones virile officium cum foeminis exercentes incubi ab illis vocantur; sucubi vero, qui muliebrem patientiam praestant magis, veneficis, aliisque nequam hominibus, qui forte hujusmodi delectarentur blanditiis. Et quoniam bene cordatis viris (V. *Tartarot. del Congres. not. del. Lam.*) scrupulus aliquis de hisce rebus idcirco nascitur, quod daemones spiritus esse creduntur cujuscumque expertes materiae, unde tam facile non percepitur quemadmodum possint humanis admisceri corporibus; propterea memorati scriptores non omittunt hunc scrupulum removere narrantes foemineum sive virile, ut fert necessitas, cadaver invadere, vel corpus effingere aereum, cujus ope praesto sint venereis suorum asseclarum voluptatibus explendis. (V. *P. Massar. del. relig. rivel. lib.* III. *c.* 36.) Quae si vera forent, ut vulgo dicuntur, ad monstrosam venerem procul dubio pertinebit concubitus cum daemone habitus, flammis ultricibus juxta eorumdem scriptorum censuram expiandus.

Et quosdam daemones, quos dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et tentare et efficere plures talesque asseverant, ut hoc negare impudentia videatur. „ Verum enim vero quid de hujusmodi rebus nobis videatur esse censendum et jam supra (Part. I.) cursim attigimus, et ex professo praeterea egimus *singularis libro de sortilegio et magia*, qui infra *Tom. V.* editionis recusus exhibebitur.

V. *De mastupratoribus, aliisque foedissimas libidines sectantibus.*

Succedunt nunc qui suis manibus, aut instrumento aliquo in id comparato, se polluunt. Hi solitarium agere dicuntur himeneum, eo magis reprehendendi, et vituperandi, quia quantum in se est, spem intercipiunt futuri hominis. (V. *Clar. Tissot. Trait. de l' Onanism.*) Quam quidem improbam turpemque rem inveniunt etiam, qui cum aliis audent nequiter exercere. Eo nomine potissimum infames sunt irrumatores, fellatoresque inhiantes spurcissimae foeditati alto premendae silentio, (1) quorum tam mares, quam foeminas olim plures Roma tulit. Atque hos omnes vetustas merito dixit mastupratores, (2) quoniam ipsi sibi stuprum inferunt, (V. *Caball. cas.* 16.) eaque ratione monstrosae veneris reis evadunt.

VI. *De onanismo*

Postremo ad monstrosam venerem non inopportune referre poterit nequam illorum cum foe-

---

(1) Horum foeditati allusit *Juvenal. Satyr. IX* scribens.

Quid sibi cum vultu, qualem deprehensus habebat
Razola, dum Rhodopes ada terit inguina barba

(1) Alii masturbatores scribunt quasi effuso virili semine marem turbantes.

minis concumbendi ratio, qui jam pene perfecturi venereum opus, illud exemplo abrumpunt semenque spargunt extra loca muliebria. Cui detestandae rei *criminis onanitici* nomen inditum est ab *Onan* filio *Judae*, qui, ut narratur in sacris literis, (*Genes. c.* 38. *v.* 8. *et seq.*) ne semen suscitaret fratris sui, sic cum illius concumbens uxore nequiter peragebat. Et id ne eae gravidentur, quarum furtivis fruuntur amplexibus, solent non raro facere cautiores amasii. Quin immo eo usque processit industria salacium hominum in delinquendo, ut levissima veste seu membranula, in qua effundendum semen recipiatur, penem totum abvolvant, sicque veneris opus aggrediantur atque absolvant; unde nec subactae gravidationis, (1) nec subactori periculum immineat contrahendae venereae luis, quae merita quidem, sed teterrima feralisque merces solet ex vaga venere ut plurimum referri.

VII. *Quando et quomodo castigandi qui turpiter lasciviunt.*

Quamvis forenses leges minus sollicitae fuerint de speciebus omnibus monstrosae veneris castigandis; tamen animadvertens *Matthaeus* hujusmodi flagitia, et Deum prosequi summo odio,

---

(1) Hoc commento Juvenis ille utebatur, ne amasia gravidaretur cum qua concumbebat, ut ab ipso excepisse narrat. *Amoen de delict. et poen. tit.* 4. §. 11. *n.* 13.

et probos homines magnopere detestari, non dubitavit tradere mastupratoribus, caeterisque hujus furfuris viris coinquinatam animam eripiendam esse e sordido corpore. (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *c.* 6.) Quod magis scriptum ab eo videtur horrore foedi turpisque criminis, quam quia re ipsa existimaverit tantae severitati locum esse posse inter homines adeo corruptos. Frequentia enim opprimeremur accusationum, forumque assidue perstreperet illorum damnationibus, qui fiunt sine foemina mariti. His de caussis nullam videmus hujus criminis comparatam accusationem, institutumque judicium. At si casus contingeret, ut reus aliquis ad judicem deferretur, docent rerum criminalium scriptores poenam ipsius judicis arbitrio esse irrogandam quam non male *Amoenus* (*de del. et poen. loc. cit.*) vult fustigationem esse debere. Neque vero abnuerim graviores etiam fustigatione poenas tunc a judice infligi posse, cum circumstantiis crimen maximopere ingravescat, velut si innocens ingenui pueri animus seductus, vel turpis res coram honestis personis peracta fuerit. Sed non oportebit reos palam corripere, ne poenae caussa pervulgata turpi rumore civitas universa dehonestetur (Lib. II. cap. V. §. XV.)

CAPUT VII.

De Osculatione.

I. *Quando mulierem deosculari pro peculiari crimine traducatur?*

II. *Quae tunc poenae communi traditione, nostrisque patriis legibus in deosculantes praescriptae?*

III. *Quid circa deosculatas mulieres sit observandum?*

I. *Quando mulierem deosculari pro peculiari crimine traducatur?*

Nostra haec omnis criminum venereorum tractatio tandem in oscula (1) desinat, a *Donato* in quarta et ultima proxima amoris linea collocata, (*in Terent Eunuch.*) unde illa ut plurimnm incipere solent. Et jure quidem romano oscula figere, si nihil ultra libatum, non praeseferet distinctum et peculiare delictum; sed pro praeludio, nisu atque apparatu habetur alicujus venerei flagitii, qui magis propter voluntatem perniciosae libidinis, quam ex caussa per-

---

(1) Osculum quasi parvum os: metonymice pro suavio, seu basio accipitur, nam basiando os coarctatur, atque minuitur, et quasi ex ore osculum fit. Erudite porro notat *Matthaeus ad lib.* 48. *dig. cap.* 4. *n.* 7. oscula, de quibus heic sermo habetur, secundum grammaticos potius fuisse nominanda suavia. Nam *Donatus in Terent. Eunuch.* oscula officii, basia pudici affectus suavia amoris vel libidinis esse adnotavit. Caeterum saepissime etiam pro basiis et suaviis usurpantur, ut apud *Ovid. Oscula qui sumpsit etc.* et apud *Martial. Quo moechum ratione basiaret etc.* Ipse denique *Donatus* eodem in loco amoris lineas dinumerans, quartam osculo tribuit.

fecti cujusdam criminis extra ordinem punitur. *Bartolus* (*Com. ad leg. Dig. de extr. crim.*) enim docens conantem admittere venereum aliquod facinus poena ordinaria esse afficiendum, si jam oscula sumpserit, egregie deceptus est. Id enim jus romanum praescribit in deosculatione solius ascetriae. Sed tam ex inolita consuetudine, quam ex peculiaribus legibus apud plerasque Europae gentes, et praesertim inter nos invectis, deosculatio mulierum vel ipsa sola pro crimine traducitur, gravissimeque punitur; si mulieres honestae, et oscula vi illata sint. (1)

II. *Quae tunc poenae communi traditione, nostrisque patriis legibus in deosculantes prascriptae?*

1. Quod pertinet ad poenas, quibus virorum invitas mulieres ex abrupto deosculantium procacitas retundenda est, rerum criminalium scriptores distinguunt, utrum palam osculum sumptum sit, et publico in loco; an clam, et uno vel altero, ut etiam nemine spectante. Hoc enim postremo casu non adeo severe cum deosculante agi posse concedunt. Sic vero graviter animadvertendum jubent adversus deosculantem, ut ejus poenam velint porrigi posse usque ad capitale

(1) Huc posset apte transferri quod mulier rapta ait apud *Ovidium*
Cum sim rapta, meum quid nisi nolle fuit.

supplicium, (1) praesertim si magnum intercedat deosculantam inter et deosculatem conditionis discrimen, (*Farinac. quaest.* 142. *n.* 60.) vel oscula data sint ad dedecus mulieris familiae inurendum. (2)

2. Leges quoque nostrae edictales osculantem vi honestam puellam animo ejus vel impediendi cum altero matrimonium, vel faciliores sibi nuptias parandi, vel denique parentes dedecorandi deosculatae, secernunt ab illo, qui percitus raptusque impetu amoris cucurrit ad osculandam amasiam. Quippe huic damnationis perpetuae ad triremes, et confiscationis bonorum poenas imponunt; illum capite etiam multari posse edicunt.

3. Verum enim vero monet *Matthaeus* (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 3. *c.* 6.) *doctores* non esse laudandos, qui pro osculo vi palam libato tradunt summum supplicium esse inferendum. Vis enim ista non publica est, sed privata; nec reorum crimen adeo atrox esse videtur, ut debeat (1) eorumdem sanguine expiari. Quod quidem

---

(1) *Neapoli* quoque, ac toto ejus regno violenta mulieris deosculatio capitale crimen esse sancitur *Pragm.* 1. *de oscul. mul. circ. fin.*

(2) *Surdus de aliment. quaest.* 16. *tit* 36. lepide scribit osculantem mulierem septuagenariam immunem esse debere a quovis delicto atque animadversione. Quod non diffiteor, cum ipsi peractae rei satis superque poenarum insit.

(3) Scite, sapienterque non multis ab hinc annis mihi videtur egisse Neapoli reg. tribunal cum

Matthaei monitum nostris etiam edictalibus legibus convenire non inepte quis dixerit. Nec quod diximus monere *Matthaeum*, caret exemplis, quibus possit illustrari. Memoriae enim proditum est de *Pisistrato* Athenarum tyranno, eum uxori vindictam expetenti, quod *Trasibulus* filiam in publico obviam esset exosculatus, respondisse » si illos, qui nos amant habemus » odio, quid faciemus iis, qui nos oderunt? » Digna quidem vox, quae a tyranno de humanitate prodiret. Certe memoratis doctoribus ii sunt proculdubio humaniores, a quibus traditum est (*V. Giurb. consil crim* 47. *n.* 16.) exilium vel multam sufficere ad coercitionem illorum, qui amoris vi victi oscula rapuerunt. Neque enim assentior nonnullis scriptoribus, qui ignoscere prorsus oportere tradiderunt deosculantibus, ut ignem restinguerent amoris: (*V. Ursaya Inst. crim. lib.* 3. *tit.* 5.) Opportuna siquidem severitate a virili audacia, procaciumque adolescentium licentia virginum pudor tuendus, et matronalis honestas liberanda; alioqui libidinosus quisque, atque protervus amoris impetu oscula sumpsisse contendet. Sic legimus (*Val. Max. mem. lib.* 6. *c.* 1.) olim Romae *Maemium* animadvertisse in libertum admodum sibi gratum, quod filiam suam annis jam nubilem fuisset deosculatus.

---

homine vilis conditionis, qui ausus fuerat nobili puellae osculum figere. Jussit enim, ut tamquam fatuus, alba veste indutus per totam duceretur civitatem, atque publico xenodochio, ubi amentes curantur, servandus traderetur.

III. *Quid circa deosculantes mulieres sit observandum?*

Caeterum foeminae, quoniam pudor earum cupiditatibus fraenum injicit, nec generatim esse solent audaces ut viri; idcirco invitae semper praesumuntur oscula tulisse, neque consensisse alieno furto; proinde quae osculationem a procaci aliquo, impudentissimoque viro passae sunt, nullam contrahunt infamiam; (1) praesertim apud cordatos homines, qui bene norunt pudicitiam virtutem non corporis esse, sed animi cujuscumque labis expertis. Si quis tamen contendat mulierem oscula invitam non accepisse, sed vel maxime consentientem; onus id probandi, propter adversantem juris praesumptionem, merito sustinebit. (*Raynald. sin. crim. lib.* 1. *c.* 11. §. 6. *num.* 17.) Quid vero si mulier non invita junxerit oscula, aut mutuo animó revêra consenserit? *Bonfinius* testatur usu esse rece-

---

(1) Opportune cecinit insignis poeta *eques Guarinus Pastor fido. At.* 3. *Sc.* 6.

Bocca baciata a forza,
Se il bacio sputa ogni vergogna ammorza.

Sic afflicti aetate egit vir quidam nobilis in civitate neapolitana, ut idem refert *in Const. reg. Si quis rapere.* Cum enim extraneus quidam homo ex abrupto filiam ejus, egregiae formae puellam, in templo deosculatus fuerit; voluit ille, ut aqua admota eodem in loco statim virgini os lavaretur: quo peracto existimavit abstersam maculam omnem filiae suae ab osculo illatam.

ptum, ne de hujusmodi re criminaliter omnino quaeratur. (*ad Ban. gener. cap.* 7. *n.* 7.) Docent vero nonnulli rerum criminalium scriptores, quod si procacior aliqua foemina ultro mares aggrediatur, iisque oscula figat; (*Peguer. prax. crim. cap.* 25. *n.* 19. *De Angel. de del. cap.* 94. *n.* 6.) post illam arbitrio judicis extra ordinem castigari.

PARS III.

De delictis, quibus reipublicae tranquillitas perturbatur.

Ubi homines convenerunt in civitatem, sic portio fit suae quisque reipublicae, seu civilis societatis, ut ea incolumi pacata florente, salvi omnes debeant esse laeti, quietique. Contra vero nemo frui potest otio, atque pace, si respublica civilibus discordiis, velut procellis jactetur; vel si civilis societatis ejus regimen ordo aeconomia pravorum hominum audacia aviditate ambitione perturbentur, atque in discrimen adducantur. *V. Grot. de jur. B. et P. lib.* 2. *cap.* 20.) Tranquillitas igitur reipublicae securitatem parit singulorum civium, quae duae res ita secum arcte nectuntur; ut una sine alia nequeat aut haberi omnino aut diu perseverare. Hinc crimina, quae publicae tranquillitati obsunt, ea simul nocent securitati privatorum civium, quibus id illis adimitur, cujus adipiscendi retinendique caussa potissimum in civitatem coaluerunt. Quod si omnium interest rempublicam perenni tranquillitate gaudere, ex qua unusquisque intelligit suam proficisci securitatem, jam apparet cur apud universos populos prae caeteris gravissima, et maxima semper habita sint delicta, (*V. Montesq. Espr. des loix. liv.* 12. *ch.* 4.) quibus illa seu *proprie* et *directim*, seu *indirectim*

et *improprie* perturbatur. (1) Quare non solum methodus quam in enumerandis exponendisque singulis delictis sequendam statuimus (lib. I. cap. XV. §. VI.); sed ipsa hujusmodi facinorum indoles, atque magnitudo postulare videntur, ut primum de eis heic disseramus, quam criminum securitatem privatorum civium laedentium tractatio a nobis instituatur.

---

(1) Etsi diffitendum non sit neque pauca, neque levia ex institutione civilis societatis hominibus incommoda obvenisse, quorum fortasse agmen ducit turba ista delictorum adversus rempublicam, quae natura ignorat, quaeque ortum habent dumtaxat a civili statu; nihilominus nemo prudens iis auscultabit philosophis, qui nimium ingenio suo velificantes contendunt oportere homines, si velinnt non adeo infelicem malisque refertam agere vitam, discedere a civili societate, et in pristinum naturalis libertatis statum redire. V. *Rousseau discours sur l' origine, et les fondem. de l' inegalité parmi les hommes.* Neque enim desunt utilitates, et multae, et ingentes, quas capiunt homines ex civili societate, et quibus extra eam potiri fruique omnino nequirent. V. *Robertson hist. de l' Ameriq. liv.* 1. Praeterque quod nonne stulte agas quaerendo, docendoque quod consequi non possis in hac rerum humanarum conditione, quodque ubi consequaris, noceret fortasse magis, quam prodesset? Caeterum natura homines feruntur ad socialem vitam cum aliis hominibus ineundam; divinique numinis sapientissima providentia eos destinari ad videndum socialiter atque in civili statu non est ambigendum. V. *lib. I. cap. II.* §. 5. *et sequentis.*

CAPUT I.

De crimine laesae majestatis.

I. *De majestate, quique ea potiantur.*
II. *Quid crimen laesae majestatis, atque adversus quos, et a quibus committatur?*
III. *Quibus modis in illud possit incurri.*
IV. *Enumerantur species, quae peculiariter veniunt sub crimine laesae majestatis.*
V. *De poenis.*

I. *De majestate, quique ea potiantur.*

Omnes populi, qui se ipsi regunt, ut fit in democratiis, majestatem habere dicuntur. Majestas (1) porro heic accipitur pro publica potestate, summoque imperio, (2) seu ut loquitur *Gulielmus Grotius*, pro pleno jure imperandi civibus, remque publicam gubernandi, quod ne

---

(1) Vox majestatis venit, ut Festus tradit, a magnitudine, et communi obvioque sensu accepta cujusque rei dignitatem amplitudinemque significat: unde recte translata fuit ad explicandam publicam potestatem, summumque imperium, quo inter homines civili in statu viventes nihil majus est, atque venerabilius.

(2) De indole, atque essentia potestatis publicae, seu summi imperii, deque partibus, quibus necessario constare debet nos opportune disseruimus (Lib. III. cap, I.). Quae scripta sunt ibi, ea heic rursus oculis suis lectores opportune subjicient.

mini subsit, et sine quo nulla concipi, stareque potest civilis societas, (*de princip. jur. nat. cap.* 6. *num.* 10.) Quod si populus vel uni subsit, nempe principi, ut in monarchia, vel pluribus, nimirum optimatibus, quemadmodum in aristocratia, tradiderit se aut permiserit regendum; tunc cui, quibusve publica potestas, summumque imperium inest, majestas quoque eo ipso tributa deprehenditur. Neque vero solum qui late imperant; sed etiam ii, quorum imperium angustis finibus continetur, majestate pollent. Non enim amplitudine civitatis ac territorii, immensisque terrarum spatiis; sed imperandi jure metienda est majestas vique publicae potestatis, quae eadem est sive in parvo sive magno imperio; ut elephas, juxta opportunam elegantissimamque a *Matthaeo* (*ad lib.* 48. *dig. tit.* 2. *cap.* 1. *n.* 3.) adhibitam similitudinem, etsi immani corporis mole praeditus, non magis animal est, quam formica. Sic olim *Ulysses* Ithacae, tenui pago imperans, aeque rex erat, appellaturque ab *Homaero*, ac plurimum populorum pastor, dominusque *Agamemnon.* (*Odys. lib.* 2. v. 8.) Qui autem populus cum altero populo non tam aequale, quam etiam inaequale foedus init, non amittit idcirco majestatem. Nam inaequale contrahitur foedus, ut populus alterius potentioris populi tuitione fruatur; non ut huic pareat, atque a se majestatem abjiciat. (*Hug. Grot. de jur. B. et P. lib.* 1. *cap.* §. 21.) Hujusmodi inaequali foedere cum populo romano multae erant olim conjunctae nationes, ac reges, qui in suos quidem summum exercebant imperium; illius tamen populi, sapientia virtute potentia omnium gen-

tium principis, majestatem revereri, et jussa quaedam facere tenebantur; *ut intelligeretur*, quemadmodum scripsit *J. C. Proculus*, *alterum populum superiorem esse, haud vero alterum non esse liberum.* (*Dig. lib.* 49. *tit.* 15. *leg.* 7.) Sed si quae bello victa gens leges a victore populo acceperit, ut Aetoli quondam a Romanis acceperunt; eo ipse libertatis et majestatis imminutionem passa videtur. Ac licet dignitatem habeant, quam possunt laesam vindicare; proprie tamen carent majestate principes, et populi quicumque (*Clar. lib.* 5. *sent.* §. *laes. majestat. n.* 3. *et.* 9.). Superiorem agnoscunt, quibus nec summa est nec, aliis nequaquam obnoxia potestas.

II. *Quid crimen laesae majestatis atque adversus quos, et a quibus committitur?*

1 Jam vero moliri aliquid dolo malo adversus rempublicam, eosve qui reipublicae praesunt; id generatim est majestatem violare, (*Gudling. singul. ad L. Jul majest. cap.* 1. §. 23.) cujus quidem laesae (1) crimen adversus eos solum committitur, qui habent majestatem. Qui igitur principem violaverint inferiorem alteri

---

(1) Antiquiores romani jurisconsulti crimen majestatis absolute dixerunt. Primus, splendidissimum jurisprudentiae sydus, *Papiniamus in leg. quaestionis dig. ad leg jul. majest.* vocem adjecit laesae majestatis; cujus usus, atque auctoritati nefas ducimus refragari.

majori subjectum principi, delinquit sane, et graviter, sed reus non fit majestatis. Sic quoque hujusmodi crimine non tenetur laedens eum, qui summo se imperio abdicavit, vel quacumque alia ex caussa majestate jam caret, aut nondum praeditus est. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 13.)

2. Neque vero crimen majestatis a quocumque indiscriminatim committitur, sed solum ab iis, qui supremae alicujus potestati natura, aut jure subjecti sunt: natura qui subditi nascuntur; jure autem, qui in civitatem recepti, aut bello subacti sint. His incolae etiam adjungendi, qui ad habitandum se transtulerunt in aliquam regionem; aut quamvis in oppido non morentur; agrum tamen intra ejus fines sic habent, ut in illum se, velut in aliquam sedem, recipiant. Quippe statim ac domicilium, et sedem in aliqua regione sibi constituunt; etiam se imperio subjicere intelliguntur illius, qui regioni praeest. (*Matth. ad lib.* 48. *dig. tit.* 2. *cap.* 1. *n.* 7.) Vassalli autem ex caussa feudi et vassalligii non majestatis, sed felloniae tenentur, si quid moliantur contra dominum, a quo investiti fuerunt de feudo. Nam nec quicumque feuda conferunt majestate praediti sunt; nec omnes, qui accipiunt, subditi illorum evadunt. (*Consuet. feud. tit. de his qui feud. dar. pos.*) At si quis et vassallus simul et subditus sit, majestate vero potiatur, qui feudum dedit, utique ab illo in hunc committi potest crimen majestatis. Caeterum advenae, legati, (1) iique

(1) De legatis non est ambigendum, quin nul-

omnes, qui e nostra civitate non sunt; proprie non incidunt in crimen laesae majestatis, ubi aliquid moliantur contra rempublicam, principemve, apud quem degunt, et in cujus territorio diversantur: neque enim subditi sunt; sed hoc casu ut hostes (*Grot. de J. B. et P. lib.* 2. *cap.* 18. *n.* 7.) aut proditores, exploratoresque habendi de quibus ulcisci licet, ne opprimant, nisi opprimantur.

III. *Quibus modis in illud possit incurri?*

Ut igitur crimen habeatur laesae majestatis duo haec intercedant oportet, nempe, ut aliquid fiat adversus principem majestate praeditum; tum fiat ab eo, qui illi subditus sit. Non una autem ratione, sed diversis modis quod fieri a subdito potest adversus rempublicam, principemque suum. Nam aut irreverenter minuitur,

---

la ratione principi subjiciantur apud quem exercent suum publicum munus. Fictione enim juris habentur, ac si in territorio morentur principis, pro quo legatione funguntur. Si aliquod igitur crimen committant, puniri nequeunt; sed remittendi ad principem erunt, a quo missi sunt, ut de iis quod justum est, statuat. At ubi aliquid hostile in rempublicam, principemque aggrediantur; tunc constat inter rerum publicarum scriptores excidere eos praerogativis legatorum atque ut hostes habendos, et considerandos esse. *Alberic. Gentil de legation. lib.* 2. *cap.* 4. *Bynckersok. de for. legat. c.* 17.

(1) seu violatur dignitas majestasque populi, vel illorum qui summa potestate populo praesunt aut hostili animo ac more insurgitur contra statum et securitatem reipublicae, eorumque, qui rempublicam repraesentant reguntque; aut jus aliquod usurpatur inhaerens summo imperio, seu publicae potestati. Hinc orta paullatim distinctio inter crimen majestatis, et perduellionis; quae ignota quondam Romanis ante *Syllae* tempora, (*Gudling. singul. ad L. jul. majest. cap.* 1. §. 23.) sub imperatoribus deinde jugiter adhibita, hodierno etiam usu communiter recepta videtur. Etenim et hodie obtinet, quod de sua aetate notavit J. C. *Ulpianus* (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 13.) non omnes scilicet, qui de laesa majestate tenentur, in eadem esse conditione. Ac hujusmodi nos distinctioni insistentes, separatim de uno, ac de altero facinore agemus. Primum heic igitur crimen laesae majestatis exponetur a nobis, sub quo speciatim ac peculiariter comprehenditur quidquid non hostiliter quidem, sed tamen irreverenter fit contra majestatem dignitatemque populi, vel principis, qui summo in populum pollet imperio, quod vulgo etiam appellatur crimen majestatis *ex secundo capite*. (*Bohem. Elem. Jur. crim. p.* 2. *cap.* 5. §. 72.) Deinde vero agemus de perduellione, quod cri-

---

(1) Dilucide eleganterque *Tullius lib. II. de invent.* . Majestatem minuere, *inquit*, est de „ dignitate, aut amplitudine, aut majestate popu- „ li, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, „ derogare. „

men majestatis *ex primo capite* vocant. Locus tandem fiet gravioribus enarrandis, frequentioribusque delictis, quibus propria summi imperii jura usurpantur, seu publica potestas impetitur.

IV. *Enumerantur species, quae peculiariter veniunt sub crimine laesae majestatis.*

Quoniam sub crimine laesae majestatis nunc peculiariter venit quidquid committitur adversus majestatem dignitatemque, splendorem atque existimationem principis (§. I.), idcirco sequentes species ad illud referunt. Ac primo si quis statuas, vel imagines principi jam consecratas violaverit: violat autem qui trahit, caedit, conspurcat, condat. Deinde si quis pejeret per genium principis. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 6. *et* 7.) Multoque magis tenetur de laesa majestate qui adversus principem carmen famosum scripserit, ediderit. (1) Tandem reus erit laesae majestatis qui improbo petulantique maledicto nomen principis, lacessierit, aut temulentia turbulentus extiterit ejus temporum obtrectator. Hoc autem casu commendanda *imperatorum Theodosii, Arcadii*, atque *Honorii* prudentia, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 7. *leg. un.*) qui integris omnibus ad principem rem deferendam esse edixerunt, ut ipse aestimet convicium puniendum ne sit, an

---

(1) Primus fuit *Augustus*, qui cognitionem de famosis libellis specie legis majestatis tractari voluit; cum antea facta arguerentur, dicta impune essent. *Tacit. annal. I.* 3.

contemnendum. Quippe lubricum linguae ad poenam facile trahendum non est. (V. *Montesq. Espr. des Loix liv.* 12. *chap.* 78.) Hujusmodi enim crimen non in occasione saevitiae haberi debet, sed in veritate. (*Dig. lib.* 48. *tit. leg.* 7.) Atque nihil principes aequos sapientes magnanimos tam a tyrannis distinguit, quam injuriarum contemptus. Illi instar *Titi*, generis humani delicti, quae de se falso dicuntur, prorsus negligunt; quia nihil agunt quod reprehendi mereatur: ab iis quaecumque exciderit ex hominum ore justa querela, quidquid per imprudentiam vel levitatem animi gestum sit, statim habetur, puniturque veluti crimen laesae majestatis. (1) Sic quondam Romae egerunt *Tiberius*, *Domitianus*, aliique hisce similes imperatores, sub quibus crimen majestatis, ut scribit *Plinius*, (*In paneg. Trajan.*) singulare et unicum crimen erat eorum, qui crimine vacarent.

---

(1) Eo usque Romae mali principes tyrannidem deduxerunt, ut vana a scelestis, dicta a maleficiis, quae quidem res inter se summopere differunt, nihil diferre arbitrarentur: unde legimus majestatis accusatos damnatosque sub eis, qui proprias statuas altius quam Caesaris collocassent, qui juxta statuam Caesaris mutassent vestimenta, aut reddidissent urinam, qui annulo impressam principis effigiem intulissent latrinae, aliaque hujus generis fecissent. *Sveton. in liber. et Neron.* ac *Tacit. annal. lib.* 2. *cap.* 72. 6.

V. *De poenis*.

Si convicia, quae excidunt, si injuriae, quae fiunt inter privatos, a crimine non sunt extorres, nec impunitae relinquuntur; quidnam dicendum erit, ubi subditus eo usque prolabatur audaciae, ut principem suum, quem debet revereri, non dubitet maledictis prosequi, et contemptui habere? Licet sit optimi principis, quae de se falso, aut irreverenter dicuntur prorsus negligere, (1) tamen oportet ut legibus poenae praescribantur in temeratores principalis majestatis, Postquam Romae legibus *Syllae*, *Caesaris*, atque *Augusti* invectum est crimen laesae majestatis, atque a crimine perduellionis secretum (*Gravin. orig. jur. civ. lib. II. cap.* 85.) nulla videtur inter utrumque constituta differentia poenarum; sed unius alteriusque facinoris rei interdictione aquae et ignis indiscriminatim multabantur. Deinde vero ab hujusmodi poena re-

---

(1) Digna est, quae heic referatur sententia *imperatorum Theodosii, Arcadii, et Honorii in leg. unic. cod. si quis imperat. maledix.* „ Si quis „ modestiae nescius, et pudoris ignarus improbo, „ petulantique maledicto nomina nostra crediderit „ lacessenda, ac temulentia turbulentus obtrectator temporum nostrorum fuerit, eum poenae „ nolumus subjugari, neque durum aliquid, nec „ asperum volumus sustinere; quoniam si id ex „ levitate processerit; contemnendum est; et si „ insania, miseratione dignissimum; si ab inju- „ ria, remittendum. „

cessum J. C. *Paulus* testatur, (*lib. V. senten. tit.* 29.) ubi ait, *nunc vero humiliores bestiis objiciuntur, vel vivi exuruntur; honestiores capite puniuntur.*

2. Hodiernis moribus ut plurimum extraordinariis poenis animadverti in reos laesae majestatis rerum criminalium scriptores tradunt. (*Carpzov. prax. crim. quaest.* 41. *n.* 119.) Interea scimus capitali etiam supplicio multatos, qui dicam principi scribere ausi fuerint, et famosos libellos in eum pangere, atque in vulgus emittere. Rariusculi enim sunt, qui ita fortiter ferant injurias, ut ultionis, quam sumere possunt, obliti, probe norint eas vilescere contemptas, penitusque cito deleri:

CAPUT II.

De crimine perduellionis.

I. *Notatio nominis, definitio criminis.*
II. *Qui proprie sint perduelles?*
III. *De conjuratione, et conspiratione.*
IV. *De tempore civilium perturbationum.*
V. *De seditione, et tumultu.*
VI. *Proditores quinam reputandi, et de iis, qui quomodocumque hostes adjuvant.*
VII. *Crimen perduellionis atrocissimum est, proximumque sacrilegio.*
VIII. *Voluntas sceleris in illo non distinguitur ab effectu, ubi de consciis,*
IX. *Variae apud diversas gentes perduellium poenae narrantur.*
X. *Refertur, illustraturque constitutio imperatorum Arcadii, et Honorii in leg. Quisquis cod. ad leg. juliam majestat.*

XI. *Quibus hodie poenis in perduelles animadvertatur?*

XII. *Quid observare, quidve cavere oporteat in peragenda perduellionis quaestione?*

I. *Notatio nominis, definitio criminis.*

Prima aetate Quirites perduellionis nomine generatim complectébantur atrociora quaecumque delicta; quod constat exemplo *P. Horatii*, qui ob sororis necem perduellionis accusatus fuit. (*Liv. Hist. Rom. L.* 26.) Sed postea perduellio dici peculiariter coepit facinus illorum, qui majestatem populi romani, ejusque securitatem ausi essent violare, et in discrimen adducere. Atque nunc etiam est perduellio aliquid in patriam principemque moliri; unde apparet quaenam praecipua inter crimen perduellionis, et laesae majestatis differentia intercedat; scilicet isto dignitas deminuitur principis, illud cadit in eos qui summam reipublicae labefactare, principemque imperio (1) deturbare conati sunt. *Duaren.* 11. *Disp. anniv.* 22.) Ac innumeris fere modis crimen perduellionis juxta romanas le-

---

(1) *Hotomanus in Lexic. verb. perduel.* plures alias notat differentias perduellionis et laesae majestatis, quae non pertinent ad mores hodiernos, sed vetera Romanorum instituta respicunt, veluti quod majestatis crimen in foro apud suum praetorem, perduellio a populo romano comitiis centuriatis in campo martio cognoscebatur, illius rei exilio, hujus vero crucis supplicio multabantur.

ges contrahitur, quos longum foret, atque etiam inutile heic persequi. Nos primum qui proprie perduelles sint enarrabimus, deinde singillatim graviores tantum frequentioresque modos exponemus, quibus committitur crimen perduellionis.

II. *Qui proprie sint perduelles?*

Etsi apud jurisconsultos perduellium nomine generatim omnes veniant aliquid in patriam, principemque hostili animo molientes; proprie tamen perduelles appellandi qui arma sumunt, et bellum patriae principique indicunt. (*Fest. verb. duel.*) Quos enim nos dicimus hostes, veteres romani vocabant perduelles, hoc nomine significantes eos, qui pertinaciter duellum, id est bellum retinebant. Quicumque igitur ipsi bellum comparant, patriae principique inferunt; ut statum reipublicae labefactent, novam invehant regiminis formam, rerumque summa potiantur, proprie perduelles sunt, veluti *Catilina* ejusque socii, qui civilis belli flammis admotis patricios extinguere, publica ad se trahere munia, eversione reipublicae fractas fortunas suas sublevare conabantur. (*Matth. ad lib.* 48. *dig. tit.* 1. *cap.* 2. *n.* 9.) Par ratio est illorum qui externos hostes concitaverint, eosque ad arma adversus patriam principemque capienda adduxerint; vel quorum dolo malo factum est, ut ex amicis hostes patriae principisque sui fierent. Aeque enim in patriam principemque suum impii sunt qui civile, (1) et qui externum

---

(1) Recte post *Matthaeum cit. loc.* notavit cl.

bellum conflaverint; unde reipublicae concuti status, ac penitus everti potest. Caeterum non omnes, qui quoquo modo caussam bello dant perduelles judicandi; sed ii solum, qui hostili animo id fecerint, ut exemplum affert *J. C. Pomponius* (*Dig. lib.* 50. *tit.* 7. *leg. ult.*) de eo, qui hostium legatos pulsavit; quam injuriam si hostes ultum eant, non perduellionis ille damnatur; quoniam hostili in patriam animo caruit, sed hostibus deditur.

III. De conjuratione, et conspiratione.

Si sub jurisjurandi fide, ac religione plures decreverint labefactare statum reipublicae, atque insurgere in principem; tunc *conjuratio*; sin autem nullo interposito jurejurando una simul consenserint de perdenda republica, principeque tollendo; hoc casu *conspiratio* (1) inita

---

Cremanus de jur. crim. lib. 1. *par.* 3. *cap.* 3. §. 98. *not.* 1. quo sunt intestina odia acerbiora: eo gravius peccare qui civile, quam qui externum bellum exsuscitaverint; hinc lugubres semper existimatae victoriae, quae non alienigenarum sanguine, sed domestico civium cruore partae forent; ita ut apud veteres romanos qui victor civili bello extitisset, ei nec ovatio, neque triumphus poterat decerni. *Val. Max. II. cap.* 8.

(1) Apud veteres latinos scriptores conspirare pro consentire, conspiratio pro consensu eleganter, *Cic. Philip. XI.* „ Tantus est consensus mu„ nicipiorum, coloniarumque provinciae Galliae,

dicitur. (*Jacob. Gothofr. ad leg. jul. maj. n.* 4.) In utraque societas ac veluti pactum intercedit, quod ex certa animi destinatione, ex praemeditato omnium, qui conjurationis vel conspirationis participes sunt, consilio oritur. Et quoniam clam cautissimeque conjuratio seu conspiratio iniri solet, ac praeparari, ut oblata occasione in tempore erumpat; (*Scip. Gentil. de conjur. lib.* 2.) hinc metuenda magis est, quam vis hostilis, et bellum aperte illatum. Nam ei, qui se professus est hostis, potest dimicando resisti. At latentes conjuratorum insidiae difficile deteguntur, difficiliusque praecaventur; unde majus ex conjuratione, seu conspiratione periculum reipublicae principique imminet, quam ex impetu hostili. Quam ob rem inter species perduellionis singularem occupant locum conjuratio, et conspiratio, (1) quarum auctores, participes, fautoresque veluti perduelles habentur, atque puniuntur.

„ ut omnes ad auctoritatem hujus ordinis, majestatemque populi romani defendendam conspirasse videantur. „

(1) Quamvis conjuratio, et conspiratio effectu caruerint, tamen vel solum initum manifestatumque consilium in principem remque publicam insurgendi pro crimine perduellionis habetur perfecto, atque absoluto, ut late tradidimus lib. I. cap. IV. §. VI., ubi de conjuratione peculiariter verba fecimus.

IV. De tempore civilium perturbationum.

1. Oportet nunc tristissimum prospectare tempus civilium perturbationum, quibus germinantibus vel soevientibus videndum quinam perduellionis crimine irretiantur. Principio ab illo contraendo extorres non sunt, qui conjuratis ope consilioque faverint: praeterea qui cum usurpatoribus vel invasoribus vires suas idcirco conjunxerunt, ut legitimus princeps oppugnaretur, diutiusque patria civili bello oppressa jaceret. (*Bohemer. elem. jur. crim. sect.* 3. §. 75. *Creman. de jur. crim. lib.* 3. *cap.* 3. *artic.* 1. §. 5.) Neque enim fas est unquam, aut adversus illum arma capescere, aut hujus hostibus manus praebere. (*Grot. de J. B., et P. lib.* 1. *cap. IV.*) Caeteri, qui inter civilium perturbationum fluctus singulari sive fortuna sive prudentia quieverint, sese taciti submiserint, vi armisque invecto publicarum rerum ordini, a quo resilire in sua non erat potestate, omni prorsus reprehensione vacant, et criminosa nulla labe inficiuntur. (*Coccejus in proem. ad Grot.* 12. *lib.* VI. *cap.* 3. *sect.* 1.)

2. Quid vero sentiendum erit de iis, qui nescientes initam ab aliis esse sive conjurationem sive conspirationem, et alterutri nequaquam immixti, nec ulla unquam cum patriae principisque hostibus consilia societatemque ineuntes; tamen postquam una vel altera eruperit, vel etiam postquam extraneus invasor vi armata legitimum principem ejecerit, veterem, civilium rerum everterit statum, novamque induxerit regiminis formam, publica tunc eisdem delata munera su-

sceperint obicrintque, an et ipsi quoque perduelles renunciandi, puniendi tamquam rei, muneribus, si quibus antea potiebantur, in poenam privandi? Si quid recta ratione intelligitur, quid jure gentium indcitur, quidque ex civilis juris analogia descendit consulendum sectandumque est; plane videtur cujuscumque criminis expertes, dubio procul esse, qui everso jam sive vi sive dolis vetere civili regimine, novoque invecto, reque ipsa constituto operam suam praestiterunt in obeundis magistratibus, aliisque publicis exercendis muneribus; dummodo nihil naturali divinoque juri contrarium egerint, offieioque suo probe honesteque functi sint. Nam licet sive domestici usurpatores, sive injusti invasores extranei jus imperii nequaquam valide nanciscantur, illudque maneat semper incolume penes legitimum principem, etiamsi a suo regno dejectum. (*Godofr. Willelm. de Schmittau dissert. de regimine usurpatoris rege ejecto* §. 30. *et sequentib.*) Tamen quamdiu durat injusta possidendi caussa; idest quousque illi aut longa et non interrupta possessione, aut ex pacto jus nacti sint, qui possident, potestate utuntur jubendi, et vi pollent obligandi. (*Puffendorf. de jur. nat. et gent. lib. VII. cap.* 8. *n.* 10.) Nec refragari subditi vel possunt, vel debent. Quandoquidem sine aliquo civili regimine, rerumque publicarum administratione nulla stare gens potest: alioqui sequeretur quod sapiens ille divino afflatus numine pronunciavit, *ubi non est gubernator, populus corruet: (Proverb.* 11. 14.) Cum igitur etiam tempore usurpationis, vel invasionis oporteat civile aliquod regimen haberi, adesse magistratus, publicas res administrari; inde ne-

cessario sequitur illos, qui tunc susceperunt publica munera, et probe justeque obierunt, redarquendos non esse: nam res ipsa in se est recta non solum et approbanda; sed etiam necessaria, tendensque in bonum totius societatis. Certissimis porro hisce aequissimisque principiis communis innititur omnium juris publici scriptorum doctrina, qui exercentes tempore usurpationis seu invasionis magistratus, docent perduelles non esse, crimine quovis vacare, et proinde ab omni poena eam ob caussam debere immunes abire. (V. *Grot. de jur. bell. et pac. lib.* 1. *cap.* 4. *Puffend. cit. lib. cap.* 1. §. 6. *Lillinger. jur. nat. public.* §. 228.) Communi huic doctrinae astipulantur etiam exempla, et prae caeteris illustre est illud *imp. Arcadii et Honorii*, qui lata lege, quae adhuc extat in codice Theodosiano, (*Lib. XV. tit.* 14. *leg. XI.*) declararunt atque edixerunt, *ne qui tyranni* (1) *tempore militarunt, vel etiam qua-*

---

(1) Is fuit *Eugenius*, qui oratoriam in Palatio professus, caeso *Valentinano Juniore* Viennae in Gallis tyrannidem arripuit, et occidentale imperium invasit. Sed anno 394. a *Theodosio M.* victus cum fuisset atque e vivis sublatus, *Zosim. lib. IV. cap.* 58. etsi ejus rescissis actis; tamen omnibus, qui sub eo publica munera exercuerunt, a Theodosii filiis *Arcadio et Honorio* hujusmodi lege et fama, et honores, et pristina munera integre conservata: *Quod sane commune jus fuit*, ut doctissimus scribit *Gothofredus in comment. ad cit. leg.* ut videlicet *etsi honorem sibi nemo*

libet administratione donati sunt, aut honoraria dignitate perfuncti, vel quicumque in aliquo honore diversis locis aut exactionibus praefuerunt, notam infamiae sustineant, aut deformi vocabulo polluatur; quibus eae dignitates valeant, quas ante tyrannicum tempus habuerunt. Neque vero videri possunt, qui passi sunt sibi ab usurpatore, vel invasore publica munera conferri, quique maluerunt potius ea prudenter obire, quam duriter repudiare, a fide obsequioque decidisse, quibus erga legitimum suum principem tenebantur, multoque minus ut perduelles debent renunciari. Quandoquidem durante possessione usurpatoris vel invasoris imperium sive regnum quoad jus quidem manet legitimi principis; tamen non in istius, sed in illius est naturali actualique possessione. Possessio autem, etsi injustissima, tamen verissima est possessio, ut apposite *Cujacius* ostendit. (*Diss. de jur. ejus quod fact. etc.* 3. §. 2. *et seq.*) Hinc eos, qui sub usurpatore vel invasore degunt, jurisconsulti aeque ac theologi docent respicere debere non legitimitatem imperantis, sed solum actualem possessionem imperii, istamque sequi in omnibus, quae juri naturali, et divino non sunt manifesto evidenterque contraria. (*Tertull. apolog. cap.* 35. *Ir. comment. ad Grot. lib.* 1. *cap.* 4. 15:) (1) Quare ab iis, qui tempore usurpatio-

---

vindicare audere posset, quem tyrannus concessisset; attamen ad pristinum quisque statum revocaretur, seu pristina dignitate potiretur.

(1) Notum est ex ecclesiastica historia hujus-

nis vel invasionis magistratus obierunt, nulla intelligitur facta legitimo principi injuria, neque huic debita fides violata. (1) Nam si nequiverint ii in pristino obsequio perseverare, non in ipsis stetit caussa ratioque; sed in principe, qui vi cedere coactus eo redactus fuerit, ut erga suos cives subditosque tunc nullum amplius principis munus exercere potuerit. (2) (*Coccejus ad Grot. lib. 1. cap. 4. §. 15.*)

---

modi fuisse praxim christianorum primis ecclesiae saeculis, quando romanum imperium assiduis fere usurpationum invasionumque procellis jactabatur. Neque enim ii de jure quaerebant illius, qui quacumque ratione sive armis sive dolis potiretur imperio; sed ex nudo facto possessionis obsequium suum metientes invasoribus et usurpatoribus obediebant, ut *Pauli* apostoli praecepto de subjectione potestatibus se se conformarent. V. *Bossuet. politiq. sacr. tit. des liv. sain. Fleury disc. sur l' hist. ecclesiastiq.* Huc referendae notissimae epistolae *D. Gregorii M.* ad Phocam usurpatorem constantinopolitani imperii, et ad illius uxorem Leontiam. *Oper tom. 11. epist. 10. 12.*)

(1) En *Coccеii* luculentissima verba, *diss. proemial. ad Grot. 12. lib. VI. cap. 3. sect. 1. n. 667.* quae omnem quaestionis nodum exscindunt. *In principem non peccant singuli, si magistratuum officia ab invasore sibi conferri patiuntur.*

(2) Quid ergo blaterant nullius nominis auctoritatisque quorumdam libellorum, *anonymarumque epistolarum* obscuri consarcinatores, qui summam juris gentium publicique inscitiam prodentes, non studio publici boni, sed ut alienis spo-

V. *De seditione, et tumultu.*

Seditio quoque pertinet ad crimen perduellionis (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.*) Ea non praeparatur, ut conjuratio, sed ex improviso erumpit instar incendii, quo multitudo conflagrat; statimque volat ad arma. Hinc bene definitur repens, et tumultuaria dissensio, qua alii in alios hostili animo feruntur. (1) Ac nulla quidem seditio tendens ad exitium principis, ejusque magistratuum, atque ad mutationem reipublicae oritur sine auctoribus, qui populum concitaverint ad arma capienda, publicumque detrectandum imperium. Hinc aequum esse visum est non omnes habendos puniendosque ut perduelles, qui se temere et coeco impetu rapi siverunt populari motu ad turbandam publicam

---

liis ditescerent, veriti non sunt evulgare et tradere omnes indiscriminatim, qui tempore invasionis magistratibus functi sunt, habendos tamquam perduelles, insectandos, puniendos, a muneribus quibuscumque exturbandos esse. Tantum ne livor, aviditas, fanatismus possunt suadere malorum?

(1) *Caravita Instit. Crim. lib. I.* §. 3. *cap.* 24 *num.* 36. a seditione factionem secernit, quam definit esse discessionem hominum in partes diversas. Movere hanc scribit optimates, quibus favet turba atque adhaeret; illam vero venire a vulgo faeceque plebis, ut a *Virgilio Aeneid.* 1. *v.* 148. *et seq.* elegantissime describitur.

quietem, (*Deciant. Tract. Crim. lib.* 7. *c.* 19. *n.* 7.) sed auctores dumtaxat, et principes seditionis. Cur autem severe tractandos concitatores seditionis, multitudini benigne parcendum praeter caeteras rationes, quas persequuti alibi (Lib. II. Cap. V. §. VIII.) sumus, hanc opportunissimam reddit *Vegetius*, (*lib.* 3. *de re mil. c.* 4.) quod nunquam ad contumaciam pari consensu multitudo prorumpat, quae, sicut mare, per se immobilis est; sed tamquam a procellosis ventis incitatur a paucis, qui vitiorum scelerumque impunitatem sperant peccando cum plurimis.

2. Quod si ex repentino metu popularis motus nascatur; tunc non seditio erit, sed tumultus. *Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta*, quemadmodum ait *Tullius*, (*Philippic. VIII.*) *ut major timor oriatur? Unde etiam nomen ductum est tumultus*. (1) Neque vero hac solum ratione seditio distringuitur a tumultu; sed etiam quod seditio auctores habet et concitatores; tumultus etiam sine ducibus suscitatur. Sed facile atque ut plurimum tumultus abit in seditionem; cum scilicet quis audax,

---

(1) Quid adductus est *Cicero eod. loc.* nos docet veteres romanos proprie dixisse tumultum illud, quod ob periculum imminentis hostis, bellum confestim parabatur. *Itaque majores nostri,* ut idem prosequitur, *tumultum italicum, quod erat domesticus, tumultum gallicum, quod erat Italiae finitimus; praeterea nullum tumultum nominabant.*

atque facinorosus trepidanti populo se ducem praebet, atque rectorem.

VI. *Proditores quinam reputandi, et de iis, qui quomodocumque hostes adjuvant.*

Constat omnes cives sive expresso, sive tacito pacto atque ex insita ipsis obligatione teneri quacumque possunt ratione periclitanti patriae opitulari, atque ubi opus sit, principi suo praesto esse adversus communes hostes. Quod si loco unum defendendi, tuendique alteram aliquis civium fidem fallat, quam debet utrique, et hostibus secreta patefaciat, proditor reputandus erit, reusque perduellionis. (*Gigas de crimin. majest. quaest.* 21. *n.* 4.) Neque enim adhaerendum arbitror iis rerum criminalium scriptoribus, qui hoc casu proditionis macula infici, crimineque perduellionis obstringi voluerunt illos tantum, qui principi sunt a consiliis, vel a secretis, (*Farinac. quaest.* 113. *n.* 217.) quorum non potest non hostis videri quicumque sit ille, qui dolo malo hostibus patriae secreta prodit. Caeterum proditor aeque est, qui illis misit nuntios literas, et qui tulit sciens quid literis contineretur. Item qui literas hostium, quibus exitiosa consilia praebebantur, recepit, nec indicium fecit. Qui autem non vi hostili, cui repellendae par non fuerit, sed dolo malo in bellis cesserit, aut arcem non tenuerit, aut castra concesserit, (1) aut exercitum in insidias

---

(1) Non solum proditionis animo; sed etiam

deduxerit, habebitur pro proditore, et perduellionis poenas jure ac merito persolvet. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 10.)

2. Proditionis infamiam crimenque ad eos etiam porrigi non ambigitur, quorum opera, doloque malo hostes commeatu armis telis equis pecunia, aliave qua re adjuti sint. Nec interest hostili animo, an lucri gratia dumtaxat hostibus commeatum praebuerint, pecuniam crediderint. (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.*) Nam id ipsum hostile, et abominandum debet existimari, scilicet lucri faciendi cupiditate hostibus suppetias ferre, vires addere ad opprimendam patriam, et posponere auro salutem reipublicae.

VII. *Crimen perduellionis atrocissimum est, proximumque sacrilegio.*

Multae aliae, praeter hactenus expositas, jure romano, hodiernisque etiam moribus species occurrunt, quae una cum illis referuntur a doctoribus inter crimina majestatis, ut ajunt, *in primo capite*; veluti si quis magistratum oc-

---

ignavia et formidine quis cedere hostibus potest, Hoc autem casu erit ne ille tamquam proditor, perduellisque puniendus? Negat doctissimus *Matthaeus ad tit.* 2.*lib.* 47. *dig. cap.* 2. *n.* 15. quod ille dumtaxat sit perduellis, qui hostili in rempublicam animo fertur. Hoc autem animo procul dubio non agit, qui ignavia, et formidine torpens hostibus cessit; unde concludit perduellionis diem ei non esse dicendam.

ciderit, aut senatorem, aut consiliarium principis: (1) si deseruerit exercitum, vel ad hostes perfugerit; si injussu principis bellum gesserit, delectumve habuerit, si pro potestate magistratuque sciens dolo male quid fecerit, si denique confessum in judicio reum, et propter hoc in vincula conjectum, emiserit. (*Matth. ad lib* 48. *Dig. lib.* 2. *cap.*2. *per tot.*) Et quoniam apud universos fere populos summum imperium inviolabile semper habitum est, quique eo legitime potirentur sacrosanti jure ac merito reputati sunt; (2) ideo proximum seu simile sacrilegio ve-

---

(1) Observarunt doctissimi quidam juris romani interpretes eos, qui hujusmodi illustres viros offenderint, non statim reos fieri perduellionis: sed tunc solum cum quid adversus illos committitur ex odio in principem, atque ex caussa perturbandae publicae tranquillitatis. Secus vero si occasione litis privatae qui munere fungitur senatoris vel magistratus laedatur: unde *Gothofredus in comment. ad L. quisquis cod. ad leg. jul. majest.* necem virorum illustrium non veram et propriam, sed fictitiam precariam, et quasi speciem perduellionis appellat.

(2) Ille, cui legitime majestas inhaeret, summoque imperio praeditus est, suo quodammodo jure et ex indole supremae potestatis civibus omnibus subditisque suis sacrosanctus habebitur; quippe a quo potissimum pendent, et in quo communis salus reposita est. Non ergo oportet, ut faciunt rerum criminalium scriptores, existimare sacrosanctos idcirco principes esse, quod veterum romanae plebis tribunorum potestatem quos viola-

teres jurisconsulti esse dixerunt crimen, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 1.) quod vocatur perduellionis. Ut enim sacrilegus est qui divina, et publica sacra violat, ita pro sacrilego quodammodo haberi debet qui aliquid in principem molitur, cujus sacrosancta existimatur esse persona. Cumque insurgi adversus principem, status reipublicae immutari, patria ipsa hostiliter impeti nequeat sine ingenti privatarum publicarumque rerum ac fortunarum periculo conversione atque jactura, doceatque historia nihil civili bello exitialius calamitosius crudeliusque esse. (*Valer. Max. lib.* 11. *cap.* 8.) idcirco facinora fere omnia crimen perduellionis vincit atrocitate, ac damno, quod ex eo in rempublicam, omnesque civium ordines promanat. Mirum igitur videri non debet, si reliqua delicta, etiam quibus majestas laeditur, morte rei extinguantur; crimen vero perduellionis et mortuo reo perseveret, (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 6. *et* 7.) cujus memoria damnatur, ac bona in fiscum rediguntur.

---

re nefas, ipsis usurpaverint. Fuit id prudenter, opportunissimeque primum ab *Augusto* factum, qui exuto *Lepido*, interfecto *Antonio* antequam altius assurgeret, et munia senatus, magistratuum legum in se traheret, consulem se tulit, et ad tuendam plebem tribunitium jus sibi adscripsit: quia tribunitia potestas sancta, et inviolabilis esset. *Dion. lib. LIII.*

VIII. *Voluntas sceleris in illo non distinguitur ab effectu, ubi de consciis.*

Atrocitas sceleris, et magnitudo periculi, damnique, quod ex crimine perduellionis imminet principi, atque universae reipublicae in caussa est; ut in illo voluntas sceleris habeatur, puniaturque veluti facinus consumatum, atque perfectum; (*Cod. lib.* 9. *leg.* 5.) id est conatus non distinguatur ab ipso delicto. Quod non debet intelligi de voluntate, quae intra nudae cogitationis limites constitit, nec foras erupit; sed quam secuta est incoatio aliqua delicti; ut si quis vitae principis insidias paraverit, sed effectu sceleris potiri nequiverit, scelestae factioni sacramentum dederit, aut alios sacramento adigere curaverit: item si quis seditiosa concione alios aduisus sit concitare ad hostilia, licet nemini persuaserit. Nec solum qui tentaverint aliquid adversus rempublicam, principemque; sed etiam eorum satellites, consciique pravorum consiliorum coeptorumque, (*Bohem. Element. Jur. Crim. sect.* 2. *c.* 5. §. 76.) qui scilicet societate quadam et participatione facinoris innexi sunt, perduelles evadunt, poenasque perduellionis incurrunt. Nam quibus innotuit tantum conjuratio, si nec ullum sacramentum in factionem praestiterint, nec seditiosos juverint consiliis, aut opibus sustentaverint; eos nimis durum foret, immo etiam iniquum, veluti perduelles habere atque punire, (1) quod

---

(1) Scriptores fere omnes rerum criminalium

instantis sceleris indicium non detulerint. Et quidem pudor alios, alios socordia, alios denique non habita indicibus fides abstrahere ut plurimum solent ab iis, quae compercrant indicandis; unde eorum reticentia, quamvis ob fidem, quam principi debent, non videatur omni culpa prorsur vacua, tamen (*Matth. cit. loc. num.* 23.) longissime abest a crimine perduellionis.

IX. *Variae apud diversas gentes perduellium poenae narrantur.*

Dicturus nunc de poenis perduellium, praestat initio monere nullum esse adeo acerbum supplicium, quod non inveniatur praescriptum, adhibitumque adversus illos, veluti perturbatores communis pacis, ac publicos hostes. (*Gundl. ad leg. Majest. c.* 3. §. 3.) Lacaedemone, atque Athenis ignominiosa crudelique morte afficiebantur, qui libertatem populi opprimere, statumque reipublicae immutare tentassent. Persae omni genere tormentorum ad necem us-

---

heic meminisse solent, contentionis, quae intercessit duos inter notissimos juris romani interpretes, *Bartolum* atque *Baldum* circa conscios in crimine perduellionis. Bartolus enim scripsit solam scientiam sufficere ab poenam hujus delicti: Baldus vero animam Bartoli ob hanc doctrinam in inferno excruciari dixit. Utriusque rationes narrat, et doctissime suo more expandit *Matthaeus loc. sup. cit.* quem unusquisque consulere poterit.

que perduelles afficiebant; eademque saevitia ii apud Macedones morte multabantur. (*Q. Curt. lib. VI. cap.* 11.) Plures Romae in reos perduellionis latae fuerunt leges, pluresque poenae in eosdem constitutae. Sub regibus rei perduellionis obnubato capite, infelici arbori reste suspensii, verberibus ad mortem usque caedebantur. (1) Parta reipublicae libertate perduelles vel publice in campo Martio cruci suffixi, vel e saxo Tarpejo praecipitati sunt, donec lege Cornelia majestatis, quam tulit *Sylla* dictator, aqua et igne interdici iis coepit, qui de perduellione damnabantur. (*Gravin. Orig. jur. lib.* 3. *cap.* 85.) Quam poenam retinuerunt *Caesar*, et *Augustus*, qui latis notissimis legibus jaliis de majestate tranquillitatem publicam, suamque privatam securitatem nova arctiori ratione munierunt. Sed sub sequentibus imperatoribus loco interdictionis aquae, et ignis alias fuisse in perduelles nsurpatas poenas diserte testatur J. C. *Paulus* scribens (*Lib. V. Sent. tit.* 29.) *antea iis in perpetuum igne, et aqua interdicebatur: nunc vero humiliores bestiis objiciuntur, vel vivi exuruntur; honestiores capite puniuntur*.

---

(1) Contendunt gravissimi interpretes decemviros transtulisse in XII. Tabulas legem de proditione a Romulo ipso Urbis fundatore primum latam. Caeteras vero leges, quibus deinde perduellionis crimen varie coercitum Romae fuit recenset, illustratque prae aliis *Sigonius de judic. lib.* II. *cap.* 29.

X. *Refertur, illustraturque constitutio imperatorum Arcadii, et Honori in lege Quisquis codice ad legem juliam majestatis.*

1. Caeterum severiorem etiam, quam antea, circa crimen poenasque perduellium jurisprudentiam *imperatores Arcadius, et Honorius* postremo invexerunt. Ac eorum constitutio quidem adeo immitis, atque acerba est, ut non tam atramento, quam sanguine scripta esse videatur. Hinc famosa evasit atque celeberrima, meruitque ab eruditioribus juris romani interpretibus doctissimis commentariis peculiariter illustrari. (1) Sanxerunt imperatores (*Cod. lib.*

---

(1) Constitutionem hanc *Arcadii* et *Honorii*, quae est *lex.* 3. *cod. ad leg. Jul. Majest.* prae caeteris commentati sunt singulari diligentia, exquisitaque doctrina *Antonius Matthaeus ad lib.* 48. *Dig. tit.* 2. *cap.* 3. et *Jacobus Gothofredus peculiari tract.*, qui contendit eam, licet utriusque imperatoris nomen praeseferat; totam nihilominus manasse ad *Arcadio,* cui Oriens in imperii divisione cesserat. Ferendae hujus acerbissimae constitutionis ei auctor fuit *Eutropius*, primarius rerum gerundarum administer; ut non tam principis saluti, quam privatae suae securitati consuleret, Nam metuens frequentes factiones quae in suam pernicem oriebantur, curavit, ut ex constitutione perduellionis rei declararentur, qui de nece virorum illustrium cogitassent, quosque velut socios princeps elegerat in administranda republica. V. *Scipio Gentili de conjurat. lib.* 1. *pag.* 4.

9. *tit.* 4. *leg.* 5.), ut quicumque non solum ad exitum perduxerit crimen perduellionis; sed etiam illud quavis ratione tentari ausi fuerint, gladio, aliove mortis genere pereant. Idem supplicium manere debet omnes perduellium asseclas, socios, ministros, caeterosque factionis conscios, atque participes. Hactenus quod praecedentium principum constitutionibus invectum erat sua lege *Arcadius Honoriusque* edixerunt. At vero cum illis portio aliqua paternae haereditatis liberis perduellium concederetur, id novi a memoratis imperatoribus introductum est, ut scilicet universa patris perduellis substantia fisco addicta nihil prorsus ex ea filii capere possent. Quin immo excluduntur isti a materna non solum, vel avita, proximorumque; sed etiam ab extraneorum haereditate atque successione, ita ut iis perpetua egestate sordentibus vita supplicium esse debeat, mors vero solatium. Nam prohibentur praeterea ad quoscumque ascendere honores, dignitatesque pervenire; quippe quos semper infamia comitetur: vix filiabus concessum, ut ex maternis bonis falcidiam consequi possint.

2. Jam vero constat apud illos, qui non omnem prorsus exuerint sensum humanitatis, ferendam non esse hujusmodi imperatorum saevitiam, qua voluerunt, ut paterni sceleris poenas filii quoque perduellium luerent. Repugnat enim rectae rationi, ac naturali aequitati filios puniri ob delicta parentis. Ubi siquidem nullum est peccatum, ibi nec poena esse debet (Lib. II. cap. II. §. V.). Et quamvis, ut *Cicero* scribit (*Epist. I. ad Brut.*) antiquum hoc sit, et multarum civitatum legibus comparatum,

quo liberorum charitas amiciores reipublicae parentes redderet; tamen non quod gentibus (1) placuit, sed quid rectum aequumque est, id sequi sapienter oportet, humanitateque praeditos legislatores.

XI. *Quibus hodie poenis in perduelles animadvertatur.*

Quamquam a rigore juris romani recessisse hodiernas christianas gentes in puniendo crimine perduellionis scripserit *Mattheus*, testimonio innixus nonnullorum interpretum juris romani; id tamen nec ubique, nec semper factum esse constat. Nam sive legibus, sive moribus severissime, recentiori etiam aevo, actum est cum perduellibus. Ac refert *Bohemerus* novissima (*Elem jurispr. crim. sect.* 2. *cap.* 5. §. 94.) exempla perduellium in quatuor partes dissectorum, vel qui alia etiam crudeliori ratione

---

(1) Omnis antiquitas *Persarum* et *Macedonum* leges, quibus ob noxam unius universae propinquitati pereundum erat, abominandas existimavit, et diritate exuperantes. *Ammian. Marcellin. Lib. XXIII. Q. Curtius. Lib. VII.* cum narrasset Branchidas ad *Alexandro M.* deletos, quod majores eorum Miletum Xerxi prodidissent, concludit ita: *Haec si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, justa ultio esse, non crudelitas videretur. Nunc culpam majorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.*

morte affecti sunt, veluti forcipibus candentibus ustulati a carnifice, quousque ad patibulum pervenirent. Singulare est, atque atrocissimum supplicii genus, quod in Anglia usurpatur. (*Covel. Instit. Ang. II.* 19.) Carnifex gladio pectus secat perduelli, praecordia extrahit, viscera exenterat, atque eo non adhuc ut plurimum mortuo, in ignem projicit absumenda, corpus tandem in frusta exscindit. Bona etiam nunc universa damnatorum de perduellione fiscus occupat, atque eorum liberis infamia perpetua inuritur, omneque aufertur jus tam testatae quam intestatae successionis. (1) Nec post mortem parcitur reorum memoriae, quorum domus destruitur, nomen supprimitur, familia exuitur nobilitate. Paribus autem poenis multantur quicumque fuerint participes perduellionis: quin immo novis constitutionibus mediolanensis senatus, ut refert *Cremanus*, (*Jur. crim. lib.* 1. *p.* 3. *c.* 3. §. 72. *not. a*) cavetur eos quoque, qui cum scirent crimen non revelaverint, (2) habendos puniendosque esse

---

(1) Constitutione *Caroli I.* Andegavensis regis neapolitani filiis, filiabusque proditorum interdicebatur sine regis venia inire matrimonia. *Capit. regn. satis constat.* Sed ejus successor *Carolus II.* filias illorum permisit nuptias contrahere posse, si paternam non imitentur nequitiam. *Cap. item statuimus quod filiae. Alphan. de Jure crim lib. II. hoc tit.* §. *XV.*

(2) *Tuanum*, etsi conjurationis expertem, apud Gallos morte multatum, quod dumtaxat no-

tamquam perduelles. Quam ob rem non mitigatus, sed potius exasperatus hodiernarum gentium legibus moribusque rigor esse videtur imperatoriarium sanctionum in puniendo crimine perduellionis.

XII. *Quid observare, quidve cavere oporteat in peragenda perduellionis quaestione?*

Si legislatores, si plerique rerum criminalium scriptores *Modestino* gravissimo jurisconsulto auscultassent, monenti crimen perduellionis non in occasionem soevitiae habendum esse ob principalis majestatis venerationem, sed in rei veritate; (*Deg. lib.* 48. *tit.* 8. *leg.* 7.) non utique praescripsissent, tradidissentque licere judicibus in illo cognoscendo transgredi jura, multaque singulariter (1) permisissent fieri, atque observari in peragenda perduellionis quaestione, quorum pleraque merent partim ut absurda reprehendi, partim vero ut iniqua improbari. Mitto hujusmodi crimen imperatoriis constitutionibus deferre posse famosos, qui alioquin jus accusandi non habent, milites, ipsasque mulieres: (*Cod. lib.* 9. *tit. leg.* 3. *et* 8.)

---

tam sibi conjurationem non manifestaverit neque detulerit, narrat *Grammond hist. Gall. lib.* 17.

(1) *Bajardus* in addition. ad *Clar. lib.* 5. *sentent.* §. *laesae majest.* refert, atque exponit triginta et unum specialia, quae juxta vulgum criminalium scriptores obtinent in cognitione hujusmodi criminis.

Praetereo audiri in judicio perduellionis etiam servos, et quidem contra dominos, libertos contra patronos, nullamque dignitatem a tormentis eximere; et si res id poscat, accusatorem quoque testesque torqueri. At vero hoc crimen per testes non idoneos posse probari, quemadmodum quampluribus placuit doctoribus, id quidem nullo pacto ferendum est. Quam enim probationem facere possunt testes, qui indole sua, legumque censura impares sunt ad testificandum, nullamque fidem merentur? Nec fas erit uni tantum fidere testi, aut ex unius testimonio in licium educere ad torturam. Nemo siquidem non scit unicum testem audiendum non esse (Lib. III. Cap. XII. §. X.); ipsoque jure romano, quo receptus torturae usus, cautum tamen est ad indicium unius testis nullum reum torquendum esse. Initium vero a tormentis fieri posse in hoc judicio ille solum probabit, qui *Phalaridi*, aut *Neroni* similis delectetur aliorum cruciatu, et quod justum aequumque est, parvipendendum existimet. Caeterum absentem damnandum non esse nemini prohibendum, ut se ab impicto perduellionis crimine defendat, (1) id manifestum adeo est, ut heic non opor-

---

(1) Post *Matthaeus cit. loc.* adnotavit saepe laudatus *Cremanus jur, crim. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 3. §. 72. *not.* 1 ea fere omnia, quae veluti singularia contendunt interpretes juris romani observanda in judicio peragendo perduellionis descendere ex constitutione Henrici VII. Germanorum imperatoris *Collation. XI. tit. quomodo in laes.*

teat refellere auctoritatem scriptorum, (*Decian. Tract. Crim.* 7. 37.) qui tam absurdas, crudelitatisque plenas doctrinas tradere non dubitarunt. Postremo animadvertere necesse est tunc solum permitti posse, ut sine strepitu, ac figura judicii in perduellionis reos procedatur, quando nimirum princeps aut respublica in extremo versetur discrimine. Tunc enim quoniam frustra legum expectaretur auxilium, res illico, vique adhibita est expedienda; ut saepe factum nos docent historiis tradita exempla, quorum pleraque etsi iniqua, quemadmodum gravissime concludit *Matthaeus*, ex parte esse videantur; utilitate tamen publica aliquomodo defenduntur.

CAPUT III.

De collegiis illicitis.

I. *Collegium quid? nominatim non permissum, censetur expresse prohibitum.*

II. *Cur non liceat collegia sine publica auctoritate instituere?*

III. *Quaenam illorum poenae, qui in illicita collegia convenerint?*

I. *Collegium quid? nominatim non permissum, censetur expresse prohibitum.*

1. Locus heic est disserendi de privatis conventibus, civiumque coitionibus. Quod enim ex

---

majest. crim. proced. quae constitutio apud nos subjectos populos nullam vim potuit nancisci.

his nascitur delictum, semper publicae tranquillitati adversatur, et aliquando etiam ad perduellionis crimen refertur. Hujusmodi autem conventus collegii nomine veniunt. (*Dig. lib.* 50. *tit. penult. leg.* 85.) Est collegium (1) plurium personarum ejusdem potestatis, et muneris, rerumque ad id pertinentium societas. Notant porro *doctores* ad constituendum collegium dualem numerum nequaquam sufficere, (*Bartol. ad tit. dig. de corpor. et colleg.*) sed saltem tres requiri personas, quae simul coeant.

2. Jam vero fas non est sine publica auctoritate, principisque venia instituere, atque habere collegia. Ac jure quidem romano regulariter prohibita sunt, nisi quae nominatim permissa reperiantur. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 22. *leg.* 3.) veluti collegia jurisconsultorum, medicorum, artificum etc. Qui secus fecerint, crimine obstringuntur, reique etiam fiunt perduellionis, si collegium tendat in perniciem reipublicae, atque adversus principem habeatur.

---

(1) Collegia an differant a corporibus laboriose quaerunt scriptores, inter quos *Heineccius* vult eas voces pro synonimis adhiberi: contra *claris.* *Amadutius leg. novel. pag.* 285. contendit collegium fuisse honestiorum corpus, vero viliorum artificum. Id vero improbari debet, quod placuit *Accursio*, ea nimirum re differre collegium a corpore, quod collegae cohabitent, qui sunt ejusdem corporis separatim habitare possint. V. *Matth.*, *ad lib.* 47. *dig. tit.* 15. *cap.* 1. *num.* 2.

II. *Cur non liceat collegia sine publica auctoritate instituere.*

Quaenam sit caussa, cur in omni bene constituta civitate nefas ducatur collegia instituere, habere absque principis permissu, facile intelligitur. Nam res est plena periculi plures simul convenire arbitrio suo, ac privata auctoritate inter se coire. (1) Ac primam quidem inhibendi arbitrarios hujusmodi coetus caussam olim Romae fuisse observavit *Cujacius* (*Lib. VII. observ. cap.* 30.) comessationum, et compotationum intemperantiam, ex qua teterrima quaeque, et nefandissima scelera nascuntur. Huic accessit metus factionum atque tumultuum, quos adversus principem legesque, et ordinum civitatis concordiam, ac publicam disciplinam praetextu talium conventionum improbi cives machinantur. (*Bocer. disput. univ. par.* 1. *clas.* 4. *disp.* 9.) Ac re quidem vera constat vetus hoc esse malum civitatibus, ut omnes fere tumultus, ac seditiones originem ut plurimum trahant ex privatis hujusmodi coitionibus. Hinc hodie etiam ubique collegia illicita, velut rei-

(1) *Plato lib.* 1. *de legib.* hujus rei exemplo esse Milesios, et Beotios, et Thurios narrat. Romae autem memoriae proditum est a *Svetonio in vit. August.* nihil frequentius *Augusti* aevo fuisse, quam ut *plurimae factiones titulo collegii novi ad nullius non facinoris societatem coirent. Sed Augustus omnia, praeter antiqua, et legitima, dissolvit.*

publicae pestis prohibita sunt; eaque constituere, cogere crimen non leve esse existimatur. Quippe satius videtur (*Duaren. ad tit. dig. de colleg. et corpor. illic.*) delictis, quae illorum occasione nasci possunt, in tempore occurrere, quam post exitum poenae medelam adhibere.

III. *Quaenam illorum poenae, qui in illicita collegia convenerint?*

Si jus romanum spectetur, cui hodierni mores ut plurimum conformantur, arbitraria eo poena coercendi sunt, qui sine principis auctoritate collegium inierint: (1) sed aliquando praeter dissolutionem collegii nihil gravius collegae patiuntur; (*Dig. lib.* 1. *tit.* 12. *leg.* 2.) quo tamen casu iis permittitur pecunias communes si quas forte habent, inter se dividere. At, quando seditiosi homines simul coierint, ut novas res molirentur adversus tranquillitatem publicam; tunc ii tenentur ea poena, qua puniuntur qui hominibus armatis loca publica, vel templa occupasse judicati sint, id est poena legis juliae de vi. (*Dig. lib.* 47. *tit.* 22. *leg.* 2.) Quod si aperte collegium tendat ad perniciem reipublicae, et ad factiones ineundas contra

---

(1) Legibus XII. tabularum severissime interdictae erant coitiones, quae praesertim noctu fierent, propter suspicionem metumque criminum, atque factionum. Nam iis cavebatur: *Si qui in urbe coitus nocturnos agitasset, capital esto* V. *Gothofred. comment. ad leg. XII. tab.*

principem ; tunc illud contrahentes incidunt procul dubio in legem juliam majestatis, reique evadunt perduellionis.

CAPUT IV.

De vi publica, et privata.

I.	*Cur vis publicae, et privatae crimen gravissimum sit?*
II.	*Quid vis, et quaenam publica, quaenam vis privata dicatur?*
III.	*Quae sint graviores, frequentioresque vis publicae species?*
IV.	*De poenis.*
V.	*Quando vis privata committatur?*
VI.	*Quando rei vis privatae coercendi?*

I. *Cur vis publicae, et privatae crimen gravissimum sit.*

Saepe animadversum est a nobis (Lib. I. cap. XV. §. VI.) idcirco potissimum homines convenisse in civilem societatem, ut tuti viverent ab alienis injuriis, nanciscerentur tranquillitatem, qua in naturali statu aut nunquam raro frui poterant. Hinc apparet quam grave sit crimen illorum, qui audent aliis vim quomodocumque inferre. Eo ipso siquidem in praecipuum scopum impingunt civilis societatis, in qua nemini jus esse potest, nisi summae potestati, publicas privatasque injurias compescendi. Ac certe, ut *Tullius* (*lib. 2. de invent.*) egregie observavit, *nihil est exitiosius civitatibus nihil tam contrarium juri, et legibus, nihil minus civile*

et humanum; quam composita, et constituta republica quidquam agi per vim.

II. Quid vis, et quaenam publica, quaenam vis privata dicatur?

Est autem vis majoris rei impetus, qui repelli non potest (*Dig. lib.* 4. *tit.* 2. *leg.* 1. *et* 2.) eaque dividitur in divinam, et humanam. Ad vim divinam, referuntur tempestas, fulmen, terraemotus, uredo, caeterique casus, qui majores dicuntur. Vis umana vel hostium est, vel civium. (*Bynkerh. obs. lib.* 5. *cap.* 2.) Porro quae a civibus vis infertur, si jure fiat, justa habetur: injusta vero si contra jus fasque irrogetur. Haec, de qua nunc solum res est, in publicam distinguitur, et in privatam. Vis publica hodiernis legibus moribusque non ex persona aestimatur, sed ab armis. (1) Hinc definitur vis publica quae armis fit, privata quae infertur sine armis, (*Gravin. orig. jur. civ. lib.* 3. §. 91.) Quod tamen perpetuum non est. Quamvis enim vis irrogata armis semper ut publica habeatur semperque, vis privata sit

(1) Veteri jure romano aliter vis publica accipiebatur, aliter vis privata. Erat illa, quam contra jus fasque persona publica inferebat imperio praedita, atque potestate, nempe magistratus; ista vero, quae e privatis irrogabatur iis praesertim, qui opibus viribusque pollerent, ut doctissime suo more notavit magnus *Cujacius, in para. tit. ad pand. lib.* 48. *tit.* 6. *et* 7.

inermis; nihilominus exempla non desunt vis publicae sine armis illatae, ut si quis stuprum inferat, vectigalia exigat, reum vinciat etc. Armorum porro appellatione (*Instit. de publ. judic.* §. *item. L. jul. de vi.*) non solum scuta, gladii, sicae, cultri, ignea instrumenta veninnt; sed etiam lapides, fustes, caetera omnia, quibus aliis noceri potest.

III. Quae sint graviores, frequentioresque vis publicae species.

Multa facinora sub violentiae nomine comprehendi manifestum est, pluresque sunt species quae ad vim publicam referuntur. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 16. *leg.* 6.) Scriptores rerum criminalium graviores frequentioresque exhibent, quorum licebit heic nobis vestigia sequi. Ac primo quidem de vi publica tenentur qui domi suae, vel in agro arma (1) coegerint, nisi comparata sint in usum venationis, itineris, aut promercii; tum qui armis servos, aut liberos homines instruxerint, ut seditionem facerent; turbasque excita-

---

(1) Jure Justinianeo, cui hac in parte leges moresque nostri adstipulantur, non solum cogere; sed etiam arma deferre prohibitum privatis; nec permissum commercium, nisi parvarum machaerarum, aut cultorum, quorum nullus est usus in bello. *Novel.* 5. *cap.* 4. De hujusmodi re heic quidquam dicere omittimus, quoniam de crimine delationis prohibitorum armorum jam a nobis opportune actum est lib. I. cap. IV. §. VII.

reut. Rei quoque vis publicae sunt expugnatores alienarum aedium, qui cum armis hominibusque armatis incendium fecerint, aliorum rapuerint bona, possessorem domo, agrove suo, aut nave dejecerint. Qui autem ausi fuerint magistratus, personasque publicas violare, (*Matth. ad lib.* 48. *dig. tit.* 4. *cap.* 1. *num.* 3.) impedire quominus eae potestatem suam exerceant, judicia concionesque turbare, procul dubio incidunt in crimen vis publicae. Praeterea qui vim fecerint improbiorem atrociorem que, etsi arma non sumpserint; tamen vis publicae rei habentur. Veniunt in hanc classem qui foeminam per vim stupraverint, qui nuptam innuptamque rapuerit, qui convocatis hominibus quempiam verberaverit, incendium fecerit, vel quid abstulerit ex incendio, qui legatos, oratoresque, aut comites eorum pulsaverit, injuriave affecerit, qui prohibuerit ne fieret funus, aut cadaver sepeliretur; tandem qui vinxerit reum, prohibuerit adesse in judicio, judicesque ipsos, ne facere imperarent, impedierit.

IV. *De poenis*.

1. Si jus romanum antiquius spectetur, vis publicae poena erat interdictio aquae et ignis quae celeberrima lege julia (1) in ejus reos im-

---

(1) Cum post civiles *Marii, Syllaeque* discordias graves, et frequentes in urbe seditiones excitarentur, visum est oportere peculiaribus legibus cavere de vi. Primum de ea legem tulit an.

posita habebatur, (*Dig. lib.* 48. *tit. leg.* 10.) Sed posteriori jure in locum interdictionis deportatio successit; et extremum quoque supplicium, quando personarum qualitas, vel admissi atrocitas viderentur graviorem poenam mereri. Sic servus, qui fuerit ausus vim publicam facere, morte punitur; sic homini libero alterum rapienti, vel occidenti vita intercipitur. (*Cod. lib.* 9. *tit.* 16. *leg.* 8) Praeterea exacerbatur poena in incendiaros, qui vivi jubentur exuri; nec non in eos, qui armati aedes alienas aut villas expugnaverint; nam capite, id est ultimo supplicio mulctantur.

2. Sed juxta leges moresque hodiernos qui vim publicam fecerint pro qualitate, et circumstantiis admissi extra ordinem puniri solent; (*Clar.* §. *fin quaest.* 83. *n.* 4.) et modo gravius, ut si quis in alienas aedes violenter irrumpens aut expulsit dominum domo aut male mulctavit, modo levius, ut si quis ab alio conviciis provocatus, aut caesus justo dolori moderari non potuerit, aggressoremque fugientem persecutus in aedes ejus violenter introierit. Hnc

---

U. C. 675. *Publius Plautius* tribunus plebis, a quo lex plautia dicta est. Promulgatae deinceps sunt duae Juliae leges de vi publica, et privata, quarum priorem scivit *Julius Caesar* dictator, alteram *Augustus* ipse jam rerum potitus rogavit. Illius meminit *Tullius Philippic.* 1., alteram sequutus est *Tribonianus* in compilatione juris romani, deque ea edixerit §. 8. *Instit. de public. judic. V. Sigon. de judic.* 11. 33.

pertinent ii, qui vulgo dicuntur facere *insultum*, quales sunt alios inopinate, atque ex improviso circumvallantes, et aggredientes. (*De Angel. de delict. par.* 1. *cap.* 80.) Si enim tam proxime aggresso accesserint, ut potuerint eum laedere sive soli, sive coadunato coetu, sive cum armis, sive sine armis; de vi publica tenentur, poenisque afficiendi sunt huic crimini debitis.

V. *Quando vis privata committatur?*

Pertinent ad vim privatam, de qua modo dicere restat, omnes reliquae species violentiae, in quibus non intercessit usus amorum, et quae non adeo gravis momenti esse existimantur; quoniam quietem, ac tranquillitatem publicam non admodum perturbant. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 4. *leg.* 1. 2. *et* 3.) Haec ejus communiora exempla possunt exhiberi: si convocatis hominibus vis facta sit, ut quis verberaretur, vel dejiceretur ex agro suo, atque domo, vel sua possessione spoliaretur: item si quis solus et sine armis id fecerit: si quis ex ruina incendio tumultu naufragio quid dolo malo rapuerit: si praestitum fuerit impedimentum, quo minus quis in judicium produceretur: (*Alphan. Jur. Crim. lib. II. tit.* 3. §. 3.) tandem si quis in alienam litem improbe coierit, aut si debitori suo debitum per vim extorquere conatus fuerit. (1)

---

(1) Eruditiores romani juris interpretes, inter quos eminet magnus *Cujacius ad tit. cod. ad L. jul. de vi pub. et priv.* animadverterunt nonnullas

VI. *Quomodo rei vis privatae coercendi.*

Jure romano poena vis privatae erat relegatio et publicatio tertiae partis bonorum cum infamia; (*Cod. lib.* 9. *tit.* 3. *leg.* 2.) unde de vi privata damnatus et prohibebatur veteres honores retinere, et novos acquirere non poterat. Is vero, qui debitori vim fecisset debiti extorquendi caussa, jus etiam crediti amittebat; sicut et ipso jure dominium amittit qui rem, quam suam existimabat, invasit. (1) Quod quidem ipso jure locum habet, quin opus sit judicis sententia, nisi creditor impugnet vim a se factam esse. (*Glos. in leg.* 13. *dig. qu. met. caus.*) At vigentibus hodie moribus vis quoque privata extra ordinem coercetur, gravius modo, et modo levius contra facti qualitatem.

---

ex relatis vis privatae speciebus utroque legis juliae capite notari; ac propterea potuisse argui, atque accusari etiam veluti ad vim publicam spectantes, ut facilior ampliorque pateret aditus vim coercendi improbiorem

(1) Plures alias huic similes species refert *Matthaeus ad lib.* 48 *dig. tit.* 4. *c.* 3. *num.* 3. quibus ex imperatoriis constitutionibus in poenam qui vim facit jure privatur retinendae seu adipiscendae, seu recuperandae, quae ad eum alioqui pertinerent.

CAPUT V.

De falsa moneta.

I. *Quomodo ex crimine falsae monetae tranquillitas perturbetur reipublicae?*
II. *De cudentibus falsam monetam.*
III. *Species referuntur pertinentes ad crimen falsae monetae.*
IV. *De corpore delicti.*
V. *Quae olim, quaenam nunc poenae eos maneant qui de falsa moneta damnantur.*

I. *Quomodo ex crimine falsae monetae tranquillitas perturbetur reipublicae?*

Interest reipublicae, et quidem maximopere, nummorum pretia, ut ait *Leo imperator*, esse indubitata. (*Novel. II.*) Quippe si corrumpatur, si falsificetur moneta, non possunt non everti privatae civium fortunae, et nequit totius civitatis status non vehementer labefactari. Quis enim negotiari velit amplius, quis merces inutili nummo et inaequali commutare? (*Petr. Aerod. rer. jud. tom.* 1. *lib.* 7. *tit.* 8.) Non alia autem haberi potest tutior, magisque obvia justi pretii tessera, quam principis effigies, signumque publica auctoritate nummis impressum. Hinc ad fraudes evitandas, consulendumque celeritati commerciorum, quarum rerum cura, ut vigeat justitia, floreatque in civitate rerum omnium copia, omnino incumbit in principem; jus huic soli competat necesse est cu-

dendae monetae, (1) quod propterea inter propria majestatis jure enumeratur. (*Heinec. J. N. et. G. lib.* 11.) Hisce porro ex caussis fit, ut crimen falsae monetae locum praecipue sibi vindicet inter delicta, quibus perturbatur tranquillitas reipublicae. Nam qui usurpant sibi potestatem cudendae monetae, rei temeratae principis majestatis merito esse existimantur; quique illam quavis ratione adulteraut, corrumpunt, ii fidem publicam fallunt, communique tranquillitati vel maxime obsunt.

II. *De cudentibus falsam monetam*.

Multifariam delinqui potest circa monetam, quae, ut notavit *Corasius*, dicta est a monendo, quia monet sive ne quid fraudis fiat in ea, sive auctoris sui, atque aestimationis. (*Lib. III.*

---

(1) An, et quando fas sit principi minuere vel augere pecuniae valorem, laboriose quaerunt non solum jurisprudentes, sed etiam civilium publicarumque rerum tractatores. Certe J. C. *Modestinus in leg.* 9. *dig. de aur. et arg. legat.* haud dubitasse videtur, quin principi libera sit, amplissimaque id faciendi potestas. Veruntamen assentiuntur graviores prudentioresque auctores, nonnisi quam e justis, urgentissimis, necessariis, totique reipublicae proficuis caussis quidquam esse circa monetae valorem a principe immutandum. Nam, ut concludit *Bodinus lib. VI de republ. cap.* 3. *mutata mensura pecuniae, vel turbata, omnia reliqua mutentur, et turbentur necesse est*.

cap. 13.) Ac primo quidem prohibitum est cuivis personae temere, ac privata auctoritate nummos cudere, (1) licet justi ponderis, et sincerae materiae. Cum enim non ad alium, quam ad solum principem potestas competere possit fabricandae monetae, idcirco ejus majestatem quodammodo violare videntur qui hujusmodi jus invadunt. Quod si princeps viro alicui illustri monetam cudendi potestatem fecerit, cautum est jure romano, (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *leg.* 2.) ut non liceat ei domi suae, sed solum in publica officina monetaria, (2) et quidem opera fiscalium monetariorum, nummos fabricare, ad quamlibet fraudis suspicionem removendam. Quando autem nummos quis suo ex arbitrio auserit cudere, et eos quidem, ut fieri solet, neque justi ponderis neque sincerae materiae; tunc crimen procul dubio gravius esse videbitur, prae-

(1) *Saturnum* Creta profugum in Italiam metu filii saevientis, et a *Jano* susceptum hospiti narrat *Caecilius* apud *Minut. Felic. in Octav.* docuisse primum signare nummos. Sed quando aes, deinde argentum, tandem aurum Romae antiquitus cudi coeperit *Rivallus* docte persequitur in *Hist. jur. civil.*

(2) *Budeus de asse l.* 5. duas olim fuisse notat celebriores officinas cusorias, alteram Lugduni in Gallia, alteram Appolloniae in Epiro, quam Graeci *Argyrocopium* dixere. Nunc in omnibus fere ditionibus plures etiam extant hujusmodi officinae; arsque cudendi monetam ad eam perducta est elegantiam, ut nihil prorsus hac in parte antiquis cedere videamur.

sertim ubi constet eudeutem falsam monetam non tam (*Perez. ad Cod. tit. de veter. numism. potest. n.* 7.) lucrifaciendi, quam etiam animo reipublicae statum labefactandi tantum maleficium committere aggressum fuisse, ut nullam scilicet fidem amplius cives invenirent in commerciis cum aliis gentibus exercendis. Hoc siquidem postremo casu qui falsam monetam fabricaverit, (*Creman. de jur. crimin. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 3.) habendus omnino erit tamquam perduellis.

III. *Species referuntur pertinentes ad crimen falsae monetae.*

1. Persequamur nunc caeteras species, quibus delinquitur circa monetam. Ut pecunia est materia electa ad pretium repraesentandum omnium rerum; (1) sic moneta est pecunia ipsa divisa in partes, quae certam pecuniae quantitatem, seu certum auri, et argenti pondus continent. Hinc fit, ut rei evadant etiam qui probos nummos, justi nempe ponderis et sincerae materiae corrumpunt, radunt, exscindunt, (*Dig. lib.* 48. *tit.* 10. *leg.* 8.) falsis notis signant, (2) qui

---

(1) J. C. *Paulus in leg.* 1. *dig. de contrahend. emption.* scitissime docet institutam fuisse monetam, ut ejus publica, et perpetua aestimatio difficultatibus permutationibus aequalitate quantitatis subveniret.

(2) Ne fraus incautis facile obreperet, vetus fuit mos, ut nummis notae affigerentur, quibus

laverint aqua forti seu chrysulca ad tenuem aliquam auri partem detrahendam, qui nummos aereos auro, vel stanneos argento tinxerint, falsaque imitatione publicae formae adulteraverint. Praeterea rei sunt, qui nummos falsos, peregrinos, vel reprobatos expendunt, vel expendere curant dolo malo: nam qui ignorantes id fecerint, nullo crimine obstringuntur. Qui vero decepti falsos nummos pro veris accipiunt, vel injusti ponderis pro justo, vix de delicto redarguendi videntur, si ut illos bona fide retulerunt ab aliis sic in alios distrahant. Tenentur tandem criminis, qui monetam probam dissolvunt, et in rudem massam redigunt; quique nummos pro usu publico comparatos, ut sint commune rerum pretium, privata auctoritate emunt, venduntque, ac habent veluti mercem; nisi aliter legibus propter necessitatem commerciorum cautum sit. (*Clar. prax. crimin. qu.* 85.)

2. Huc pertinet qui sive falsa publici alicujus telonii syngraphas, quae vulgo *cedole* inter nos appellabantur, et alibi alio nomine veniunt, ex integro confinxerint, sive veras adulteraverint augendo literis notisque numericis superinductis quantitatem pecuniae, quae illis expressa est: nec non qui vel a se vel ab aliis confictas atque adulteratas syngraphas dolo malo expenderint, atque pro legitimis raxerint.

---

eorum pondus, aestimatioque colligeretur. Egregie de pondere, et valore monetarum apud Graecos, et Romanos scripserunt supra laudatus *Budeus* de ass. *Blondus lib. V. Romae triumphantis.*

Cum enim inopia publica, et temporum infelicitate ubique hujusmodi syngraphae vicem obtineant pecuniae numeratae, nummosque, qui vel desunt vel latent, repraesentent; idcirco falsae monetae reus aeque esse videtur qui hujusmodi syngraphas ad lucrum, aliosque decipiendos exarant aut corrumpunt, ac qui nummos ipsos cudunt falsos, vel probos adulterant (1).

IV. *De corpore delicti*.

Ex his, quae diximus, liquet quatuor prae-

---

(1) Apud nos circa hujusmodi criminis reos, qui dicebantur italice: *Cedolisti falsi*, peculiare jus vigebat ex recentioribus pontificiis constitutionibus: sed quoniam nihil est tam asperum infortunatumque, unde aliquid boni non prodeat; hinc ex superioris temporis vicissitudinibus id utilitatis obvenit principatui, commodique negotiationi, commerciis privatis cujusque rationibus ut *cedulae* uno velut ictu, licet non aequo et violento e medio sublatae disperierint prorsus, neque adhuc amplius revixerint. Interea, dum haec typis traduntur providentia sapientissimi atque optimi pontificis PII VII. et sollerti cura praeclarissimi praesulis *Alexandri Lante* romani pontificio aerario praefecti systhema monetarium, aboleta omni prorsus vetere perversa pecunia, emendatum, perfectum est; unde ingentes referri debent solidaeque utilitates praesertim quoad aequalitatem contractuum, justamque res inter et pretia rerum proportionem.

cipuos esse modos, quibus in crimen incurritur falsae monetae; si quis nimirum monetam temere cudat, si misceat heterogeneis metallis, si radat, si denique expendat. Et in prioribus quidem casibus de corpore delicti constabit ex reperitione, quae adstante judice testibusque praesentibus expleta legitime fuerit in aliqua privata domo instrumentorum, quibus moneta flari, cudi, vel tingi, lavari, corradi, adulterarique potest, qualia sunt cuneii, sigilla, vel forcipes, limae etc. una cum resegminibus nummorum. Praeterea qui inventi fuerint nummi sive cusi et expoliti, sive adhuc informes nondumque signati, fragmenta monetarum, reliqua ad nummos tondendos necessaria: ea, inquam omnia publici monetarii, vel si hi desint, aurifices ad examen vocare debent, justis lancibus pendere, igne etiam admoto probare; ut ex hujusmodi experimentis, ipsorumque solemni testimonio certa habeatur probatio fabricationis falsae, vel tensionis adulterationisque probae monetae. Tandem expensio probatur testibus, quibus falsi nummi soluti fuerint, vel qui viderint agnoverintque aliis solvi; accedente demum petitorum judicio super falsitate, vel corruptione eorumdem nummorum (1).

---

(1) Qui plura cupit circa formas investigandi, recognoscendique corpus delicti in singulis expositis speciebus, is consulat *Franc. de Angelis de delict. part.* 1. *cap.* 46. *et* 47. ubi multa forensi usui opportunissima scriptor iste dilucide persequitur.

V. *Quae olim, quaenam nunc poenae eos maneant, qui de falsa moneta damnantur.*

1. Quoniam conflatio falsae, adulteratioque probae monetae, et praesertim syngrapharum publici alicujus telonii, quae inter nos fere solae in usu jampridem erant loco nummorum, frequentissime fieri solent, non solum cum noxa privatorum civium; sed etiam cum publicae tranquillitatis dispendio; propterea et olim, et nunc quoque apud omnes fere gentes gravissimae constitutae sunt poenae in hujusmodi criminis reos. Et initio quidem Romae ex secundo capite legis corneliae de falsis eadem falsi nummarii poena fuit, ac falsi testamentarii, nempe deportatio. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 20. *leg.* 9.) Postea liberae conditionis rei ad bestias dari coeperunt, servi autem ultimo supplicio affici. Tandem falsae monetae percussores, et adulteratores imperatoriis constitutionibus absumendos flammis esse imperatum est: (*Cod. lib.* 9. *tit.* 24. *leg.* 2.) tanta autem acerbitate ii solum puniendi debent intelligi, qui falsa fusione nummos formaverint, non qui formatos tinxerint, raserint, vel expenderint, aut cum possent, minime id fieri prohibuerint. Nec qui paucos tantum falsos nummos flaverint, statim subjiciendi videntur ordinariis poenis; sed solum qui tantam pecuniam cuserint, unde ingens damnum commerciis obvenerit; quin immo flasse, ferisse non sufficiet, nisi falsae monetae percussores eam expenderint. Sic quoque gravius foret ordinaria poena illos afficere, qui non aureos nummos, quorum magna

est aestimatio : sed argenteos aereosque rase-rint, tinxerint, corruperint; ex quorum adultera-tione levis solum noxa proficiscitur. Caeterum non solum percussores falsae monetae exurendos jus-sit *Imperator Constantinus M.*, sed etiam pu-blicationi obnoxiam voluit domum, ubi percus-si essent falsi, atque adulterini nummi, si do-minum praesumi posset scivisse quid in ea fie-ret, neque detulerit magistratui.

2. Quamvis autem municipalibus diversarum Europae gentium legibus, et signanter apud Germanos jure carolino, adscita generatim fue-rit poena ignis contra falsos monetarios; (*Bo-hemer. El. Jur. Cr. sect.* 2. *c.* 23. §. 336.) jam-diu tamen humanioribus extinctae ubique sunt ferales pyrae, et capite solum mulctantur qui falsos nummos fabricaverint, et quidem fere nunquam sic cum iis agi videmus: (1) caeteri ton-sores, tinctores, adulteratores falsae monetae, quique dolo malo eam expenderint ex mitiori, aequiorique dictorum sententia arbitrariis poe-nis extra ordinem coercentur, atque ut pluri.

(1) Quaesitum est de iis, apud quos inventa sint instrumenta ad cudendam monetam apta, et qui-dem in loco suspecto, et occulto, an ordinariis falsariorum poenis plecti debeant, ut nonnulli contendunt, et aliquando in foro, observatum est. Recte censet *Cl. Creman. de Jur. crimin. lib.* 1. *part.* 3. *cap.* 3. extra ordinem solum coercen-dos esse, si non constet re vera nummos ab iis percussos fuisse, ne species hujus criminis ultra quam exprimuntur legibus, pertrahantur.

mum exilio, vel fustigatione. (*Stryh. de temerat. rei monet. cap.* 3. §. 9.) Sed circa syngraphas publici alicujus telonii nostris peculiaribus legibus praescriptum erat, ut non solum qui eas ex integro confinxerint ad furcam damnentur, (*Amcen. de delict. tit.* 7.) sed etiam qui interliverint, quique loco interlito aliquid superinduxerint, quantitatem scilicet augendo pecuniae, cujus creditum syngrapha praesefert, una cum sociis, participibusque facinoris, nec non iis, qui dolo malo hujusmodi syngraphas pro pecunia aliis tradiderint, atque expenderint.

CAPUT VI.

De peculatu.

I. *Peculatus unde dictus, quidque sit?*
II. *Quinam peculatores censendi?*
III. *An ii, quorum periculo pecuniae publicae fuerunt, de peculatu teneantur?*
IV. *De peculatorum poenis.*

I. *Peculatus unde dictus, quidque sit?*

Ad reipublicae tranquillitatem conservandam non solum necesse est, ut nihil falsi fiat in moneta; sed etiam oportet, ne pecuuia publica furacibus, avidisque manibus intercipiatur, Est enim pecunia reipublicae nervus, sine qua nec consuli potest domesticis necessitatibus, nec externis aggressionibus occurri. Et quoniam in pecore potissimum consistebant veterum opes, qui initio pecudibus, ut narrat *Gellius*, (*Noct. Attic. lib. II. cap.* 1.) pro crimine mulctaban-

tur, et vectigalia pendebant; hinc principium fraudis a pecore esse coepit, quod publicum erat, ejusque furtum vocatum est peculatus (1). Quod nomen in usu quoque mansit post invectam, signatamque monetam, ita ut per antonomasiam (*Alphan. Jur. Cr. lib. II. tit.* 10. §. 1.) jure romano, nostrisque etiam moribus peculatus sit furtum pecuniae publicae.

II. *Quinam peculatores censendi.*

1. Videamus nunc, quinam rei peculatus habeantur. Ac primo quidem peculatores sunt quicumque auferunt, inque suam utilitatem vertunt pecuniam publicam (2) quacumque ratione ejus furtum committant. (*Dig. lib.* 48. *tit.* 6. *Leg.* 1.) Ii quoque, qui faciunt, ut quis furetur, vel qui sinum praebent furanti, peculatores censentur; tandem qui in aurum argentum aes publicum quid indit immiscet, unde deterius id

---

(1) *Plinio hist. natural. Lib.* 18. *cap.* 34. visum est peculatus nomen venisse a pecudibus, quarum effigiem rex *Servius Tullius* aeri, atque argento primum pro moneta Romae percusso imprimendam jussit.

(2) In crimen peculatus incidebant non solum qui pecuniam furarentur, quae quaestoribus adnumerata in aerarium inferebatur; sed etiam quae more militiae romanae inter milites dividebatur. Singuli enim milites in expeditionem prodituri jurabant, ut testatur *Polyb. lib. X.* se nihil aversuros, vel celaturos quod dividi inter omnes ex praeda deberet.

fiat, quique cum in moneta publica operarentur, extrinsecus sibi signant monetam forma publica, aut signatam furantur.

2. Aliae praeterea adsunt species, quas veteres romani jurisconsulti retulerunt ad crimen peculatus, quibus publico emolumento fraus facta sit. Hinc peculatores existimantur, qui aurum argentumque subripuerint ex metallis caesarianis; qui tabulas publicas immutaverint, in quibus agrorum forma continetur caussa fortasse vectigalis fraudandi; qui minorem pecuniam in publicis tabulis scribunt, quam ex venditione vel locatione rerum publicarum exactum fuerit; qui simulans se creditorem fisci, pecuniam exigit huic debitam; denique qui praedam ex hostibus captam, quaeque ad fiscum pertinet, in totum vel ex parte subripiunt (1).

III. *An ii, quorum periculo pecuniae publicae fuerunt, de peculatu teneantur?*

1. Quod si pecuniam publicam interverterint ii, quorum periculo illa erat, locum non ha-

---

(1) Veteri jure romano publica pecunia proprie erat illa populi romani; unde peculatores habebantur solum qui illam intercepissent: reliquae enim civitates instar privatorum censebantur; unde si quid de earum pecunia subtractum esset, furti tantum actione agi poterat, ut innuit *Papinianus in leg. 81. dig. de furt.* At constitutionibus *Imperatorum Trajani, et Hadriani* ad pecunias quoque civitatum furto subreptas traducta

bet crimen peculatus. Ut enim bene notat *Matthaeus* statim ac periculum pecuniae suscipiunt, (1) de accusatione peculatus quasi cum eis deciditur. (*ad lib.* 48. *Dig. tit.* 10. *c.* 1. *num.* 7.) Hujusmodi sunt qui pecunias publicas trajiciendas acceperint, nec non aeditui, quibus illae traditae fuerint, suo periculo in sacra aede custodiendae. Propter periculum siquidem, quod in se susceperunt, habendi sunt tamquam privati reipublicae debitores, non velut criminis rei, qui pecunias interverterint. Re enim vera, ut *Gravina* noster animadvertit. (*de leg. et S. C. cap.* 105.) quid opus est aggredi lege illos, qui propria obligatione arguuntur, ac sua fide ad restituendum urgentur? At vero secundum interpretes nonnullos fiunt amoventes pecunias publicas rei residuarum; quod tamen non probatur doctissimo *Matthaeo*.

2. Caeterum cum iis, qui periculum pecuniae publicae in se susceperunt confundendi non sunt qui illas administrant, exactores nempe, arcarii, aerario praefecti, judices. Curant siquidem hi pecuniam publicam, non tamen

---

est peculatus accusatio, ut facilius graviusque in delinquentes animadverti posset. *Leg.* 4. *dig. ad leg. jul. pecul. V. Gothofred. ad leg.* 1. *tit.* 29. *lib.* 9. *cod. theodos*.

(2) Qui paullo supra laudatus est *Antonius Matthaeus* meminit *cit. loc.* veteris Romanorum moris, qui pecunias ex hostibus captas periculo conductorum transvehendas locabant; unde factum, ut ad eos non pertineret crimen peculatus.

suo periculo: quam ob rem non solum si quid ex illa (*Dig. lib.* 48. *tit.* 8. *leg.* 9.) interceperint, sed etiam si apud se retinuerint, (1) si mutuo dederint; dubitandum non est, quin rei fiant peculatus.

IV. *De peculatorum poenis*.

Antequam *Julius Caesar*, vel ut *Gyphanius* (*Ad tit. Inst. de publ. Jud.*) putat, *Augustus* legem tulisset, qua nominatim cavebatur de peculatu, de sacrilegio, et de residuis, crimen peculatus nulla certa lege Romae puniebatur; sed extra ordinem si quando commissum argueretur, ejus cognitio praetoribus, vel consulibus demandabatur. Hujusmodi enim crimen, ut frequens inter Graecos, sic contra rarum apud Romanos, qui vel sola jurisjurandi religione adstricti fidem servabant, manusque a publica sibi credita pecunia sancte abstinebant. (2) Le-

---

(1) Hinc bene ait *Cicero* apud *Aerod. rer. judic. Lib.* 9. *tit.* 5. *cap.* 5. detentio pecuniae publicae quo alio nomine est appellanda, quam peculatus?

(2) Sed non viguit diu prisca haec Quiritum abstinentia: corruptis enim sensim romanis moribus adeo frequens evasit peculatus, ut jam *Syllae* aevo oportuerit peculiarem constituere praetorem, qui de crimine peculatus judicis exerceret, ut narrat *Sigonius de Judic. lib.* 2. *tit.* 28. Ac eo usque crevit peculatorum licentia atque impunitas, ut M. Cato vehementer quereretur,

ge autem julia peculatoribus interdicta est aqua, et ignis. (*Dig. lib.* 48. *Leg.* 3.) Sed postea principum constitutionibus extraordinariae poenae introductae sunt interversores fiscalis pecuniae, iique in quadruplum condemnati , quod intra quinquennium exigeretur a delinquente , intra annum vero ab ejus haeredibus . Quin immo longe severius visum est esse agendum iis , qui in administratione positi peculatum commiserunt , quam cum caeteris peculatoribus (*Instit. de publ. Jud.* §. 9.). Hi enim in insulam deportari, vel in metallum damnari jubentur, illi vero capite puniuntur . Ac re quidem vera, si non capitali supplicio, quod in hoc casu *Leo imperator* non dubitavit improbare; (*Novel.* 105. *ubi Daaren.*) saltem severius prae reliquis peculatoribus nemo non intelligit coercendos esse illos, qui publicas pecunias, quas sui muneris ratione administrabant, subtraxerint. Aliter enim numquam defuturae sunt hirudines, quae corpus reipublicae sanguine, et nervis destitutum relicturae sint. Quod obtinet, quoque hodiernis moribus legibusque, (*Sanz. de re crimin. contr.* 77. *num.* 8.) quibus longe durius cum publicis administratoribus (1) peculatus reis, quam cum reliquis peculatoribus agitur.

---

ut quando *fures privatorum furtorum in nervo, atque in compedibus aetatem agerent ; fures publici in auro, atque in purpura lautissime viverent. V. A. Gell. Noct. Attic. lib.* 11. *cap.* 18.

(1) *Salvianus lib. IV. de gubern. Dei.* „ Furtum in omni quidem est homine malum faci-

CAPUT VIII.

De crimine repetundarum.

I. *Quinam repetundarum crimine teneantur?*
II. *An magistratui in causa bona, aut titulo remunerationis aliquid accipere liceat?*
III. *Quid de Xeniis, atque muneribus censendum?*
IV. *Quibus poenis repetundarum damnati afficiantur.*

I. *Quinam repetundarum crimine teneantur?*

Crimen repetundarum dicitur a repetendo pecunias quo modo extortas per magistratus, aut per eos, qui in publico officio fuerint.) *Dig. lib.* 48. *tit. Leg.* 1.) Hujusmodi enim crimen toties habetur, quoties qui in magistratu, potestate, curatione, legatione, vel quo alio officio munere, ministerioque publico quo magis, aut quo minus officium suum faciat, quid accipit, vel ea de caussa promissionem, pactionemque inierit. (1) Turpiter enim et inique agit, qui

---

„ nus; sed damnabilius absque dubio, si senator
„ furetur. „

(1) Usus inolevit in foro hujusmodi crimen appellandi *Baratteria*, ducto nomine ab italico verbo *barattare*, quod commutare significat, quasi justitiae cum pecunia turpiter commutatio fiat;

paciscitur de administranda justitia. Nec interest qui munere publico fungitur, utrum ob judicandum, vel quid aliud curandum, ipse per se illicite acceperit, an per ministros suos, famulos satellites. (*Authent. Cod. de poen. Jud. qui mal. jud.*) Nam sive tu sordide accipias, sive interposita suorum familiarium opera te pecunia, donisque corrumpi sinas; par sane crimen esse videtur. Quin immo etsi judices, magistratus nullam turpis lucri societatem inierint cum ministris, comitibusque suis, (1); tamen si non criminaliter, procul dubio civiliter tenentur ex illorum delictis, atque depraedationibus. (*Farinac. quaest.* 111. *n.* 148.) Alienam siquidem

---

aeque admissa censetur, quando officiales publici pecuniam a privatis accipiunt, ut faciant omittenda, vel facienda omittant; quemadmodum fuse exponunt *Decian. Lib.* 8. *cap.* 33. *Tract. crim. Jul. Clar.* §. *fin. quaest.* 73.

(1) Quid si comites, ministri, famuli, aut qui se judicum familiares fingunt fumum, ut saepe fit, vendant, id est accepta pecunia eventum sententiae polliceantur litigatoribus magistratu nedum corrupto, sed ne quidem tentato? Manifesta res est hoc casu magistratum nullo crimine, neque ulla obligatione teneri; sed gravissime delinquere, et severe admodum puniendos esse fumi venditores, *Duran. Disput. lib.* 1. *cap.* 25. De imperatore *Alexandro* narratur, ejus jussu *Turinum* quemdam, improbissimum fumi venditorem, fumo suffocatum in foro fuisse clamante praecone: *fumo punitur, qui vendidit fumum. Lamprid in Alexandr.*

culpam is debet praestare, cujus est comites, ministrosque eligere fidos, observare suspectos, corruptosque coercere, et expellere, quemadmodum *Tullius* (*Verrin. IV. cap.*) sapienter *Verri* objecit, atque exprobavit, qui per amicos clientesque suos Siciliam totam vexavit, ac depraedatus est.

II. *An magistratui in caussa bona, aut titulo remunerationis aliquid accipere liceat?*

1. Tanta porro fide, ac religione jus suum cuique tribuere debent, qui in magistratu vel officio publico sunt, ut nefas eis esse ducamus non solum in mala, sed etiam in bona caussa (1) aliquid accipere. (*Dig. lib.* 48. *tit. leg.* 4.) Nam quod est iniquum, nulla unquam ex caussa facere possunt; quod vero est aequum, id sui muneris ratione semper debent, et gratuito omnibus praestare.

2. Quid autem si datum fuerit judici remunerationis caussa, non ut faceret: sed postquam fecisset officium? Si romanae leges prae oculis habeantur, juxta eas concludendum est ex plurium interpretum sententia, nunquam licere ju-

---

(1) Jure ac merito *Matthaeus loc. supr. cit.* redarguit *Menochium* qui 2. *arbitr.* 342. *n.* 6. excusat a crimine magistratum in causa civili pretio accepto bene judicantem, sed tantum ad dati restitutionem teneri. Recte olim Cato: *Magistratus non magis de iis orari debet, quae aequa sunt; quam exorari in ea, quae sunt iniqua.*

dici aliquid a litigatoribus capere, (*Alciat. parerg.* 11. 49.) non solum ante, sed nec post latam sententiam. Jubent siquidem, ut qui munus aliquod exercendum suscipiunt, jurare debeant, se nihil accepturos tam manente, quam deposita administratione, (*Cod. lib.* 9. *tit. leg. penult.*) Quod caute admodum, prudenterque constitutum videri potest. Si enim permittatur judicibus accipere post datam sententiam; non inepte metuendum foret, ne lucri spe illecti divitibus potius, quam pauperibus faverent, a quibus nihil emolumenti possent expectare. Contra *Bartolus*, quem sequuti sunt plures doctores, et cujus doctrina usu magis, quam superior altera videtur esse comprobata, (*in leg. Aquilius dig. de donation.*) existimavit nefas haud esse tum dare magistratui, tum huic aliquid accipere remunerandi caussa; quoniam remuneratio proprie donatio non est ex mera liberalitate proveniens, quae solum nequit in magistratum conferri.

III. *Quid de xeniis, atque muneribus censendum?*

Caeterum qui in magistratu, vel altero officio publico sunt, non solum nihil capere debent, ut suas partes aut exequantur, aut desinant adimplere; sed etiam generatim dona capere prohibentur, etsi nullam ob caussam, sed vi tantum obsequii eis oblata. Nec crimen effugient, si munera tegantur titulo donationis, aut emptionis, vel locationis specie exhibeantur, vel alterius cujuscumque contractus. (*Cod. de contr. jud. leg. unic.*) Ac emptiones quidem ultra ne-

cessitatem factae, praesidibus interdictae sunt, ne metu imperii, provinciales vilius res suas addicere cogantur; eisqus praeterea prohibitum est foenus in provincia exercére, ac vix permissum foenebrem sumere pecuniam ab eo, qui apud ipsum non litiget. Verumtamen si munera intra anni spatium magistratui missa, in unum collecta valorem non excedant centum aureorum; communior interpretum sententia fert, sine crimine illa posse magistratum accipere. (*Decian. tract. crim. lib. VIII. cap.* 18.) in infinitum vero licet ei capere ab exceptis personis, velut sobrinis, iis qui propiore sunt gradu, multoque magis ab uxore: nam donant isti non ad captandam gratiam, sed ad mutuum fovendum amorem. Excipiuntur quoque xenia, (1) scilicet esculenta, et poculenta, quae intra proximos dies prodigi possunt, et hospitibus dantur hospitalitatis gratia. (2) Haec dubio procul recipere magistratibus licet, (*Creman. jur. crim. lib.* 1.

(1) Praeter xenia jure romano permissum erat annonas accipere, quae provinciae praetori praestabant: et quas, si moderate fieret, in cellam etiam aestimare praetori licebat. *Leg. unic. cod. de annon. V. Matth. cit. loc. num.* 10.

(2) Veteres hospitalitatem, tamquam sacram rem colebant; unde muneribus etiam, quae xenia appellabantur, hospites prosequebantur. *Thomassin. de Tasser. hospit.* Erudite de xeniis, quae rectores provinciarum, atque etiam legati a provincialibus accipiebant, disserit *Jacob. Gothofred. ad tit.* 11. *lib. XI. cod. Theodos.*

par. 3. *cap.* 4. §. 90.) dummodo eduliorum modum non superent, et in eis capiendis vetus illa observetur Graecorum sententia; ut nec omnia accipiant, nec passim, neque ab omnibus. Ut enim a nemine accipere incivile videretur esse, et quandoque superbum; sic passim vile foret, ab omnibus vero avarissimum.

IV. *Quibus poenis repetundarum damnati afficiantur.*

Nihil magis dedecet magistratus, quam ob interponendam vel non interponendam potestatem, atque ob judicandum accipere pretium. Et cum praeterea non possit non reipublicae tranquillitas in discrimen adduci, ubi publica auctoritas in mercimonium vertatur; propterea omnium cultiorum gentium legibus magistratuum sordes gravissimis poenis eluendae jubentur. Apud Romanos quidem initio, ne opes provincialium paterent avaritiae magistratuum, plures de pecuniis repetundis latae sunt leges, quibus ob ablatas, captas, conciliatas, aversas, pactasque pecunias (*Rosin. Antiq. Roman. cap.* 30.) severe coercebantur; unde merito appellatae leges sociales, quod sociorum per eas fortunis commodisque consuleretur. Inter eas celebrior fuit lex julia repetundarum, (1) a *C. Julio Caesa-*

---

(1) Leges, quae juliae legi praeiverunt, fuse enumerant illustrantque *Sigonius de judic. lib.* 3. *cap.* 27. *et Gravina cit. loc.* Omnia ferme illarum capita in istam transtulit *Julius Caesar*, qui

re rogata, cujus censura deinceps protracta est ad magistratus urbanos, qui se a sordibus non abstinuissent. Constat autem repetundarum reos, et litis aestimatione, et exilio mulctatos. (*Gravin. de legib. cap.* 94.) Lis aestimabatur vel simpli, vel dupli, vel quadrupli, quod quadruplum integre fisco addicitur, non ei qui pecuniam ultro dedit, ut judicem corrumperet. Huic enim non solum actio non datur, sed ipse quoque incidit in legem juliam repetundarum. Qui autem vi, aut metu, spoliatus est, ille quadruplum repetere utique poterat; quod tamen postea dividi opportuit ex constitutione *Imperatorum Arcadii, et Honorii* (*Cod. tit. de assessor. leg.* 3.) inter fiscum, et actorem, Litis aestimationem consequebatur exilium, et praeter remotionem ab ordine, aliquando poena etiam gravior, velut verbera, relegatio, (1) aquae ignisque in-

---

primo consulatu de eadem rogationem tulit ad populum, *Tribonianus* caeteris aboletis solam juliam legem intexuit codici justinianeo V. *Manutium de. LL. cap.* 22. *et* 24.

(1) Legimus apud *Tacitum annal. III.* 66. 67. Sylanum repetundarum reum aquae et ignis interdictione, relegationeque punitum » *Tum Lucium Pisonem sententiam rogat. Ille multum de clementia principis praefatus, aqua et igne Sylano interdicendum censuit, ipsumque in insulam Gyarum relegandum. Et lib. IV.* 21. » *At P. Suilium quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur, convictus pecuniam ob rem judicatam coepisse, amovendum in insulam censuit, tanta contentione, animi, ut et jurejurando obstringeret e republica id esse.*

terdictio, deportatio, ipsa denique mors, praesertim si ob hominem necandum pecuniam judex acceperit. Hinc recte conclusit *Matthaeus*, (*Lib.* 48. *dig. tit.* 8. *c.* 2.) quem sequuntur scriptores omnes rerum criminalium, poenam hujus criminis arbitrariam esse, et pro delicti modo infligi; quod moribus nostris comprobatur. Ac nisi gravior aliqua intercedat circumstantia, testatur *Carpzovius* (*Quaest. crim. XCIII.*) nunc hujus criminis reos ut plurimum puniri remotione ab officio, atque relegatione.

CAPUT VIII.

De annona fraudata.

I. *Proemium.*
II. *Quomodo fraudetur annona?*
III. *De dardanariis, iisque qui monopolia exercent.*
IV. *Quemadmodum coercendi qui annonam fraudaverint.*

I. *Proemium.*

Quemadmodum nulla re magis, quam vilitate, et copia rerum, quibus vita sustentatur, populus pellicitur, et in obsequio jugiter continetur, ita nihil ei frequentiores feralioresque irarum caussas praebet annonae caritate. *Nec enim ratione patitur*, ut *Seneca* scribit, *nec aequitate mitigatur*, *nec ulla prece flectitur populus esuriens. Quippe caret auribus venter, ac propterea perdifficile est hunc ratione persuadere.* Hinc inter delicta, quibus reipublicae tranquilli-

tas saepius vehementiusque perturbatur, locum sibi procul dubio vindicat crimen fraudatae annonae, (*Petr. Aerod. rer. judic. lib.* 9. *tit.* 4. *cap.* 1.) de quo heic tandem disserere oportet. Ac re quidem vera, et veterum, et recentiorum gentium historiis constat populares tumultus, atque seditiones, quae aliquando in civilia bella creverunt, excitatas ut plurimum fuisse ob caritatem annonae, alimentorumque deficientiam. (1) Propterea iis, qui praesunt civitatibus, nihil cordi magis esse debet, (V. *Cassiodor. lib.* 4. *cap.* 1.) quam annonam curare, et abundantia rerum omnium, quibus alitur vita, (2) communi paci fovendae ac tutandae prospicere.

---

(1) Ita sane olim contigit Romae; ubi plerisque seditionibus occasionem dedit inopia, aut caritas rerum, quae ad victum necessariae sunt V. *Sveton in Claud. cap.* 18.

(2) Vigili studio, assiduaque sollicitudine, ne populus romanus annonae inopia premeretur, primum *Julius Caesar* deinde *Augustus*, qui summam rerum ad se trahere cogitabant, popularem favorem potissimum adepti sunt. Sed nec ipsi mali principes hanc saturandi populum curam a se unquam abjicierunt, inter quos *Nero* licet saevitia immitis, luxuque perditissimus, teste *Tacito annal.* 1. 2. nec sollertiae nec sumptibus pepercit, ut populus romanus rerum ad victum necessariarum copia redundaret.

II. *Quomodo fraudetur annona.*

Annona, quae vox derivat ab anno, significat quidquid provisum est, atque inservit annuae alimoniae. (1) Hinc ea generatim complectitur quodlibet alimentorum genus, nempe frumentum, vinum, oleum, panem, carnem, salem, laridum, et similia victus elementa.

2. Jam vero annonam publicam fraudare est id agere, ut tandem carius res victui necessariae vendantur ad privatam ejus, qui fraudat, utilitatem: (*Glos. in leg. vix certis* v. *annon. dig. de judic.*) unde crimen contrahunt fraudatae annonae qui societatem ineunt, simulque conspirant, ut annona carior fiat; qui iter impediunt vectoribus, aut navem nautasque detinent, ne advehant frumentum. Ii quoque tenentur hoc crimine qui species coemptas supprimunt, ex raritate affectantes caritatem (*Dig. lib.* 77. *tit. leg.* 2.) qui fructus praediorum suorum aequis pretiis vendere nolunt, qui messes fructusque nondum maturos colligunt metu caritatis, et generatim quicumque dolo malo victus elementorum inopiam inducunt, vel conantur inducere, ut ipsi ex publica egestate ditescant.

---

(3) Salaria annua illorum, qui munere aliquo publico fungerentur, annonae etiam dicebantur. Eae olim in speciebus oleo frumento vino praebebantur; vetitumque erat principalibus legibus, ne pro illis aurum exigeretur; *cod. leg. de annon. et tribut.* quae tamen prohibitio hodiernis moribus videtur ab usu recessisse.

Huc praeterea referuntur, qui ponderibus et mensuris adulterinis utuntur, nec non quicumque res annonarias vendendo definita legibus pretia excedunt. Quod si magistratus, ad quorum officium pertinet annonam curare, fraudolenter se gesserint; procul dubio rei erunt hujusmodi criminis, (*lib.* 1. *tit. de off. Pr. urb. leg.* 1.) quemadmodum et minores illorum officiales, qui vexant venditores victualium, ut marsupium faciant, aut species annonarias publico usui destinatas furantur, (1) vel carius, quam annona exigit, civibus vendunt.

III. De dardanariis, iisque qui monopolia exercent.

1. Qui annonam attentant vexantque, fructus suos, vel coemptam annonam supprimendo, ii dardanarii speciatim appellantur, (*Dig. lib.* 47. *tit. de extr. crim. L.* 6.) quod nomen, ut innuit

---

(1) Cum olim imperatores non solum militibus, sed etiam inopibus civibus annonam ex publicis horreis atque cellariis quotidie largirentur; multa praescripserunt circa hujusmodi annonarias largitiones, annonamque ipsam, cujus curam vel ipsis praefectis praetorio, vel praefectis urbis initio demandarunt; donec peculiaris institutus est magistratus, nempe praefectus annonae, qui in hujusmodi solum res administrandas incumberet. Consulendus *claris. Creman de jur. crim. lib. I. par.* 3. *cap.* 4. §. 139. *not.* 1. qui docte illustrat quidquid pertinet ad imperatorias annonarias largitiones, earumque usum.

Gravina, a Dardano quodam forte hujus teterrimae artis principe profluxit; atque dicuntur etiam pantapolae, seplasarii, pantometaboli, sitocapeli, fraudatores, vastatores, flagellatores annonae. Illo autem nomine designantur etiam caeteri, qui quascumque alias, praeter annonam, coemptas merces suppriment in communem perniciem. (*Strik. de Dardan. cap.* 2. *n.* 18.)

2. Parum aut nihil differunt a dardanariis qui monopolia exercent, (1) id est soli frumentum, puta, aut quamlibet aliam mercem colligunt emunt, ut soli vendant non aequo, sed graviore arbitrario pretio. Quod si plures sint emptores, et simul paciscantur, ut annona aliaeque species carius veneant, omnes tenebuntur de monopolio, sicut et illi a quibus pactio initur (*Cod. leg.* 1. *de monopol.*) non vendendi, nisi intra certum tempus, nec minori, quam inter ipsos convento pretio. (2)

---

(1) Monopolia interdici, atque sedulo severeque puniri debent in omni bene constituta civitate. Quod olim Romae sapienter factum pluribus senatusconsultis notavit *Cujacius ad tit. cod. de monopol.* Quin immo constitutione *imperatoris Zenonis* cautum est, ut ne impetrato quidem principis rescripto liceat monopolia exercere. Nequit tamen inficiari fas esse aliquando propter evidentem vel necessitatem vel utilitatem reipublicae quarumdam rerum monopolia permitti, ut fieri non raro videmus, faciendumque probat *Lampred. jur. pub. universal. lib* 2 *cap.* 3. § 14.

(2) Nunc recentissimis legibus inter nos quoad res omnes humano victui necessarias invectum est

IV. *Quemadmodum coercendi qui annonam fraudaverint.*

Quandoquidem tantopere interest reipublicae, ut rerum, quae ad victum necessariae sunt, inopia nunquam laboretur; propterea *Julius Caesar* publicae utilitati quondam Romae prospexit lege in eos lata, quorum dolo rarior, aut carior annona redderetur. (*Dig. lib. tit. ad leg. jul. de an. leg.* 1. *et* 2.) Qui convicti forent de hujusmodi fraude viginti aureis damnantur, quae poena est oppido levis, si spectetur criminis improbitas, aut si negotiatores sint, negotiatione interdum prohibentur. Quin immo, prout circumstantiae et gravitas admissi videantur expostulare, possunt rei extra ordinem puniri relegatione,

---

ob temporum circumstantias, spemque melioris boni, et agriculturae pastoritiaeque industriae provehendae *liberum commercium*, ut ajunt *Oeconomistae*, a quibus notissimis pluribus libris illius theoria exponitur, ususque celebratur. Sed, an monopolium cum libero commercio sit confundendum; et an ex eo sequatur necessario, id utrumque est non adeo evidens, omnibusque compertum. Profecto, quod cominus spectat ad criminalem jurisprudentiam, ex iis, quae toto hoc capite enarrata sunt, liquet ad nostram usque aetatem apud omnes cultiores gentes monopolium rerum victualium habitum semper esse tamquam turpe, criminosum, abominandum, utpote quod oneri sit pauperibus, populum premat redigatque ad incitas, matrimonia efficiat rariora, et incommoda aerumnasque perpetuae caritatis secumferat.